

# vigilia

Belon Gellért

**HOGYAN ISMERTEM MEG  
A SZENTÍRÁST?**

Jelenits István

**DÁVID VÉTKE**

Muntag Andor

**LUTHER, A SZENTÍRÁS  
DOKTORA**

Tarjányi Béla

**JÉZUS ÖRÖME**

Sótér István esszéje

Balassa Péter tanulmánya

**EVANGÉLIKUS-  
KATOLIKUS PÁRBESZÉD**

**ÉLŐ VILÁGEGYHÁZ**

Kalász Márton verse



1984/7

**A Biblia és az irodalom**

BELON GELLÉRT: Hogyan ismertem meg a Szentírást? .....	481
JELENITS ISTVÁN: Dávid vette .....	488
MUNTAG ANDOR: Luther, a Szentírás doktora. ....	495
TARJÁNYI BÉLA: Jézus örömhíre .....	501
SÖTÉR ISTVÁN: Az Innen és Túl költészete az újabb magyar irodalomban .....	507
BALASSA PÉTER: Vagyunk – lennénk – leszünk – lettünk (Babits Mihály: Psychoanalysis christiana című versének elemzése) .....	513
Papi sors. (Lejegyezte S. G.) .....	521
GYÖKÖSSY ENDRE: Az egzisztenciális vákuum és a szenvedélybetegségek. ....	529
HAFENSCHER KÁROLY: Az evangélikus Közös Bizottság dialógusa .....	536
KALÁSZ MÁRTON: Galambraj (vers). ....	494

**Élő világegyház**

LUKÁCS LÁSZLÓ: Számkivetés vagy Újvilág? (Az ökumenikus mozgalom helyzete ma) .....	542
A keresztény kultúra őriása: Spanyolország (T. M.). ....	548

**Korunk imái**

Ökumenikus ima .....	551
----------------------	-----

**Dokumentum**

II. János Pál pápa beszéde az evangélikus-katolikus vegyesbizottság ülésén ...	552
--------------------------------------------------------------------------------	-----

**Napló**

<b>In memoriam:</b> dr. Mezey László (Borzsák István) .....	553
Prokop Péter 65 éves (Csanád Béla). ....	555
<b>Színház:</b> Gorkij: Éjjeli menedékhely (Bognár Lambert). ....	557
<b>Haza és nagyvilág:</b> Ökumenikus lexikon; Mérleg 1984. első szám; – hátsó borító	

A címlapon az Egyházak Világtanácsának emblémája

Főszerkesztő: LUKÁCS LÁSZLÓ

Laptulajdonos: ACTIO CATHOLICA      Felelős kiadó: MAGYAR FERENC

Szerkesztőség és kiadóhivatali ügyintézés: Budapest V., Kossuth Lajos u. 1. Telefon: **173-933, 177-246**. Postacím: 1364 Bp. Pf. 111. Terjeszti, előfizetési és templomi árusítás: Vigilia Kiadóhivatala, árusítja a Magyar Posta is. A Vigilia csekk számla száma: OTP 37.343-VII. Hazai előfizetések külföldre: Posta Központi Hírlapiroda, Bp. V., József nádor tér 1. Postacím: 1900 Bp. Külföldön terjeszti a Kultúra Könyv- és Hírlap Kereskedelmi Vállalat, H-1389 Bpest, Pf. 149. Nyugati országokban az évi előfizetési ár: 23,- USA dollár, vagy ennek megfelelő összegű más pénznem. Átutalható a Magyar Nemzeti Bankhoz (H-1850 Budapest) a Kultúra 024-7. sz. csekk számlájára, feltüntetve, hogy az előfizetés a Vigiliára vonatkozik. A szocialista országokban előfizethető a helyi postahivatalokban is. Egyes szám ára: 20,- Ft. Előfizetés: negyedévre 60,- Ft, félévre 120,- Ft, egy évre 240,- Ft. Megjelenik minden hónap elején. Index-szám: 26.921 HU ISSN 0042-6024. Szedte a Szent István Társulat. Készíti: Pannon Nyomda, Veszprém. 1517/84. Felelős vezető: Danóczy Balázs igazgató.

# Hogyan ismertem meg a Szentírást?

Mindjárt a cím ellen óvást kell emelnem. A szentírást nem lehet teljesen megismerni. Akárhányszor olvasom is el, nem mondhatom, hogy már minden részletét tudom. Semmi sem áll távolabb a szentírással való foglalkozástól, mint a jólakottság érzete, mely önelégülten azt mondja: én már jól ismerem a szentírást. De ez nemcsak a szentírás egészére vonatkozik, hanem a részleteire is. Az egyes kijelentések vagy példabeszédek sem állhatnak tudatunkban úgy, hogy ezeket mi már teljesen ismerjük. Sokkal nagyobb titok az Isten, hogysem megnyilatkozásait teljesen megértjük. Ez nem azt jelenti, hogy nem lehet egy-egy szentírási helyet értelmezni. Az egyház kétezer éve olvassa a szentírást, és az egyházban kialakult egy hagyományos értelmezési mód, amihez alkalmazkodnunk kell. Éppen az értelmezés alázata visz bennünket arra, hogy elfogadjuk az egyház értelmezését s ne ragaszkodjunk görcsösen a magunkéhoz. Nem lehet meg tehát bennünk a szentírás teljes megértésének tudata, mert akkor hiányozni fog bennünk az értelmezés alázata.

Erre különben Szent Pál által figyelmeztet az Isten bennünket. „Bizonyos – írja –, hogy mindnyájunknak van tudása. A tudás azonban fölfuvalkodottá tesz, a szeretet viszont épít. Aki sokat ad tudására, még nem ismerte föl, hogyan kell tudnia.” (1 Kor 8, 1.) Az isteni titkok tudatában kell a szentírást kezünkbe vennünk. Ez teszi fogékonná és nyitottá lelkünket, hogy a sokszor olvasott és ismerős szentírási szövegek egyszer csak megnyíljanak és új oldalról mutassanak rá Isten megváltó művére.

### A kezdés kegyelme

Hogyan kötődtem a szentíráshoz? Erre a kérdésre körülbelül olyan nehéz megfelelni, mint a szerelem eredését kibogozni. Az ember egyszer csak megállapítja, hogy van. Létezik és dolgozik bennünk. Én is sokáig azt hittem, hogy a később említendőket következtében kezdtem el olvasni és szeretni a szentírást. De nemrégiben lapozgattam ifjúkori jegyzeteim között, és ámulva látom, hogy milyen gondossággal és részletezéssel írtam össze fiatal fejjel a keresztben való megváltásra vonatkozó bibliai szövegeket. Történelemtanárunk ugyanis – emlékezetem szerint – Luther lelki alkatát elemezve szépen kifejtette, hogy fiatal korában sokat foglalkozott a kereszt teológiájával. Valahogy így kezdődött.

(Érdekes, hogy az egyetemi szentírás-előadások nem tettek rám különös benyomást. Pedig kiváló tanáraink voltak. Ez is igazolni látszik, hogy több kell a szentírás megszeretéséhez, mint értelmi indítás. Az valahonnét mélyebbről fakad.)

## Külső segítségek

Olvasmányaim során kezembe került néhány múlt század végi angol regény magyar fordításban – talán az író tiszteletes-lányoktól, a Brontë-nővérektől, s ezekből csodálatosan szép bibliás hangulat áradt. A pátriárkák korának eleven, Istennel átjárt és kiegyensúlyozottan békés világról sehol máshol nem olvastam olyan bensőséges egyszerűséggel írt részleteket. Ez a bibliás szellem belefolyt a regény hőseinek, a mindennapi embereknek az életébe. Megkapott az, hogy a mindennapi életet lehet ennyire az Isten szemével nézni és látni. De egyben felhívást is éreztem, mint Szent Ágoston: Si potuerunt hi et hae, cur et non tu, Augustine!? (Ha azok képesek voltak, te miért nem?) Ha ezek így el tudták sajátítani a szentírásnak nemcsak a betűjét, de a szellemét, miért ne tudnám én is megismerni ennyire a kinyilatkoztatást?

Ugyanebben az időben más oldalról is kaptam nem kevésbé hatalmas lökést. Ady Endre verseit olvastuk akkoriban lelkesen. A hatása alatt álltunk. Nekem feltűnt, hogy akárhány Ady-vers fölött egy-egy szentírási idézet áll, mégpedig nem közismert szentírási idézet, jelezve azt, hogy a mottóul vett bibliai rész mozdította meg a költő géniuszt és lobbantotta fel élményét. Pl. „Istenhez hanyatló árnyék.” Eltűnődtem, hogy a költő mit tud kihozni a bibliának egy odavetett megjegyzéséből. És rámutatott, mily költői gazdagság rejlik két szóban is, és milyen plasztikusan tudja két szó is magában rejteni egy egész emberi sors történetét.

Arról is meggyőződtem, hogy a szentírásnak nemcsak papi ajkakon és vallásos témakörben van mondanivalója, de az életnek abban a sokszerű forgatagában is, amelyben Ady élete lezajlott.

Megszégyenítőleg hatott rám, hogy Ady, aki igazán nem volt papi ember, s élte ennek a világnak az életét, így érti és így tudja a szentírást; akkor nekem, aki az igehirdetésre vállalkozom és életem eleméül választottam az ige szolgálatát, nem szabad elmennem a szentírás mellett, meg kell hódítanom, amennyire csak lehet, és próbálnom kell belehatolni világának gazdagságába.

## Zoszima sztarec vallomása

Ilyentájt került kezembe Dosztojevszkij hatalmas regénye, a *Karamazov-testvérek*. Ebben Aljosa megírja a szent embernek, Zoszimának az életét önvallomásai alapján. Elmondhatja a sztareccal, hogy térítette meg a világ útjáról őt a szentírás, amit egy ünnepi istentisztelet alkalmából a templomban egy gyermek felolvasott. Az aranykupola felé szálló tömjénfüst napsugártól megvilágított fényében felhangzó igében megérezte a szóló Isten jelenlétét. Annyira szuggesztív e jelenet leírása, hogy ez csak magának Dosztojevszkijnek személyes élménye lehetett. És ebből fakadt magának Dosztojevszkijnek Zoszima sztarec szájába adott fölséges véleménye és felfogása a szentírásról. „Mily könyv a szentírás, mily csodákat és erőt rejt magában az ember számára?! Mintha a világ és az ember az ő emberi karakterével volna benne kifaragva; egyszer s mindenkorra meg van mutatva benne minden. És mennyi titok megfejtve, felfedezve!”

A humánus széles palettája tárul ki előtte. Épp ezért kéri a papokat: „Ha kinyitná (a pap) előttük a szent könyveket, és olvasna abból minden okoskodás és

nagyrálátóság nélkül, nem fitogtatva, hogy fölöttük áll azoknak, hanem olvasna szívesen, szelíden, maga is örülne, hogy olvashat nekik s hogy azok őt hallgatják, megértik; ha maga is szeretné az Írás szavait, ha csak helyenként tartana szünetet, hogy megmagyarázzon valamely szót, melyet az egyszerű nép nem érthet. Ne félj, megértetek azok mindent!”

És rámutat a szent szavak belső erejére. „Csak egy igen kis mag kell, ha bedobja azt az egyszerű nép szívébe s ha az ott meg nem hal, akkor élni fog lelkében az egész életen át, ott lappang benne a sötétségben, az ő vétkeinek bűzében, mint valami fényes pont, nagy emlékjel. És nem kell széltében-hosszában oktatni, magyarázni; megérti a nép az egyszerű előadást.”

Dosztojevszkij e vallomása a bibliáról maga is bibliái értékű, hisz majd alább látni fogjuk a bibliának magának sajátmagáról tett vallomásait.

### Németh László bizonyága

Már jóval később jutottam hozzá Németh László *Négy próféta* című drámájának előszavában írt tanulmányához logikai, szempontból mégis idetartozik az, ami belőle megkapott. Ebben az előszóban beszámol arról, hogyan fedezte fel újra a bibliát egy sárospataki útja alkalmából, amikor is a vendéglátók egy bibliát tettek – szokás szerint – a vendégek éjjeliszekrényére. És mint maga írja: „úgy aludtam el, hogy a szentírást forgattam”. Kiegészítő könyveket kért. Ebből azután tanulmány lett, melyben írja: „Elő-Ázsia történelmében itt jelenik meg először imponáló fenségben az az alak, akinek fájdalmában, fenyegetésében, reménységében annyira ismer rá a világi hatalommal szemben a dolgok ősi szellemi rendjére, az okoskodó politikai számítással szemben messzebb látó, szükségszerűségekre hivatkozó költő és gondolkodó utód.”

Majd elemezve az ószövetségben megörökített emberkép szenvedélyességét, leírja a következő örök szavakat: „Az ember az ószövetségben ismert rá magára, s az újszövetségben az orvosságra és megváltásra.”

És hogy milyen drámai feszültségeket érzett ki a szentírás olvasott szövegéből, azt láthatjuk a *Négy próféta* verses drámájából, amelyben Ozeás, Izaiás, Jeremiás és Ezekiel próféták világába villant bele, majdnem a szentírás szavaival.

### A tudomány tanulságai

Mindezeken túl vagy közben volt még valami, ami nem kis mértékben hatott szentírásolvasásomra. Éspedig a tudomány útmutatása. Schütz Antal dogmatika professzor a szentségekről beszélve sokszor és nagy elismeréssel hivatkozott Dölgernek és iskolájának kutatásaira, akik újszerűen tárták fel az ősegyház életét és felfogását. Dolgozataikhoz hozzájutva csodálkozva láttam, hogy nemcsak szentírási mondatok, de a mondatok tört részei, sőt szavak is milyen súlyosan esnek latba a bibliai világ feltárásában. Ugyanezt erősítette meg bennem a kalocsai teológián a tanártársam, Dr. Szörényi Andor által közvetített biblikus irodalom egyikének-másikának olvasása. Ez nem biblikus tanulmányok pótlása volt, inkább érdekesség kedvéért egy-egy jelentősebb „racionalista” író művének áttanulmányozása. Pl. nagy hatással volt rám Bultman egyik munkája. De nem

a belső mondanivalója miatt, az elmélete hidegen hagyott. De a módszere, mellyel elméletét a Szentírás értelmezésére felépítette: hogy pl. félmondatok és köszöntések is milyen jelentős mondanivalót hordhatnak magukban.

Mindez megerősítette bennem azt a magatartást, amit alapvetőnek tartok a Szentírás olvasáshoz hozzáfogó emberben: a kinyilatkoztató Isten minden egyes szót azért íratott le a Szentírásban, mert annak jelentést és jelentőséget adott. Tehát minden szónak súlya van, hordoz valami isteni gondolatot, akár megtalálom, akár nem. És ha egy olvasásra nem nyílt meg egy-egy helynek az értelme, nem nyugtalankodtam, mert tudtam, reméltem, hogy a következő vagy későbbi olvasásnál esetleg feltárul jelentése, és kinyílik számomra is a szavakba zárt igazság.

### A Szentírás tanúsága

Még inkább megnőtt a Szentírás szavai iránt tisztelem, amikor ráakadtam a Szentírásnak saját magáról, az Isten szaváról alkotott véleményére. Talán a legtöbbször hallott példabeszédből egyszer csak megállásra készítetett a jézusi kijelentés: „Az Isten igéje mag” (Lk 8, 11). Tehát nem csupán leírt szavak és betűk halmaza, hanem életerőt hordoz magában és rejtett erőket sugároz ki. Úgy, amint már Izaiás prófétánál is olvassuk: „Amint az eső és a hó lehull az égből és nem tér oda vissza, hanem megöntözi a földet, és termővé, gyümölcsözővé tesz, hogy magot adjon a magvetőnek és kenyeret az éhezőknek, éppen úgy lesz szavammal is, amely ajkamról fakad. Nem tér vissza hozzám eredménytelenül, hanem végbeviszi akaratomat, és eléri, amiért küldtem.” (Iz 55, 10.)

A mi Urunk is jelzi, hogy milyen tisztító erők áradnak ki szavaiból. Tanítványainak mondja az utolsó vacsorán: „Ti már tiszták vagytok a tőlem kapott tanítás (görögben: logon) hatására.” (Jn 15, 3.) A szellemi katharizis erőit árasztja az isteni ige. Ezt még erőteljesebben fejezi ki a Zsidókhoz írt levél: „Az Isten szava ugyanis eleven, átható és élesebb minden kétélű kardnál. Behatol és szétválaszt lelket meg szellemet, ízet és velőt. Ítélt a szív gondolatairól és érzületéről.” (Zsid 4, 12.) Ez a megállapítás különösen plasztikusan mutatja az isteni ige tisztító jellegét, hiszen utal arra, hogy behatol az ember ösztönvilágába, a tudatalattiságok és a szenvedélyek eredő helyére, és az orvos bonckésénél biztosabban választja el a sötétséget a világosságtól, a tisztulatlanságot a lélek belső világától.

Mindezekből érthető, hogy a zsinatelőtti misében miért olvastatta az egyház az evangéliumot az oltár baloldalán elfordulva. Ott képzelték el a középkori emberek a sötétség legmélyét, és éppen ide akarta belemondani az evangélium fénylő szavait a sötétség meghódítására. Ugyanebből a felfogásból táplálkozott ugyan csak a középkori egyház ajánlata, hogy testi-lelki viharok idején, a lélek sötétségében és bármiféle megpróbáltatásban olvassuk – lehetőség szerint fennhangon – a Szentírást. Ez a felfogás vezethette Assisi Szent Ferencet arra a rendelkezésére, hogy ha valamilyen papíron Isten neve vagy szentírási mondat áll, eldobni nem szabad, hanem tiszteletből el kell égetni.

### Isten könyve

Mindez arról győzött meg, hogy vegyem komolyan egyházunk tanítását, miszerint a Szentírás Isten könyve az emberiség s benne az egyes ember számára. Ép-

pen ezért titokzatos erőket és mondanivalókat rejtő „Szézáam tárulj!-szikla”, melynek olvasásához csak levetett sarukkal lehet közeledni. És le kell vetni a kíváncsiság és érdekességhajhászás talmi lelkületét.

Nem zavartak meg a tudomány különféle elméletei a Szentírásról. Egyáltalán nem sokat bibelődtem formatörténeti és szövegtörténeti problémákkal. Azokat a tudósokra kell bízni és hagyni. Amikor egy tudósnál olvastam, hogy az újszövetségi Szentírásban százötvenezer szó van, de a különböző olvasásokban (lectio varians) négyszázötvenezer, és ebben a töméntelen változatosságban alig akad néhány, amelyek jelentősen eltérne egymástól, akkor rájöttem, hogy a hívő szentírásolvasónak nem érdemes bibelődnie azzal, hogy különféle tudományos könyvekben merüljön el. Ha meg akarja ismerni az Isten kinyilatkoztató akaratát, lényegében megtalálja abban a Szentírásban, amiért egyházunk felelősséget vállal és mint sugalmazott szöveget kezünkbe ad.

Még azt se nagyon nézzük, hogy Máté vagy János, Pál vagy Péter ír vagy mond valamit nekünk. Általuk ugyanis Isten szól hozzánk. A Filemonhoz írt levélnek vagy a Júdás levélnek éppen olyan súlyos a mondanivalója, mint az úgynevezett nagy iratoknak. Isten szava az egyik is, Isten szava a másik is. Isten kinyilatkoztató szándékát hordozza az egyik is, és a másik is. És lehet, hogy éppen azoknál a részeknél világlik lelkünkbe Isten üzenete, ahol nem is gondoljuk.

## Olvasni kell

Valaki egy lelkigyakorlat végén megkérdezte: Meg tudom-e mondani, hol lehet kapni azt a bibliát, mely mindig ott nyílik ki, ahol éppen szükséges. Tréfás a kérdés, mert ilyen biblia nincs. De hogy némi járatosságra szert tegyünk, ahhoz az kell, hogy olvassuk. Nem bevezetők, és nem is valamilyen csodát csináló magyarázatok eredményezik a szentírás ismeretét, hanem a titkok tiszteletével eltelt olvasás. Hogy hányszor kell elolvasni? Mindig kell olvasni. Ha végeztünk vele, kezdjük újra. És mint fentebb már mondtuk, kihagyás nélkül. Ismerős részeket is, mintha most olvasnánk először.

Azt megtehetjük, hogy először az evangéliumokat vesszük sorba vagy a Cselekedetekkel együtt az apostoli leveleket, és ezekbe próbálkozunk behatolni. Azzal a hittel kell ezt tennünk, hogy ha egyetlen egy részt sem világított föl olvasásunk, akkor is isteni erők áramába került a lelkünk. És a szentírásból kiáradó erő, mint rejtekben ható rádium-sugár, behatolt bensőnkbe, és ott elvégezte a lélek mélyét megtisztító munkáját. Ne legyünk tehát elégedetlenek, ha történetesen semmit nem kapunk Isten világosságából. De annál inkább legyünk hálásak, ha egy-egy rész belátása megvilágosított minket. Ezt a részt ne restelljük ceruzával aláhúzni, hogy később könnyebb legyen a visszaemlékezés. Lassan elérhetjük, hogy majd minden szó lelkünk átvilágosodásának jelvéé lesz.

A szentírási jegyzetek eligazítanak abban, hogy az egyház szellemében járnak-e gondolataink. Később pedig, mikor már egy kicsit megismerkedtünk a biblia világával, jól tesszük, ha egy-két jó könyvet elolvasunk a bibliáról. Ilyenkor már ezek a tudósoktól írt könyvek nagyon hasznosak lehetnek számunkra. Olyan könyvről ne áldojunk, amely megadja a bűvös jelszót, a Szézáam tárulj!-t, s így a biblia minden kincséhez játsza hozzájutunk. Segítséget kaphatunk a könyvekből, de helyettünk nem olvassák el a Szentírást. Pedig a Szentírás ismeretéhez ez kell.

## A megállás kényszere

Azért nem kell gyorsan olvasni a bibliát, hogy legyen erő bennünk megállni ott, ahol a szöveg megállít. Pedig már sokszor átolvastuk, és nem is várunk indítást tőle. A nemzetség-táblák például nevek unalmas egymásutánja. De egyszerűen csak rádöbbenünk, hogy kik is voltak ezek. Persze Ábrahámot és Dávidot ismerjük. De ha a többi közül is néhányat megismerünk, rájövünk, hogy az emberi bukásoknak és szenvedélyeknek milyen mélypontján járó emberek is akadtak ezek között. A megemlített négy asszony közül egy sem kifogástalan. De akikről nem tudunk semmit, azok jelentősége is megnő, hiszen jelentéktelen kis szürke mindennapi emberek voltak, akiket ellepett a mindennapiság pora. És ezeken az emberi zugokon és sekélyességeken keresztül ömlött és szűrődött az a vér, mely hordozni volt hivatva az üdvözítőt, és váltságul szolgált a világ bűneiért. „Valóban bűneinket ő hordozta . . .”

Vagy például a gyermekség történetében sokszor hallottuk és olvastuk, hogy az összeírásra Názáretből Betlehembe mentek. De egyszer csak megállunk és belegondolunk, hogy mit jelentett ez. A Szűz Anya és Szent József nyilván bekészítették mindent a Megváltó érkezésére, ruhát, élelmet, mint ilyenkor szokás. De mindezt ott kellett hagyniok készen, és elmenni az idegenségbe, a berendezettség hiányába épp akkor, amikor ők mindent megtettek. Mennyire modern problémák tűnnek elő egy-egy ilyen megállásra!

A kenyérszaporításnál is feltűnik egyszerűen csak, hogy Jézus nem egy halom kenyeret hozott ki az öt árpakenyérből, amelyből mint valami raktárból az apostolok nyugodt szívvel osztogattak az ötezer embernek, hanem Jézus fél kenyeret ad az apostolok kezébe és azzal kellett elindulni a letelepített ötezer ember felé, megküzdve minden egyes törésnél, hogy vajon jut-e a következőnek. Várnak rájuk ezren, s kezükben csak egy fél darab kenyér van. Nem izgalmasan mutatja-e ez az egyház mindenkori képét, és nem mutatja-e ez a küldött apostoloknak a reménytelenség ellenére is elinduló hitét? Amiben nekünk sem ártana őket követnünk, hiszen a mai világ kérdéseinek megoldására annyira felszereletlenek vagyunk, mint az apostolok az ezrek színe előtt a fél kenyérrel. Mégis vállalnunk kell a küldetést.

Ilyen megállni való helyek bőven vannak a Szentírásban, és érdemes elmélkedni fölöttük.

## Homályos beszéd

Később rájövünk, hogy a bibliában sok homály is van. Szentírásolvasó másfelekezetű keresztények szeretnek is hivatkozni ezekre a homályokra és nyílt beszédet várnak a szentírástól. Jézus az utolsó vacsorán jellemzést ad hároméves igehirdető módjáról, mikor azt mondja: „Ezeket képletesen mondtam nektek. Eljön az óra, amikor már nem képletesen szólok, hanem nyíltan beszélek az Atyáról.” (Jn 16, 25.) Ezt sokan csak Jézus példabeszédeire értelmezik, holott Jézus itt általánosabban beszél. Ennek a görög eredetije annyit jelent, mint mélyértelmű, talányos, rejtett értelmű beszéd.

Erre jó gondolnunk, hiszen a Szentírás nem tud érdekességben versenyezni a világi elbeszéléssel. Nem mintha nem tudott volna Jézus úgy beszélni, hogy rajta



feledjük figyelmünket. Hiszen egy tömeget szóval tartani egy órán keresztül sem kis dolog. A mi Urunk három napon keresztül szóval tartotta a tömeget, méghozzá úgy, hogy az evésről is elfeledkeztek. (Mt 15, 32.) Apostolainak is ígért „olyan ékesszólást és bölcsességet, amelynek egy ellenfelet sem tud ellenállni vagy ellentmondani.” (Lk 21, 15.) Jézus azzal, hogy igazságait és rendelkezéseit sokszor talányszerűen mondta el, az igehirdetés területén is vállalta a kereszt botrányát. Amint Szent Pál apostolnál olvassuk: „Mivel ugyanis bölcsességében a világ nem ismerte föl Istent isteni bölcsességében, úgy tetszett az Istennek, hogy oktalannak látszó igehirdetéssel üdvözítse a hívőket.” (1 Kor 1, 20.) A kereszt oktalansága nemcsak a szoros értelemben vett megváltói titokra terjed ki, de átfonja Jézus egész földi működését. Micsoda áldozat lehetett az Úr Jézus részéről állandóan úgy beszélni, hogy a keresztnek ez a titka rajta uralkodjék egész beszédmodorán, noha ő, mint megtestesült bölcsesség rendelkezett a közlésnek azzal a világosságával és meggyőző erejével, mely első olvasásra is megragadja az olvasót.

### A kereszt titkában

És itt van a Szentírásnak megváltói jellege. Amint ugyanis testbe öltözött az örök Ige, úgy öltözött betűkbe az Isten bölcsessége. Sorsa is az a sors lett, ami megtestesült formájának: kiteljesült emberség, lenyűgözően kisugárzó fönség, mely imponáló erőket áraszt magából a csodatevéseket is beleértve, de amit sokan – rokonai és ismerősei közül (Jn 7, 5) – nem fogtak föl, sőt ellenségesen értelmeztek. És amint szent teste nem kerülte el sorsát, úgy a szentírásban is el kell szenvednie átvitt értelemben a különböző szövegmagyarázatok erőltetéseit és például az evangéliumok létrejöttére vonatkozó különböző elméletek tiszteletünket romboló behatásait. Mikor Jézus arról beszélt, hogy Illés második eljövetele Keresztelő Jánosban valósult meg, így jellemzi a Keresztelő mártíriumát: „Illés már eljött, de nem ismerték föl s kényük-kedvük szerint bántak vele. Így szenved majd az Emberfia is tőlük.” (Mt 17, 12.) Jézus szenvedését az eredményezte, hogy az emberek „kényük-kedvük szerint bántak vele.” A Szentírást olvasó mindig kísértve van arra, hogy saját feje szerint magyarázza a Szentírást és eltérjen a Krisztusi Test vagyis az egyház kétezeréves értelmezésétől. De aki hívő lélekkel olvassa, az felismeri a hozzánk szóló Krisztust minden emberi hiteltelenítés és megaláztatás ellenére, ahogyan a kereszt megalázottságában is felismerjük az Emberfiát.

\*

Ha tehát röviden felelni akarok a föltett kérdésre: hogyan ismertem meg a Szentírást, akkor csak annyit kell mondanom, hogy hívő lélekkel olvastam a szent könyveket. Nem hébe-hóba, de komolyan, Isten szolgálataképpen, Isten üzeneteire várva.

## Dávid vétke

(Adalék a bibliai elbeszélés költészettanához)

1. Aki figyelmesen olvasgatja az Ószövetség elbeszélő, történeti könyveit, figyelmeztetés nélkül is észreveszi, hogy Dávid királysága nemcsak a választott nép történetében nyit új korszakot, hanem vízváltó a bibliai epika történetében is. A pátriárkákra, Mózesre, Józsúéra vagy a bírákra vonatkozó emlékeket hosszú ideig a szájhagyomány tartotta fenn, s csak századok múlva foglalták írásba őket. Nem jelenti ez azt, hogy ennek az emlékanyagnak ne volna történeti értéke. A szájhagyomány sokszor hűséges őre a múltnak, s Izraelben különösen konzervatívnak kellett lennie, mert szent helyekhez kapcsolódott, szent napok, szent szokások magyarázatául szolgált, legkevésbé sem volt szabad prédája az elbeszélő kedvnek vagy a költői képzeletnek. De azért ha mégoly hűségesen hagyományozzák is át az egymást követő nemzedékek történeti emlékeiket, a szájhagyomány elvégzi a maga munkáját azon a történeti anyagon, amelyet továbbad, amint a patak is csiszolja a benne görgő köveket. Ezért van, hogy bár Ábrahám, Mózes – vagy Sámson – a szónak valamilyen igaz értelmében történeti alak, mégis a legendák világából lép elénk.

Dávid és főként Salamon korában azonban már kialakult az udvari élet, s a közműltről szemtanúk készítettek történeti följegyzéseket. A monarchia megszűlésével, pontosabban azzal, hogy a davidida uralkodóház hatalomra került, az Ószövetség népe átlépett a történelem előtti korból a történetibe, s a Biblia elbeszéléseinek jellege megváltozik, mintha egy történeti album gondolomra festett olajképei után egyszerre hiteles portrékat, esetleg éppen fényképeket kínálnak elénk.

Az érdekes az, hogy ettől a Biblia nem szűnik meg Biblia lenni. Vagyis érdeklődése továbbra is elsőrendűen teológiai, vallásos marad. Jellemző, hogy a bibliai elbeszélés „mögött” hamarosan fölsejlik egy profán történeti irodalom: a bibliai könyvek ismételtén utalnak Salamon, majd Izrael meg Júda királyainak *évkönyveire* (1 Kir 11, 41. stb.; 2 Kir 1, 18.; 8, 23. stb.). Ezek, sajnos, nem maradtak ránk, de a Biblia újra meg újra hozzájuk utasítja azt, akit elsősorban az eseménytörténet, a választott nép politikai, társadalmi, katonai históriája érdekel. A bibliai szerzők vigyáznak arra, hogy *tények* sokasága el ne szakítsa őket a *valóságtól*. Ők mindig Istenre figyelnek, s a történelemhez valójában prófétaik érdeklődéssel közelítenek. Nem azt jelenti ez, hogy önkényesen megváltoztatnák a tényeket, vagy hogy lépten-nyomon belebeszelnének az elbeszélésükbe, de azt mindenképpen, hogy hallatlan szerkesztői tudatossággal kezelik a rendelkezésükre álló történeti anyagot, s ezzel irányítják olvasóik figyelmét, széljegyzetek, elmélkedő, elemző kommentárok nélkül is kifejezik az eseményeken túlmutató tanításukat.

Aki ezeket a történeti könyveket csak azért olvasná, hogy kibogozza belőlük az egykori szent történelem eseményeit, épp oly vak volna, mint aki Dante Isteni színjátékát vagy Shakespeare drámáit pusztán történeti forrásként kezelné. De hát a szakembereken kívül kit is érdekelne ma Júda vagy Izrael két és félezer vagy épp háromezer évvel ezelőtti történelme? Bizony nem csoda, hogy a királyok évkönyvei elvesztek! A Biblia épp ezért maradt meg, mert kezdettől fogva sokkal több volt eseménytörténetnél. Még akkor is, ha ez a „többlet” nem centire, sorra mérhető szövegrészekben jelentkezik, hanem a földolgozás minőségében. A megformáltságnak itt tartalmi súlya s jelentése van!

2. Hogy mindez mit jelent, jobban megérthetjük, ha gondosabban megvizsgálunk egy bibliai történetet. Például azt a kerek, önmagában is egységes elbeszélést, amely Sámuel második könyvének 11. és 12. fejezetében Dávid vétkééről és Salamon születéséről szól.

A Bibliában gyakran olvashatunk arról, hogyan is vétkezik az ember, hogyan szövődik bele a bűn egyén és közösség életébe, s hogyan szembesül az igazságos és irgalmas Istennel. Ádám és Éva bűnbeesése, Káin vétke vagy a pusztában vándorló Izraelé, végül magának Mózesnek kishitűsége: mind-mind emlékezetes és nagy művészettel, érett teológiával megírt elbeszélés. Érdekes, hogy a Biblia nem osztja bűnösökre és ártatlanokra az emberiséget, becsületesen beszámol arról, hogy a bűn árnyékot vet a legszentebbekre is. Káröröm, csúfondároság nélkül, inkább valami mély megrendüléssel ezért beszéli el a legnagyobbak vétkeit; ezért nem tarthatjuk különösnek azt, hogy Dávid bűnéről is beszámol.

A Dávid házasságtöréséről, majd ezzel kapcsolatos gyilkosságról szóló elbeszélés – épp a főt említetteknek megfelelően – pontosságával, közvetlen tény-szerűségével üt el a korábbi „vétkezéstörténetektől”. Ez az epizód beleszövődik Dávid uralkodásának történetébe. Egyfelől kapcsolódik az ammoniták ellen vívott háborúhoz s benne Rabba meghódításához. Másfelől megmagyarázza, milyen különös szálak fűzték Dávidot több felesége közül épp Betsábéhoz, akitől a későbbi trónörökös, Salamon született. Dávid és Salamon történetét a Sámuel-könyvek alapján századokkal később újra földolgozta a Krónikák könyvének szerzője. Ő kihagyta művéből a Dávid vétkééről szóló epizódot. Nem volt szüksége rá, s nyilván nem akart vele árnyékot vetni Dávid emlékére. Ebből látszik, hogy a Sámuel-könyvek szerzője is mellőzhette volna ezt az elbeszélést. Annál érdekesebb, hogy mégis megírta, annál biztosabb, hogy nem ok nélkül (vagy nem cél nélkül) építette bele történeti művébe.

Az elbeszélés először szükséztlenül, de nagyon pontosan, szinte egy jegyzőkönyv személytelenségével elmondja, mi történt Dávid és Betsábe között:

„Tavasszal, abban az időben, amikor a királyok hadba szállnak, Dávid elküldte Joábot és vele összes szolgáit (vagyis zsoldoseregét) meg az egész Izraelt. Leka-szabolták Ammon fiait, és ostrom alá fogták Rabbát. Maga Dávid Jeruzsálemben maradt.

Történt, hogy amint estefelé Dávid fölkelt fekvőhelyéről, és fölment a királyi palota teraszára, meglátott egy asszonyt, aki épp fürdött. Az asszony nagyon szép volt. Dávid elküldött, hogy tudakozódjanak az asszony felől. Azt mondták neki: „Hiszen az Betsábe, Eliam lánya, a hettita Uriás felesége.” Dávid követeket küldött, és hívatta. Az asszony eljött hozzá, ő meg együtt halt vele. Épp akkortájt volt a tisztulása (a közhit szerint ilyenkor különösen könnyen teherbe eshetik

egy asszony). Aztán hazament. És az asszony fogant. Elküldött és hírül adta Dávidnak: „Gyermekem fog születni.”

Az elbeszélő tényeket rögzít, eseményeket mond el, meg se próbálja szavakba tördelni azt, ami szereplőiben lejátszódik. Végképp homályban hagyja Betsabét, aki – talán – inkább csak passzív részese a történetnek. Vagy gondolnia kellett arra, hogy meglátják, tetszeni akart, föl akarta hívni magára Dávid figyelmét? Ezek a *mi* kérdéseink. Mit érzett, amikor hívatta a király? Mondhatott volna nemet? Megalázottan vagy örömmel engedelmeskedett, esetleg éppen diadalmasan? Mi van az üzenetében? Riadalom? Ujjongás? Vagy mind a kettő? Sejt-e valamit abból, hogy ez az üzenet mire indítja majd Dávidot? Az elbeszélőt mindez nem érdekli. Ha Dávid szolgája volt, nem tapasztotta fülét a hálószoza falára, nem fürkészte az asszony titkait. Ha Betsabét vizsgálgatná, megosztaná a figyelmünket.

Beszélni persze Dávid érzéseiről sem beszél, de azoknak útját világosan követi. A magaslat, amelyről az uralkodó szétnéz, nemcsak a palota tetőterasza. Dávid sikereinek tetőpontjára érkezett, olyan hatalomra tett szert, amiről eddig izraelita férfi még csak nem is álmodhatott. Pillantása Jeruzsálemre vetődik, amelyet maga hódított meg, s tett egy nagybirodalom fővárosává. Érzéki természetű? Nem tud, meg se próbál uralkodni zabolátlan szexualitásán? Ha a palotája teraszáról a város lányait, asszonyait nézegette volna, s netán naponta hozatott volna föl közülük magának egyet-egyet, nem írták volna meg róla ilyen megrendüléssel épp ezt a történetet!

Meglátta, s váratlan hevesen megkívánta Betsabét. „Lehajolt, hogy megtörölje térdét, s én hallani véltem hajának rettentő robaját, amint a kőre omlott”. De ezt már nem a Biblia írja, hanem Lubicz-Milosz. Azért itt a Biblia eseményközlő mondatai közt is rés támad, s elhangzik egy rövid, ugyancsak tényközlő, de mégiscsak értékelő megállapítás: „Az asszony nagyon szép volt.” Mintha a „liliomhangon ciripelő” trójai véneket hallanánk, amint elvillan előttük Heléna, a bűnös asszony, akiért megbolondult Parisz, s aki miatt már tíz év óta küzdenek; halnak a város fiai: „Nem vétek, hogy a trószok s jólábvértes akhájok / oly sok időn át sok gyötrelmet tűrtek e nőért: / mert örök istennőkre hasonlít arca valóban” (III. 156–158). „Nem vétek?” – a Biblia nem mondja ezt, nem mentegeti Dávidot, de ez a kavics-egyszerűre sikált mondat mégis arra vall, hogy nem az ítélkező diadalával, hanem az esendő ember megrendülésével állítja eléink azt, akit ennek a „nagyon szép” asszonynak vonzása megejtett.

Ha egyszerű ember lett volna Dávid, ha nem lett volna épp a hatalma tetőpontján tündöklő uralkodó, nem gondolhatott volna arra, hogy megszerezze magának Betsabét. A törvény halállal bünteti a házasságtörést, s a szokások nyilván nagyon szigorúak voltak, különben nem kellett volna az „eset” után még Dávidnak is halálba juttatnia Uriást. Dávid azonban király volt, s az óvatlan támadt vággyal együtt fölébredt benne a hatalom kihívása is: mi az, amit ő meg ne tehetne?

Ismerte korábban is Betsabét? Apja testőreinek legszűkebb köréhez tartozott, férje zsoldoscsapatának egyik főtisztje volt. Amikor meglátta, nem ismerte föl; amikor küldöttei beszámoltak róla, rá kellett jönnie, hogy kicsoda. Azt is éreznie kellett, hogy ez az asszony még hozzá képest sem akárki.

3. Dávid a tettek embere. Hogy ennyire annak látszik, abban bizonyára része van az elbeszélés technikájának is, amely csakis a tetteket akarja előszámlálni, s legfőljebb sejteti azt, ami mögöttük meghúzódik. De azért Dávidra is jellemzőnek kell lennie, hogy Betsabé üzenetére rögtön Uriásért üzen: *periculum in mora*. Joáb küldi is a tisztet, Dávid kikérdezheti a hadak állapotáról. Aztán küldené haza: „Eredj le a házába, és mosd meg a lábadat!” Vagyis pihenj, helyezkedj kényelembe, hálj együtt a feleségeddel, hogy majd magadénak vélhesd a születendő gyermeket. Uriás „lelép”, s a királytól „ajándék megy utána”.

Itt azonban váratlan fordulatot vesz az elbeszélés. Reggel kiderül, hogy Uriás nem ment haza, az éjszakát a palota kapujában töltötte, urának szolgálói között. Megsúgtak neki valamit? Talán Dávid is erre kíváncsi, amikor kérdőre vonja: „Hát nem útról érkeztlél? Miért nem mentél haza?” A zsoldostiszt válasza valószínűleg teljesen gyanútlan s csak annál tündöklőbb vádbeszéd: „A szövetség szekrénye, Izrael és Jüda sátrakban lakik. Uram, Joáb és uramnak szolgálói a pusztá földön táboroznak. Én meg menjek haza, egyem, igyam s *háljak a feleséggemmel*? Életemre, saját életedre mondom, nem teszem.”

A kommentátorok egy része azt gyanítja, Uriás valóban hallott valamit arról, ami Dávid és Betsábe között történhetett. Én valószínűbbnek gondolom, hogy egészen naivul mondta ki ezeket a halálos szavakat. Dávidnak (s az elbeszélés olvasójának) most kell fölmérnie, mit is jelent ez a házasságtörés. Ez a férfi saját házába nem megy be, saját feleségét nem keresi meg, mert szolidáris azokkal, akik közül jött, s akik közé majd visszatér, ha egyszer útjára bocsátja a király. A szent háborúban a harcosoknak nem szabad asszonnyal hálniuk. De egyébként se illik azt tenni, amire hiába vágyakoznak a többiek, míg vége nincs a háborúnak. Dávid maga is ezek között a katonák között töltötte az életét: tudja, mi a bajtársiasság. Ezek a katonák kedvelik, mindenüket odaadnák érte, az életüket is, nekik köszönheti a hatalmát. Nemcsak házasságot tört hát, amikor Betsábéval hált, hanem egy testvéri összetartozásnál is szorosabb kapcsolatrendszer tört szét, olyan embernek a feleségét szerette el, aki őt s ezt a katona-szolidaritást mindennél többre becsülte. Mit tegyen? Eteti, itatja Uriást, azután újra küldené haza. S amikor másnap megint ott leli a kapuban, már kész a levél, amellyel a haláláról rendelkezik.

A bűn hát elmélyült, s újabb bűnt fiadzott. De figyeljük a szerzöt! Ebben az elbeszélés-szakaszban már beszélteti a szereplőket, részletezőbben, ráérősebben mondja el az eseményeket, s a variációs ismétlésekkel fokozza, irányítja figyelmünket. Egyszóval tudatos művésznak mutatkozik. De most sem lép ki a háttérből, nem szól bele a szövegbe. Hacsak nem egyetlen, súlyos mondat erejéig, amely persze szintén ténymegállapítás, de teológiai – s megintcsak értékelő jellegű: „Amikor Uriás felesége meghallotta, hogy Uriás, a férje meghalt, elsíratta a férjét. Amikor pedig letelt a gyász ideje, Dávid érte küldetett és a házába vitte. Felesége lett, és fiút szült neki. *De az, amit Dávid tett, nem tetszett az Úrnak.*”

A Dávidról szóló elbeszélésben még kétszer olvashatunk ehhez hasonló mondatot. A 12, 14-ben Betsábe második fiáról, Salamonról jelenti ki a szerző: „Az Úr kedvét találta benne.” A 17, 14-ben pedig az Absalom lázadásáról szóló elbeszélés tetőpontján ezt olvashatjuk: „Az Úr úgy intézte, hogy elvesseék a jobbik tanácsot, amelyet Ahitófel adott, mert az Úr romlást akart hozni Absalomra.”

A régmúlt idők eseményeiről szóló beszámolókból Jahve közvetlenül avatkozott bele a történelembe, választottainak sorsába: csodáival, nagy tetteivel, olykor büntetéseivel. A Dávidról és a királyokról szóló elbeszélésekben már nem igen esnek csodák (kivéve a prófétai ciklusokat, azok azonban szintén hosszú időn át élőszóban hagyományozódtak). Az események ura azonban itt is Jahve marad, csak hogy rejtve, a „színpalok mögül” irányítja a történéseket, emberi tényezőknél át avatkozik az eseményekbe, jelenléte, hatalmának megnyilvánulásai épp ezért csak a prófétai szem számára láthatók.

4. A bibliai elbeszélésben Dávidot Nátán szembesíti bűnével s az élő Istennel, aki előtt a királynak is számot kell adnia tetteiről. Gressmann és Kittel óta a biblikusok többsége arra gondol, hogy a Nátán próféta közbelépéséről szóló szakasz az eredeti elbeszélésben még nem volt benne, csak századokkal később, a próféta klasszikus századaiban keletkezett, s került a szövegbe. Ma a vélemények megoszlanak. A Nátán-perikopa eredetisége mellett foglalt állást pl. H. W. Hertzberg, aki a *Das Alte Testament Deutsch* sorozatban a két Sámuel-könyvet fordította és kommentálta. Viszont későbbi kiegészítésnek tekinti ezt a szakaszt pl. a *Traduction Oecuménique de la Bible (TOB)* meg legújabbban a jezsuita P. Gibert monográfiája: *La Bible à la naissance de l'histoire* (Fayard, 1979). Természetesen ez a vita nem érinti a Nátán-perikopa sugalmazottságát.

Lubicz-Milosz Dávid-költeményében Méphiboseth (ő így írja Saul unokájának nevét) mondja el Dávidnak a szegény ember bárányáról szóló példázatot. Utána így kiált föl: „Beszéltem hozzá, s lám, most mezítelen, nincs benne semmi rosszindulat, törekeny és tiszta. *Úgy sír, mint aki első és utolsó az emberek között.*” Aztán közli Dáviddal, hogy Isten megbocsát neki meg Betsábénak, de hozzáteszi: „A nemzetséged így megmarad. De te rossz fiú voltál, és az Atya atya-bánatot szakaszt rád. Hajtsd le a fejedet, és imádkozzál, mert az atya-bánat belépett házádba.”

Ha a kritikusoknak igazuk van, s az ősi elbeszélés a 11, 27 után a 12, 15b-vel folytatódott, akkor úgy kell gondolnunk, Dávidot minden szóbeli figyelmeztetés helyett épp a rászakadó atya-bánat figyelmeztette arra, hogy bűnbánatot kell tartania. „Az Úr megverte a gyermeket, akit Uriás felesége szült Dávidnak, és az súlyos betegségbe esett.” Erre Dávid valóban bűnbánatot tart: böjtöl, a pusztán földön alszik, zsákba öltözik (mint Jónás könyvében a niniveiek), nem mosakszik, nem keni be a testét. Hetednap mégis meghal a gyermek, a szolgák nem merik megmondani, valami kimondhatatlan rossztól féltik Dávidot, talán attól, hogy megöli magát. Mégis meghallja sugdosásukat, rákérdez, s megtudja, mi történt.

Ekkor következik az újabb meglepetés. A király megmosakszik, megkenekedik, tiszta ruhát ölt, s elmegy a templomba. Amikor aztán visszatér, újra eszik, éli tovább a megszokott életét. Szolgái nem is értik, ő pedig megmagyarázza, mit miért tesz. Míg élt a fia, azt hitte, segíthet rajta. Most már látja, hiába imádkoznék. „Én megyek hozzá, ő nem fog visszatérni hozzám.” Aztán megvigasztalja Betsábét, s annak rövidesen újra fia születik tőle, ez lesz Salamon, Végül lezárul a háború története is: amikor már lankad a rabbiak ellenállása, Joáb hívhatja Dávidot, s az ő vezérlete alatt be is veszik a várost. Úgy látszik tehát, hogy minden elsimul. Isten mégiscsak elfogadta Dávid bűnbánatát. Másik gyermeket adott neki az elveszett helyett, s diadalra segítette ott, ahol Uriásnak miatta kellett csúfos halált halnia. Azért az „atya-bánat” ettől kezdve otthonos lesz Dávid

házában. Fiai egymást ölik majd a hatalomért, s végül Absalom ellene is fegyvert emel.

5. Ezt fejt ki aztán gazdagon – a Nátán-betét. Nátán valóban úgy lép itt Dávid elé, mint majd Illés vagy Izajás Áház vagy Hiszkija elé. Hivatlanul, Jahve fönséges szavával.

Csodálatos a történet, amellyel Nátán „csapdába ejti” Dávidot, rávezeti arra, hogy tisztán kimondja: vétkezett. Olyasféle szerepet tölt ez itt be, mint a Hamletben az Egérfogó (vagy az Evangéliumban Jézusnak némely példabeszéde!). Dávid először mit sem sejtve végighallgatja saját vétkének átalakított és mégis hűséges történetét. Igazságérzete hevesen kilobban, kimondja, esküvel is megerősíti a súlyos mondatot: „Az Úr életére mondom, halált érdemel az az ember, aki ezt művelte. Fizessen négyzeresen a bárányért, amiért nem vitte rá a lélek, hogy a magáéból vegyen.” – „Té vagy az az ember” – feleli Nátán, s már zuhognak is a Jahve nevében felhangzó szemrehányások, büntetések. Nátán most rendre megjövendöli, ami Dávidra vár. A szemet szemért, fogat fogért elv alapján ő is elveszti majd asszonyait, ugyanazt a sorsot kell vállalnia, amelyre Uriást juttatta. A halálba juttatott férfi „bosszulója” maga Jahve lesz.

Valóban későbbi szókinccs ez, aki magát a Nátán közbelépéséről szóló szöveg-részt eredetinek tartja, az is számot vet azzal, hogy később bővíthették. Megrendítő Nátán szóáradatával szemben Dávid töredelme. Csak ennyit mond: „Vétkeztem Jahve ellen”. Nátán erre azonnal az irgalom követévé változik: „Jahve megbocsátja vétkeidet, nem halsz meg. De mivel ezzel a dologgal súlyosan megsértetted Jahvét, fiad, aki született, meghal.”

Gibert szerint valójában Dávid méltóságát húzza alá ez az új elbeszélés-elem. Bármekkorát vétett is, Dávid „megérdemli”, hogy egy próféta, Istennek egy különleges küldötte beszéljen vele. Az olvasó is nyugodtabb lehet: az a tanulság, amelyet a korábbi elbeszélésből magának kellett kihámoznia, itt világos szavakkal megfogalmazódik előtte, egy próféta személyesen üti rá a hitelesség pecsétjét.

Mi szívesen hozzátennénk ehhez valamit. Ennek a Nátán-betétnek van egy poétikai funkciója is. A Hamlet Egérfogóját emlegettük. Az teljesíti a darabban azt a hivatást, amelyet az ifjú királyfi szánt neki: leleplezi a gyilkos Claudiust. De egyúttal ugyanez az Egérfogó Shakespeare önvallomása is. Egérfogónak szánja ő is a darabjait. Tükröt tart bennük ő is a színházlátogatók elé. Történelmi és mondabeli szereplőket mozgatnak ezek a darabok, de akkor igazodunk el bennük, ha ezekben a szereplőkben magunkra, a körülöttük kibontakozó viszonyrendszerben saját világunkra ismerünk. Ugyanígy érhetjük tetten Nátánban a Biblia szerzőjét. Mint Nátán Dávidot, ő minket csalogat ki magányunkból, védekező állásainkból az elbeszélés „senkiföldjére”, ahol látszólag senkihez semmi közünk, ahol épp azért elfogulatlanul működhetik a lelkiismeretünk, erkölcsi ítélő készségünk. Egyszer aztán itt is kiderül, hogy rólunk van szó, ítéleteink visszahullanak saját fejünkre. Míg mások bűnén botránkoztunk, saját bűneinket, legalább saját életünk, ingadozó szívünk kockázatait tanultuk világosabban megérteni. Hogy végül annál igazabb megrendüléssel lépünk mi is, mint Dávid, Isten elé.

6. Ez hát a Biblia. Így egy benne a tanítás és a művészet, az isteni üzenet és az emberi tapasztalat. A királyok évkönyvei elvesztek, ezek a történetek szétverhetetlenül megmaradtak, s nemcsak ott, ahol a hit fegyelme s kegyelete őrizte őket.

Igazi irodalom ez! Áll rá, amit Pilinszky János az evangéliumról írt: „Ha elhagytuk is az evangéliumi szót, ő-nem hagyott el bennünket.” Ezek nélkül a bibliai szövegek nélkül nem születik meg Shakespeare életműve vagy Arany balladáái. S ezek a bibliai szövegek profán környezetben is, egy irodalmi szöveggyűjtemény lapjain is betöltik azt a szerepet, amit szerzőjük meg a szerzőjüket sugalmazó Lélek szánt nekik: lelkiismeretmozdító hatalommal és szívet fölemelő hajnali örömmel tanúságot tesznek Istenről.

Hát még ott hogy élhetnek, ahová valóban valók: az Egyház életében, a hívő ember keze s szíve közelében! Mennyi tanulságot rejtenek magukba: kár volna ezeket kivonni belőlük, s elvontabban megfogalmazni. Inkább magukat a szövegeket kell olvasgatnunk újra meg újra. Nézegetnünk kell őket, mint a képzőművészet nagy remekait. Akkor elvégzik bennünk azt, amire Isten szánta őket.

## KALÁSZ MÁRTON

### Galambraj

fáradt vagy, mondja az anyám  
énekló  
hangján; egy percre úgy csoszog,  
mintha rég mérné túl nagy  
gumicipőben

kerttől kútig a fehéredő  
sarat –

nem baj, megjöttél; fátylasan  
tekint föl,  
galambraj tüntén a faluvégi szem,  
fölíjedve szállnak el  
márgás  
erdők fölé

egy udvarról, melyen  
egyetlen elszórt  
szem nincs,  
itat  
nincs

úgy nézem, könnyű,  
nyáreleji szemét



## Luther, a Szentírás doktora

Ha valaki tudni szeretné, hogy milyennek látja Luthert az evangélikus egyház, az evangélikus hívő ember, és hogy mit tart a legfontosabbnak Luther művéből, csak meg kell néznie néhány Luther-szobrot és -képet: majdnem mindegyiken ott látható Luther kezében a Szentírás. Ez az ábrázolás nem a művészek gondolatából született meg. Aki Luther írásait olvassa, hamar észreveszi, hogy milyen mélyen gyökereznek a Szentírásban azok megállapításai, milyen döntően határozzák meg Luther gondolatait a Szentírás igéi. Vitairataiban, magánbeszélgetéseiben (amelyeket lejegyeztek és „Asztali beszélgetések” címen kiadtak), leveleiben ő maga mindig hangsúlyozta, hogy mindennél fontosabbnak tartja a Szentírást. Ismételten hivatkozik arra, hogy ő a Szentírás doktora, ezért elkötelezve érzi magát a Szentírás tanulmányozására, sőt semmi mást nem akar tenni, mint Isten igéjét magyarázni, tanítani és prédikálni.

Luthernak ezt az éles, határozott döntését, minden kritikáját az határozza meg, hogy a középkori egyház elsősorban az egyházatyákra, az egyház régebbi tanítóira hivatkozott tanításában. A vitás kérdéseket úgy akarták eldönteni, hogy az atyák műveiben keresték a feleletet. Luther az 1530-as években így emlékezett vissza ifjúkorára: „Senki nem olvasta a Szentírást, úgyhogy az mindenki előtt ismeretlen volt. A prófétákat se ismerték, se nem értették. Például én hűsz esztendő voltam már, de Bibliát még nem is láttam. Abban a hitben éltem, hogy a vasárnapi prédikációs könyvekben megírt szentírási részekon kívül nem is létezik evangélium és epistola.” A szerzetesek közt meg, úgy látszik, általános volt az a vélemény, hogy az atyák tanítása fontosabb a Szentírásnál. Luther az erfurti kolostor könyvtárában találkozott először a teljes szentírással. Erre mindig szívesen emlékezett vissza. Amikor először felnyitotta, Sámuel könyvéből Anna énekét kezdte olvasni. Sajnálta, hogy éppen „csöngettek” és le kellett tennie. Sokszor elmondta, hogy már akkor nagyon megtetszett neki „ez a könyv”, és arra gondolt, milyen boldog lenne, ha egyszer neki is lehetne egy ilyen könyve. Hamarosan kapott is egy Újtestamentumot valakitől, és azt nagyon szorgalmasan olvasta. Később elmondta: „Doktor Usingen, egy ágostonos testvér, aki nekem tanárom volt az erfurti kolostorban, amikor látta, hogy mennyire szeretem a Bibliát, és milyen szívesen olvasom Isten szent igéjét, egyszer így szólt hozzám: „Ejnye, ejnye Márton testvér, hát mi a csuda az a Biblia? A régi egyházi tudókat kell olvasni, azok már kiszívták a Szentírás velejét és igazságait!”...” Amennyire tudjuk, a Bölcs Frigyes által alapított wittenbergi egyetem azon kevesek közé tartozott, amelynek külön „lectura in Biblia” tanszéke volt. Ennek lett tanára Luther, és ez is hozzásegítette ahhoz, hogy kedves könyvét minél alaposabban megismerje.

Luther előadásaiból és prédikációiból kitérünk, hogy nagyon alaposan ismerte a Szentírást. Valósággal együtt élt mindazokkal, akiknek a története olvasható benne. Ma azt kell mondanunk, hogy alapos kortörténeti ismeretekkel rendelke-

zett, a maga korának szintjén nagyon jól ismerte Izráel és a Jézus-korabeli zsidóság, valamint az első keresztyének korának történetét. Tanította is, hogy a Szentírás megértéséhez feltétlenül szükséges ennek a „történetnek” az ismerete. E nélkül az ismeret nélkül nem is lehet igazán megérteni se a prófétákat, se az apostolokat; enélkül az ember könnyen elvéti a Szentírásnak mint Isten igéjének helyes befogadását is.

Mindez a tanulmány azonban csak előkészület volt a Szentírás megértéséhez. Luther írásaiból és beszélgetéseiből kitűnik, hogy igazában akkor lett számára mindennél fontosabb a Szentírás, amikor abban feleletet talált az élet kérdésére: hogyan lehetek igaz Isten előtt? Saját és kortársai megnyilatkozásaiból kiderül, hogy ő halálosan komolyan vette, amit a középkori istentiszteleteken Celanói Tamás „Dies irae, dies illa” (Ama nap a harag napja) kezdetű énekben énekeltek:

*„Én szegény, ott szót hogy ejtek?  
Kárhozattól ott ki ment meg,  
Ahol mindenek reszketnek”*

Ennek az éneknek utolsó sorát talán még pontosabban így kellene lefordítani: hol még a jók is reszketnek. – Ezért megtett mindent, amit a szerzetesi élet szabályai előírtak, mégsem volt nyugodt a lelkiismerete. Nem egyszer emlegette, hogy még az oltáriszentség vételekor is félrehúzta a szentséget kiszolgáltató papot, hogy a közben eszébe jutott bűnét még meggyónja és arra feloldozást kap hasson. Később bevallotta, hogy ezek a szavak: „igaz”, „Isten igazsága” szinte gyűlöletesek voltak számára.

Luthernak a Szentíráshoz való viszonyában is döntő jelentőségű volt az, amit a század eleji Luther-kutatók „toronyélmény”-ként emlegetnek műveikben. Luther ezt így mondta el: „Amint egyszer ebben a toronyszobácskában tépelődtem ezek fölött az igék fölött: ‚az igaz ember hitből él’ és ‚Isten igazsága’, Isten kegyelméből ezt gondoltam: ha nekünk mint igazaknak hitből kell élnünk, és ha Isten igazsága minden hívőnek üdvösségére van, akkor ez nem lehet a mi érdemünk, hanem csak Isten irgalmassága. Mert Isten igazsága az az igazság, amellyel minket Krisztus által igazzá tesz és megvált. Így ezeket az igéket megszerettem. A Szentírás értelmét ebben a toronyban tette világossá előttem a Szentlélek. Ekkor úgy éreztem, mintha teljesen újjászülettem volna s mintha tárt kapukon át magába az Édenkertbe léptem volna be. Erre előttem az egész Szentírás más értelmet nyert.”

Nagyon lényegesnek tartjuk, hogy Luther akkor találta meg a Szentírás értelmét, amikor élete legnagyobb és legégetőbb kérdésére talált feleletet. Noha sokat foglalkozott azzal, hogy melyik írásmagyarázati módszer lehet a leghelyesebb, meg is próbálkozott mindegyikkel, mégsem próbálkozások közben talált rá arra, ami azután döntően meghatározta számára az Írás értelmezését, hanem akkor, amikor a Szentlélek világossá tette előtte, hogyan állhat meg a bűnös ember Isten ítéletében. Innen érthető az is, hogy Luther számára azok a szentírási igék voltak mindig a legdrágábbak és legfontosabbak, amelyeket evangéliumnak nevezett.

Luther egyik leggyakrabban hangoztatott, és az evangélikusok között legismeretesebb kijelentése a Szentírásról az, hogy benne Istennek kétféle igéje található: a

törvény és az evangélium. Ezt hallva az ember könnyen arra gondolhat, hogy ezzel az Ószövetséget és az Újszövetséget különböztette meg. Luther azonban ilyenkor mindig az Ó- illetve az Újszövetségről beszél, amelyeket persze meg kell különböztetnünk egymástól. Az *egyház babilóniai fogságáról* című művében írja, hogy az Újtestamentum a világ kezdetétől megígértetett és Krisztusban beteljesedett, az Ótestamentumot viszont, Isten régi szövetségét Mózes által ígérte meg Izráel népének, és azt Józsuá teljesítette be, amikor elfoglalta Kánaánt. Ebben az értelemben gondolhatunk arra, hogy az Ószövetség a törvénnyel, az Újszövetség pedig az evangéliummal egyenlő. Luther azonban óvakodott az ilyesféle azonosítástól. Szerinte az Ószövetségben, azaz a Szentírás első felében is megtalálható mind a törvény, mind az evangélium mellett. „Egyetlen olyan könyve sincs a Bibliának, amelyben ne lenne meg mind a kettő. Isten mindenütt egymás mellé rendelte ezt a kettőt: a törvényt és az ígéretet. Mert a törvény által azt tanítja meg, amit tennünk kell, az ígéretekben meg azt, amit kapnunk kell. Hogy pedig az Újszövetséget a többi könyvhöz viszonyítva inkább nevezik evangéliumnak, az azért van, mert Krisztus eljövetele után írták, ő töltötte be ugyanis az ígéretekkel, ő hozta azokat és terjesztette az ígéhirdetés által, és ez előbb el volt rejtve az Írásban. Azért csak maradj meg ennél a megkülönböztetésnél, és bármelyik könyv kerül is eléd, Ó- vagy Újtestamentum, olvasd ezzel a megkülönböztetéssel, ahol ígéretek vannak, az evangéliumi könyv, ahol pedig parancsolatok vannak, az törvénykönyv. Mivel az Újtestamentumban pedig a törvények, azért szokták az egyiket evangéliumnak, a másikat törvénynek nevezni” (egyházi posztillás könyv).

A törvény tehát Istennek az az ígéje, amellyel parancsol és követel, amely a cselekedetekre vonatkozik, és így leleplezi az ember bűneit s megmutatja, hogy az ember soha nem állhat meg Isten előtt, sőt el se juthat Istenhez. Ilyen ígék csakugyan tömegével találhatók az Ószövetségben, és ezek valóban Mózes által adattak. Luther azonban még a törvényben is lát különbségeket. „Tanítás arról, hogyan kell a keresztyén embernek Mózeset értenie” c. írásában megállapítja: A sínai-hegyi törvény elsősorban a zsidók törvénye, olyan, mint például a szászok törvénykönyve, amely Szászország polgáraitra érvényes. Ha valaki ilyen törvényeket tart a keresztyén ember elé, és ezek megtartását követeli, annak azt mondhatjuk: menj a zsidókhoz Mózeseddel együtt, én nem vagyok zsidó, hagyj nekem békét Mózesrel! Ezt a merész tanácsot Luther arra alapítja, hogy az Ószövetségből tudhatjuk: az ősatyák nem térítették át a pogányokat Mózes hitére, nem kényszerítették őket Mózes törvényének megtartására. A fáraó, Dáriusz és Cirusz, jóllehet Isten eszközei voltak a hívők vagy Izrael megmentésére, pogányok maradtak. Sőt, a tiruszi Hiram király, vagy Jób, aki megtanult az igaz Istenben hinni, nem volt körülméltve, és soha nem vetették őket Mózes törvénye alá. S amikor a rajongók arra hivatkoznak, hogy a törvény mégiscsak Isten ígéje, Luther így utasítja el őket: „Isten ígéje így, Isten ígéje úgy; nekem azt kell tudnom, és arra kell ügyelnem, kihez szól Isten ígéje. Kétfajta ige van: az egyik nem vonatkozik rám, a másik meg engem illet. Ami rám vonatkozik, arra bátran ráhagyatkozhatom, ami nem, azt békén kell hagynom.” Példákat is sorol erre. Nekem nem kell bárkát építenem, mint Noénak, nem kell a fiamat feláldoznom, mert ez a felszólítás Ábrahámnak szól. Luther még azokat is a zsidók törvényének tartja, amelyeket egyébként helyesnek és követendőnek tart: a tized-fizetést,

a jubileumi esztendő, amelyben a leadott javak-visszaszerezhető, vagy a szombatévet. Sokra értékelt a régi Izrael néhány más törvényét is, pl. a társadalmi rendet és ebben különösen a szegények, özvegyek és árvák védelmét. Mégis az volt a véleménye, hogy tőlünk ezt nem Isten követeli üdvösségünk feltételeként, hanem ez tetszésünkre van bízva, ugyanúgy, mint ahogyan egyik ország a másiknak törvényéből vesz át valamit.

Ugyanakkor azonban arra is rámutat Luther, hogy Mózes törvénye „részben összecseng a természeti törvénnyel”. Ez azt jelenti, hogy vannak Mózes törvényében olyanok is, amelyek közismerten általános erkölcsi törvények. Ilyen elsősorban is minden olyan rendelkezés, amely a másik emberrel való törődésre kötelez. Luther itt elsősorban is a felebarát iránti szeretet törvényét hangsúlyozza. A leginkább minket, keresztényeket is érintő törvény a Tízparancsolat. Igaz, ennek is vannak olyan rendelkezései, amelyek csak a zsidókra vonatkoznak (pl. a szombat törvénye), de a Tízparancsolat egészében megfelel a természeti törvényeknek, mindig érvényes és mindig minket érint.

Luther azonban azt is hangsúlyozza, hogy az Ószövetségben is megtaláljuk az evangéliumot. Ezek azok az igék, amelyekkel Isten minket vigasztal, és nekünk segítséget, megváltást és bűnbocsánatot ígér. Ezeket az igéket nevezte „ígéret”-nek. Isten már a bűneset után segítséget ígér az embernek. 1 Móz 3, 15 az első evangélium, amelyben Isten azt ígéri, hogy eljön majd „az asszony magva”, aki a kígyónak, a Sátánnak, a fejére tapos, noha ő maga is szenvedni fog. Evangélium az az ígéret, amelyet Isten Ábrahámnak ad, s amelyet megismétel Izsáknak, Jákóbnak is, hogy bennük megáldja a föld minden népét (1 Móz 22, 18 stb.). Evangélium az is, hogy Isten ígér egy prófétát Izraelnek (5 Móz 18, 15, 18). Luther számára már az Ószövetség minden olyan ígéje is evangélium, amely arról tudósít, hogy mit tett Isten az emberért, Izraelért, az egész világért. És az Ószövetség tele van ilyen igékkel. Ezért, ha az Ószövetség számunkra csak törvénykönyv, nekünk is szemünkre veti Jézus, mint egykor a zsidóknak, hogy rosszul értjük az Ószövetséget.

Luther számára evangélium minden olyan ige, amely a Krisztust hirdeti. És ezek az igék megint benne vannak az egész Szentírásban. Ezért természetes egyszerűséggel beszél arról, hogy Ádám, amikor feleségét Évának (élőnek, életnek) nevezte, noha rövidebbel előbb azt hallotta, hogy a bűnnel a halál is bejött a világba – a Krisztusban hitt. Mózes és a próféták is a Krisztust prédikálták.

Nem szabad elfelejtenünk, hogy önmagában ez nem „eredeti” gondolata Luthernak. Hiszen már az Újszövetségben is számtalan Krisztusra vonatkozott ószövetségi idézetet találhatunk. Az egyházatyák is sokszor írtak arról, hogy az Ószövetségben is megtalálhatók Krisztus előképei. Minden bibliaolvasó ember könnyen jut arra a gondolatra, hogy Ábrahám, aki az Úr előtt közbenjár Sodomáért és Gomoráért, s ezzel Lótért, valamiképpen a bűnösökért közbenjáró Krisztus „előképe” lehet. Vagy Jób, aki „ok nélkül” szenved, nemcsak testi, hanem lelki kínokat is, ugyanígy lehet Krisztus előképe. Mindezt Luther is látja.

Van azonban valami meglepő gondolata is: az, hogy ő történetileg is érti Krisztus valóságos jelenlétét az Ószövetségben. Hogy ezt hogyan érti, miért beszél erről így, azt a legvilágosabban a 46. zsoltárról írt énekében fejezte ki. Ennek az éneknek 2. verse az evangélikus énekeskönyvben található szövegtől kissé eltérően így fordítható:

*A mi hatalmunk mit se tud,  
mi csakhamar elesnénk,  
de küzd értünk a hős vezér,  
kit Isten rendelt mellénk.*

*Kérdezed: ki az?  
Jézus Krisztus az,  
Seregek URA,  
és nincs más Isten,  
neki győznie kell.*

Ezzel nem kevesebbet mond Luther, mint azt, hogy Jézus Krisztus azonos azzal az Istennel, akit az Ószövetség prófétái így neveznek: Seregek Ura. Ő az igaz Isten. Nemcsak ebben az énekben mondja ezt Jézusról Luther, hanem más írásaiban is megtalálható ez az azonosítás. A „Dávid utolsó szavai” c. írásában abban látja Mózeset és az Újtestamentumot egyformának, „hogy Jézus Krisztus a Jehova Isten és ember”. Egy öregkori disputációjában azt írja, hogy Jehova „Krisztussal eggyé lesz” mint ige. Az ige testté lett. Az ige Jehova és Jehova az ige. Az tehát, hogy az ige testté lett, azt jelenti: Jehova testté lett. Luther tehát az Ószövetségben is látja, hogy Krisztus az igazi Isten, aki emberré lett. Ezért látja Krisztust az Ószövetségben is valósággal. Ő az Isten, és ez olyan titok, amelyet el kell fogadni és imádni kell.

Ezért Luther értelmezésében az idézett történet Ábrahámja megmaradt embernek, aki az Úr előtt Sodomáért és Lótért imádkozik. A történet Krisztusa az UR maga, akivel lehet „alkudozni”, aki hajlandó megváltoztatni a kimondott ítéletet, aki Ábrahám kérésére megmenti legalább Lótot, mert ő könyörülő és irgalmas Isten, akinek hosszú a türelme, nagy a szeretete, és a rosszat, amit ítéletként kimondott, kész „megbánni”. És Jób is megmaradhat embernek, aki szenved, de tudja, hogy megváltója él, és akkor is reménykedik benne, ha teljesen reménytelennek látszik is a helyzete.

Luther tehát a „Krisztus”-ban a bűnöket megbocsátó Istent, Izrael és az emberek Megváltóját látja, akiben hihetünk, bár ezt az Istent értelmünkkel meg nem ragadhatjuk, mert ő igazi Isten, aki titkait megtartja.

Ez az Isten mégis a legegyszerűbben, a Szentírás egyszerű, emberek által írt és emberek által érthető szavaiban jön hozzánk. Ezért kérve kér Luther minden igaz keresztényt, hogy meg ne vesse a Szentírás egyszerű, emberi szavait. Mert ezek a szavak az a „pólya”, amelyben a Krisztus van. Ezért becsüli meg azokat az egyszerű történeteket, amelyeket ez a szent könyv tartalmaz. A Szentírás doktora egész életét ennek a könyvnek a tanulmányozására szentelte.

Ebben az esztendőben, elsősorban mi, evangélikus keresztények, Isten iránti hálával emlékezünk meg arról, hogy 450 évvel ezelőtt jelent meg Luther német nyelvű Bibliája. A Szentírás doktora nagyon fontosnak tartotta, hogy német nyelvre lefordítsa és mindenkinek a kezébe adja azt a Szentírást, amelyről azt tartotta, hogy minden tanítás és prédikáció alapja az egyházban. Valójában ezt se magától találta ki. Egyre inkább rájött, hogy maguk az egyházatyák ebből a forrásból merítettek, és csak a későbbi korokban feledkeztek meg róla az egyház tanítói. „A zsinatokról és az egyházról” c. iratában pl. Szent Bernátra hivatkozik, aki azt mondja, „hogy nagyra becsüli ugyan a szent egyházatyákat, de nem fogad

el mindent, amit hirdettek. Azt a hasonlatot használja, hogy inkább akar a forrásból inni, mint a patakából. „Így kell az Írásnak mesternek és zsinórmértéknek lennie.”

Ahhoz, hogy a Szentírás legyen az igazi tanítómester és a zsinórmérték, szükséges, hogy minden keresztény ismerje. Ez a szándék vezette Luthert, amikor hosszú évek munkájával elkészítette a Szentírás fordítását. Olyan nyelvre fordította, amelyet az egyszerű német parasztember és a városi polgár is megértett, amelyet használhatott, amely mindennapi kenyérévé is lehetett a hívő kereszténynek. Erről a Bibliáról, amelyet Luther életművének is nevezhetünk, bizonyára még sok tanulmány fog megjelenni ebben az évben. És ezek között sok olyan is, amelyből az is kiderül, milyennek látja a 20. század végén élő evangélikus keresztény Luthert, aki mindig büszkén és felelősséggel hivatkozott arra, hogy ő a Szentírás doktora, akire Isten az egyházban igéjének tanítását és hirdetését bízta.

## TARJÁNYI BÉLA

# Jézus örömhíre

Nincs még egy ember, aki akkora hatást gyakorolt volna az emberiségre, mint Jézus; és nincs még egy könyv, amely olyan mértékben hatott volna az emberi történelemre, mint az újszövetségi Szentírás.

Jézussal, tanításával, az evangéliumokkal szinte beláthatatlan irodalom foglalkozott az elmúlt évszázadok során. Mindig újabb szerzők vállalkoznak arra, hogy Jézus alakját és tanítását az adott kor mércéje szerint újra értékeljék és embertársaik számára hozzáférhetőbbé tegyék. Most azt a folyamatot igyekszünk bemutatni, ahogyan ezt a tanítást az egyház őrizte, megörökítette és továbbadta.

### Jézus tanításának újszerűsége és hatása

Jézus kezdettől fogva nagy hatást gyakorolt környezetére. Látni, hallani akarták az emberek, tolongtak körülötte, áradtak hozzá a betegek; sokan követői, tanítványai akartak lenni. Ennek okát nehéz is, könnyű is meghatározni. Nehéz, mert Jézus hatása személyes és természetfölötti vonzás. Ugyanakkor könnyű is, mert nyilvánvaló, hogy az embereket Jézus tanítása és az emberekhez való viszonya ragadta meg.

A fennmaradt emlékekből megállapíthatjuk, hogy Jézus magatartása, másokhoz való viszonya a kortársak számára meglepően újszerű volt: egyesek számára szokatlan és botránysos (írastudók), mások számára pedig igen vonzó (egyszerű

emberek, szenvedők stb.). Igaz, e tekintetben eléggé szűkösek az értesüléseink. Pontosabban: igen bőséges anyag áll rendelkezésünkre arra vonatkozóan, hogy Jézus hogyan szerette az embereket, hogyan segített a körülötte lévő rászorulókon, de ezek az értesülések szinte kivétel nélkül egyetlen szintre korlátozódnak: a rendkívüli tettek, a csodák szintjére. Az Újszövetség könyvei a hétköznapi élet „aprócseprő” eseményeivel nem foglalkoznak, így nagyrészt hallgatnak Jézus kisebb-nagyobb szeretet-szolgálatairól, állandó szeretetének mindennapi jeleiről.

Nemcsak az evangéliumokra jellemző, hogy a csodákra, a rendkívüli eseményekre összpontosítják figyelmüket. A szentek életrajzai – egészen a legutóbbi időkig – mind tele voltak csodákkal, olyan tettek és teljesítmények részletes ábrázolásával, amelyeket mi, közönséges halandók képtelenek vagyunk végrehajtani. Az életrajzírók figyelme csak századunkban kezd áttérni a rendkívüli dolgokról a szentek hétköznapijaira, a hétköznapi „szürke” szentjeire, – megnyitva előttünk az utat, hogy kövessük őket. Nincs tehát jogunk az Újszövetség szerzőinek szemére vetni, hogy nem a mi, mai szempontjainkat vették figyelembe, amikor Jézusról írtak, hanem saját koruk igényeinek és érdeklődésének megfelelően szinte kizárólag Jézus csodáira figyeltek.

De a rendelkezésünkre álló közlések elegendő támpontot nyújtanak ahhoz, hogy levonjuk belőlük a megfelelő következtetéseket Jézus hétköznapijaira vonatkozóan. Az evangéliumok tanúsítják például, hogy Jézus meggyógyította mindazokat, akik kellő bizalommal fordultak hozzá. Elképzelhetetlen azonban, hogy Jézus csak akkor segített a rászorulókon, ha csodára volt szükség. Egészen biztos, hogy gyakorolta a segítségnyújtás, a felebaráti szeretet természetes, emberi formáit is.

János evangélista elbeszéli, hogy búcsúzása előtt Jézus megmosta a tanítványok lábát (Jn 13, 1–15). Majd így szól: „Példát adtam nektek, hogy amit én tettem, ti is tegyétek meg.” (15. v.). Talán túlzás lenne ebből arra következtetnünk, hogy Jézus mindennap megmosta tanítványai lábát; de még nagyobb tévedés lenne azt gondolnunk, hogy ez volt az egyetlen eset, amikor Jézus ilyen meglepő jelét adta tanítványai iránti szeretetének. Ha csak egyetlen egyszer tett volna ilyen dolgot, nem kívánhatta volna, hogy követői (mindig) így viselkedjenek egymás iránt. Ezt a magatartást csak azért kérhette tanítványaitól, mert ő kezdettől fogva, mindvégig ilyen szeretettel vette körül az apostolokat (vö. Jn 13, 1: „szerette övéit, mindvégig szerette”).

Jézus szeretetéről az evangéliumoknak szinte minden lapja tanúskodik. Segített a rászorulókon isteni hatalmával, mert emberként is szívében viselte mások sorsát. Megbecsülte, szerette, fölemelte embertársait, főképpen azokat, akik leginkább rászorultak erre: a bűnösöket, a kizsájtottakat, a hátrányos helyzetűeket. Gondoljunk csak arra, hogy milyen szeretetteljes közvetlenséggel beszélt a szamariai asszonnyal, vagy milyen megértően bánt a bűnösökkel; hogy mennyire együttérzett a betegekkel, szenvedőkkel, gyászolókkal, vagy mennyire tudta értékelné akár a gyerekeket is. Ez a szeretet nagyon is érhetővé teszi, hogy miért vonzódtak hozzá az emberek.

De a kortársakat megragadta, vonzotta, lenyűgözte Jézus tanítása is. Nem csupán azért, mert Jézus életmódja, szeretete – túl a csodákon, a belőle sugárzó isteni erőn – Jézus kijelentéseit, tanítását hitelessé tette, hanem azért is, mert ez a tanítás az emberek számára igazi örömhír volt. (Nem véletlen, hogy az „örömhír = evangélium” megjelölés vált később általánossá!) Az írástudók vezetése alatt az Ószövetségen nevelkedett korabeli zsidó hallgató ugyanis Jézus tanításában

számos olyan kijelentéssel találkozott, amely megnyugtató, felszabadító hatással volt rá.

Az addigi felfogás szerint Isten elsősorban a közösség, a választott nép Istene; az egyén a közösségen keresztül kapcsolódik Istenhez, a közösség által részesül az ígéretekben és jótéteményekben. A közösség szerepét Jézus is fontosnak tartja, de kiemeli és hangsúlyozza Isten és az ember közvetlen, személyes kapcsolatát. Az Isten szerinte Atya, aki minden egyes emberről személyesen gondoskodik, aki mindenkit személy szerint ismer és szeret, és aki mindenkitől közvetlen, személyes viszonszeretetet vár. Ennek megfelelően Jézus elsősorban nem Isten távolságát, szentségét, elérhetetlenségét domborítja ki, hanem az emberhez való közelségét, a közvetlen kapcsolat lehetőségét.

Az Ószövetség meglehetősen sötét képet fest az emberről. Amit az Isten jónak teremtett, az ember elrontotta; az Isten által különösen kedvelt választott nép történelme is a sorozatos bűnök, bukások, hűtlenségek története. A bűn, a gonoszság annyira természetévé vált az embernek, hogy képtelen szabadulni tőle, mint a szerezsen a bőre színétől, vagy a párdúc a foltjaitól (Jer 13, 23). Az Isten ugyanakkor „féltékeny Isten” (Kir 20, 5), végtelenül hatalmas és igazságos: méltóképpen megbünteti, megtorolja a vétkeket. Ha tehát a bűnös ember Istenre gondol, félelemmel és rettegéssel telik el. Jézus ezzel szemben főként Isten jóságáról, megbocsátó, irgalmas szeretetéről beszél. Szavai nyomán a félelmet és rettegést a bizalom, az öröm váltja fel. – A különböző szenvedéseket és csapásokat (például a betegséget) eddig úgy fogták fel, mint Isten haragjának jelét: Isten megtorolja a vétkeket akár hetediziglen is. Igaz ugyan, hogy már Jeremiás és Ezekiel is tiltakozott azon elképzelés ellen, hogy az isteni büntetés átöröklődik (Jer 31, 29–30; Ez 18, 2–20), mégis benne volt a köztudatban Jézus korában is (Jn 9, 3). Jézus viszont nemcsak a büntetés örökletes voltát tagadja, hanem azt is, hogy minden baj az Isten büntetése volna (ld. Lk 13, 3.5). Jézus Istene nem kérlelhetetlen bíró, hanem szerető Atya, aki a tékozló fiút is hazavárja és keblére öleli. Erre az Istenre nézve, ezt a szeretetet tapasztalva az ember új megvilágításban látja önmagát is: felismeri saját értékeit és az előtte álló reményteli távlatokat.

Jézus kortársai vagy lelkiismeretfurdalások között éltek mulasztásaik tudatában, vagy pedig a Törvény igájának súlyos terhét hordozták – a „kerítéssel” együtt, amelyet az írástudók fontak a Törvény köré, hogy a szent parancsokat véletlenül se szeghessék meg. Az ő tanításuk szerint ugyanis bűnnek számított az is, és büntetést vont maga után, ha valaki akaratlanul szegte meg Isten törvényeit. Jézus „elviselhetetlen tehernek” nevezi mindezt (Mt 23, 4), és szabaddá teszi az embert. Nem az előírások pontos megtartására, a külső cselekedetek végzésére buzdít, hanem az Isten akaratával való belső azonosulásra. Az előírásokhoz való hűséggel szemben az embert egyénileg felelőssé, nagykorúvá teszi cselekedeteiben.

Eddig gyakran előfordult, hogy a felebaráti szeretet parancsa összeütközésbe került az Isten iránti kötelezettségekkel. A törvénytudók szerint ilyenkor az Isten ügyét kell előbbre helyezni; sőt, Istennek tetsző ajándéknak tartják azt is, amit a másik embertől vonunk meg (Mt 15, 5). Mindez számos esetben igazságtalansághoz vezetett, és a szeretetlenség az istenszeretet álarca mögé rejtőzött. Jézus megszünteti ezt a kettősséget. Egy szintre emeli az istenszeretet és az



emberszeretet parancsát. Arra tanít, hogy Istent éppen a másik embert szeretve szeressük.

Jézus szabad és szabaddá tesz, de a megalkuvást nem ismeri. Nem elégszik meg a résszel. Mindent, teljeset kér az embertől. Istennek nem alkalmi ajándékokkal kell kedveskedni, hanem mindent oda kell neki adni (vö. a gazdag ifjú története). Nem elég azokat szeretni, akik minket is szeretnek, hanem az ellenséget is szeretnünk kell, aki gyűlöl bennünket és szenvedést okoz vagy árt nekünk. Istennel szemben alkudozásnak, vonakodásnak nincs helye: „aki a kezét az eke szarvára teszi és hátratekint, nem méltó hozzám!” – mondja tanítványainak (Lk 9, 62).

Sem a próféták, sem a törvénytudók nem vették eddig a bátorságot, hogy bárkinek is kijelentsék azt, amit Jézus mond a bűnösöknek: „Bűneid bocsánatot nyertek.” Korábban, ha a bűnös bűnbánatot tartott, elvégezte a megszabott vezeklést, bemutatta az előírt áldozatot, remélhette, hogy Isten megbocsát neki. Bizonyos azonban sohasem lehetett a megbocsátás felől, mert vétetett például az előírások ellen, hiba csúsztatott az áldozat végzésébe. Jézus szavai eloszlatják a bűnös minden kétségét. A megtérő, bármily súlyosan vétkezett is, Jézus kijelentése alapján biztos lehet abban, hogy Isten megbocsátott. Megtisztulva, teher tételek nélkül, a múlt minden nyomasztó emlékeitől megszabadulva, tisztán kezdheti új életét.

Nem csoda, hogy ez a tanítás, és Jézusnak számos más, hasonlóan újszerű és felemelő megnyilatkozása nagy hatást gyakorolt a kortársakra. De fokozta ezt a hatást az a szilárd meggyőződés és ellenállhatatlan meggyőző erő is, amellyel Jézus az emberek elé lépett. Később az evangélista így foglalta össze a kortársak benyomását: Jézus „ámulatba ejtett tanításával mindenkit, mert úgy tanított, mint akinek hatalma van, nem úgy, mint az írástudók” (Mk 1, 22). Az írástudók következtetéseket vontak le a Szentírásból, mérlegeltek, tanítómestereik véleményére, a hagyományokra hivatkoztak; egyszóval: kereső, kutató emberek voltak. Tapogatózva keresték az igazságot, úgy vezettek másokat (vö. „vakoknak vak vezetői”, Mt 15, 14). Velük szemben Jézus abszolút belső bizonyosságból beszél, nyilatkozik. Ha esetenként hivatkozik is logikai érvekre, tapasztalati tényekre vagy az Írásokra, ezt csak azért teszi, hogy megkönnyítse hallgatóinak a mondotak megértését és elfogadását. Sőt még Isten tekintélyére sem támaszkodik, mint a próféták. Csak egyszerűen elmondja, kijelenti (= kinyilatkoztatja) azt, amit tud. És hallgatóinak többsége megérzi, hogy amit mond, az az igazság.

### **Az örömhír: Isten uralma kezdődik**

A kortársak érdeklődését mindenekelőtt az az örömhír ragadta meg, amely Jézus igehirdetésének középpontjában állt: az a híradás, hogy Isten uralma rövidesen megvalósul, Isten uralkodni kezd.

Hogy ez volt Jézus tanításának alapvető gondolata, nem szorul részletes bizonyításra. Az egybehangzó evangéliumok Jézus igehirdetésének tárgyát egyszerűen így jelölik meg: „hirdette Isten uralmát”, „Isten uralmának örömhírét” (Mt 4, 23; 9, 35; Lk 4, 43; 8, 1). A tanítás rövid, idézetszerű összefoglalása pedig így hangzik: „Térjetelek meg, mert közel van az Isten (v. Egek) uralma!” (Mk 1, 15; Mt 4, 17). Ezt kell hirdetniük a tanítványoknak is, amikor Jézus elküldi őket, hogy továbbadják a tőle hallottakat (Mt 10, 7). Az őskeresztény igehirdetés és az evangéliumi hagyomány hűségesen megőrizte annak emlékét, hogy Jézus tanítása az Isten uralmáról szóló tanítás volt.

Ahhoz, hogy ezt a tanítást megértsük, és újszerűségét kellőképpen érzékeljük, ahhoz világosan kell látnunk az „Isten uralma” kifejezés eredeti jelentéstartalmát, és szem előtt kell tartanunk az ezzel kapcsolatos ószövetségi és korabeli elképzeléseket, várakozásokat is.

A kifejezés jelentése

Az Ószövetség görög szövegében szereplő »basileia tu theu« kifejezést magyarra „Isten országá”-val szokás fordítani (ld. Károli, Káldi, UPB, UKB). A »basileia« szó azonban elsősorban nem helyet, területet vagy állapotot jelöl (vagyis nem statikus fogalom), hanem történet, folyamatot, eseményt (azaz dinamikus fogalom), ezért helyesebb, ha „uralom”-mal fordítjuk.

A szó töve valószínűleg görög előtti, égei örökség; a görögben »basileus« alakban, „uralkodó, király” jelentéssel vált honossá. E főnévből született meg a »basilein« uralkodni cselekvést jelentő ige; a »basileia« pedig az igéből képzett főnév, jelentése: uralkodás, (királyi) uralom.

A legtöbb helyen, ahol a Bibliában a »basileia« szó előfordul, világosan érezhetjük, hogy nem helyről vagy állapotról („ország”), hanem folyamatról, történésről („uralom”) beszélnek a szövegek: az uralkodó (= Isten) és az emberek között fennálló személyes viszonyról, kapcsolatáról.

Amikor Isten „országá”-ról van szó, mindig történik valami. Az Isten „országá”-val azonos értelmű (szinonim) kifejezések szintén dinamikusak: „élet” (Mk 9, 43. 45), „öröm” (Mt 25, 21.34), „vigasztalás” (Lk 15, 25) stb.

Egyes kijelentések látszólag kizárják az „Isten uralma” fordítást: „bemenni az Isten uralmába” (Mk 9, 47), „messze lenni Isten uralmától” (Mk 12, 34), „enni, inni Isten uralmában” (Mk 14, 25), „Isten uralma eljön” (Lk 22, 18) stb. Az ilyen szövegekben valóban érződik az a jelentésárnyalat, hogy a »basileia« „ország”, vagyis meghatározott hely, terület. Mindez azonban a korabeli világkép függvénye: Isten az égben lakik (és uralkodik); az igazak „bemennek” az ő országába (mennyország); a messiás korában Isten kiterjeszti uralmát a földre, azaz a föld is „Isten országá” lesz. Amennyiben a korabeli szemlélethez hűek akarunk maradni, ezeken a helyeken Isten uralma helyett „ország”-ot is mondhatunk, de minden esetben szem előtt kell tartanunk, hogy ez az „ország” alapjában véve nem hely, hanem valamiféle történés, tevékenység, személyek között lévő viszony, élő kapcsolat. Aranyszájú Szent János így ír erről: „Isten országán (regnum) azt értjük, ahol Isten uralkodik (regnat). ( . . . ) Világos, hogy Isten országá nem határolható körül sem térben, sem időben.” (CA 1, 478)

## Ószövetségi elképzelések

Az ószövetségi hitvilágban általános a meggyőződés, hogy Isten minden fölött uralkodik. Mint korlátlan úr és király, uralkodik az égben (= az égiek fölött, Dán 4, 34): az „istenek” (Eszt 14, 12), és az angyalok fölött (Iz 6, 5). Királya ő az egész földnek (= a föld minden lakójának, Zsolt 47, 3.8), mindenekelőtt a választott népnek (Iz 33.22; 43.15). Király volt ő kezdettől fogva (Zsolt 74, 12), és az mindörökké (Zsolt 29, 10). A választott nép földi királya csak az ő helyettese, megbízottja, hogy uralmát általa gyakorolja Izraelben. Valószínű, hogy a fogság előtti időkben külön ünnepe is volt Isten királyi uralmának. Az ún. trónralépési zsolttárok (47; 93; 96–99) bizonyára azért keletkeztek, hogy ezen az ünnepen kifejezzék a választott nép hitét és örömet: Jahve uralkodik! (Zsolt 47, 9; 93, 1; 96, 10; 97, 1; 99, 1).

A korábbi időkben ezt az alapvető hitvallást a választott nép így fogalmazta meg: „Isten (Jahve) uralkodik”, vagy így: „Isten (Jahve) a király”. Később ez a tény fogalommá vált, és fokozatosan Isten „uralmá”-ról kezdtek beszélni (»malkuk« uralkodás, uralom, királyság). Az Ószövetségben ezzel a fogalommal csak néhány helyen találkozunk („az ő uralma” formában, l. Zsolt 103, 19; vö. Zsolt 45, 7; 145, 11. 13). Az „Isten (Jahve) uralma” kifejezés a zsidó teológiában vált általánossá. Jézus idejében ez már közsímet fogalom, és gyakran használják (mind többször „Egek uralma” formában, hogy az „Isten” szó használatát elkerüljék, l. Mt 4, 17).

Az Ószövetség igen sok helyen beszél arról, hogy Isten uralkodik. Nem csak az égben, hanem a földön is, elsősorban Izraelben. A nép magasztalja Istent jó-téteményeiért, a védelemért, a gondviselésért, melyet szüntelen tapasztal (Kiv 15, 18; Zsolt 44, 1–5; 145, 1. 13; 146, 10). A próféták – mindenekelőtt Második Izajás – hirdetik Isten uralmának átfogóbb távlatait is: Isten hatalma mutatkozott meg a teremtésben, a választott nép történetében; az ő uralma és gondviselése kiterjed minden előre, minden népre. De az a tény, hogy Isten kormányoz és irányít mindent, még nem mindenki előtt nyilvánvaló. Ezért a próféták rámutatnak, hogy a történelem akkor jut csúcspontjára, („az a nap”, „Jahve napja”) amikor Isten az egész emberiség előtt kinyilvánítja királyi uralmát, és minden tekintetben, mindent elsőprő erővel érvényesíti mindenható akaratát (Dán 7; Iz 24, 18b–23; Dán 2, 44). A prófétai látomásokban a Messiás jövedele, az ítélet és az üdvösség napja egybeesik Isten uralmának végső és teljes megvalósulásával.

### Korabeli várakozások

Ezekről a prófétai ígéretekről mindenki tudott Izraelben, és Jézus korában nagyon sokan várták is – türelmetlenül – Isten uralmának megvalósulását. Igaz, a vallásos zsidóság vezető elemét képező írástudók és farizeusok gondolatvilágában ez a várakozás nem játszott túlságosan nagy szerepet. Ők elsősorban a Törvény megtartására törekedtek, hogy ezáltal Isten tetszését elnyerjék és létrehozzák az Istennek tetsző választott népet. De az Ő teológiájukban is helyet kapott Isten uralmának várása. Valószínűleg ők is imádkozták már a Tizennyolcima kérését: „Te légy egyedül a mi Királyunk!” (vö. Bill 4, 210–11), a zsinagógákban pedig a pap így imádkozott fölöttük: „Adja meg (Isten), hogy uralkodjék az ő királysága a ti életekben, (...) gyorsan és hamar Izrael egész házának életében!” (Vö. Jeremias, Theol 192).

Az írástudók és farizeusok mellett azonban keletkeztek olyan csoportosulások és megmozdulások is, amelyek sokkal erősebben várták Isten uralmát. Ez a messiásvárás szűkebb körökben ugyan, de annál erőteljesebben jelentkezett számos helyen és formában: Kumránban, a Keresztelő-mozgalomban, a zelóták törekvéseiben, a különböző álmessiasok megmozdulásaiban. A zsidó irodalom mennyi helye mutatja, hogy sokan várták Isten uralmának megvalósulását, kinyilvánulását (A fény fiainak harca 7, 4–6; 12, 16; 19, 8; SalZsolt 5, 18; TargAbd 21; TargZak 14, 9; stb.).

Ez a várakozás, ez a remény nem valami beláthatatlan jövőre irányult. Már a prófétáknál is megfigyelhetjük, hogy a szabadulást a közeljövőben várják. Amint Jézus korához közeledünk, erősödik a messiásvárás, és ezzel párhuzamosan mind közelebbi időpontban remélik az emberek Isten uralmának megvalósulását. A kumráni közösség készíti a haditervet, mely szerint Isten ügye győzelemre fog jutni (A fény fiainak harca c. irat); meghatározza a messiási lakoma ülésrendjét (1 QSa 2, 11–22; vö. Mk 10, 37). Keresztelő János szerint „a fejsze már a fák gyökeréhez ért” (Mt 3, 10); a zelóták máris harcolnak, hogy sietessék Isten uralmának jövetelét; az álmessiasok azzal hitegetik az embereket, hogy már meg is érkezett. Elégé elterjedt tehát az a meggyőződés, hogy Isten uralmának kezdete a közeljövőben várható.

## Jézus híradása

Ilyen előzmények után, ilyen körülmények között, ilyen várakozásokkal teli légkörben kezdte hirdetni Jézus: „Elközelgett az Isten uralma!” (Mt 4, 17; Mk 1, 15). Nem tudjuk, hogy az evangéliumoknak ez a mondata milyen pontosan adja vissza Jézus híradásának eredeti szövegét; valószínű azonban, hogy tartalmában hűségesen őrzi Jézus legalapvetőbb kijelentéseinek, tanításának lényegét. Meggyőzően hirdeti, hogy Isten uralmának megvalósulása küszöbön áll, sőt: most, az ő fellépésével, működésével a megvalósulás kezdetét is veszi.

Természetesen Jézus nagyon eltérő képzeteket és reményeket ébresztett hallgatóiban, amikor meghirdette az örömhírt, hogy Isten uralma „elközelgett”, érkezőben van. Kortársai – egyéni beállítottságuk vagy közösségi hovatartozásuk szerint – más és más dolgot értettek ezen a kifejezésen, s egészen eltérő dolgokat vártak tőle. Az írástudók és farizeusok a mózesi Törvény tökéletes érvényrejutását, következképpen a feddhetetlen és tiszta Isten népe megvalósulását; mások a római fennhatóság alól való szabadulást és a politikai függetlenséget (pl. a zelóták); ismét mások a dávidi királyság ragyogó dicsőségben, más népekre is kiterjedő hatalomban való visszaállítását; bizonyára akadtak olyanok is, akik a messiási aranykorra vonatkozó jóvendölések beteljesedését vagy a paradicsomi állapot visszatérését remélték; a kumráni lelkeség követői pedig a „világosság fiainak” győzelmét a gonoszok fölött. Hiszen kezdetben Jézus szavaiból még nem derülhetett ki egyértelműen és minden részletében, hogy mit fog jelenteni Isten uralma: ennek tisztázásához szükség volt az ő egész nyilvános működésére, sőt kereszthalálára, feltámadására is. Először nyilván mindenki a maga módján lelkesedett, mert saját reményeinek megvalósulását remélhette Jézus szavai alapján.

Ráadásul Jézus mindezt kifejezetten örömhírként közölte, vagyis megerősítette az embereket abban is, hogy Isten uralmának megvalósulása örömteli, kívánatos dolog. Ez mindaddig nem volt ilyen egyértelmű. A messiási korról, a végidőkről szóló próféta jóvendölések ugyanis nemcsak vonzó ígéretek tartalmaztak, hanem félelmetes fenyegetéseket is. Kíméletlen ítéletet, kegyetlen szenvedéseket, rettenetes csapásokat és katasztrófákat is kilátásba helyeztek. Éppen ezekre való tekintettel vallják később a talmudi tanítómesterek: „Jöjjön bár (a Messiás), de én nem kívánom őt meglátni!” (Ulla, Raba, Johanán rabbik, I. Talm Sanh 98b, 4. id. Bill 4, 986) – Jézus viszont egyértelműen örömhírként közli Isten uralmának jövetelét. Egészen határozottan és meggyőzően úgy nyilatkozik róla, hogy az emberek számára nagy örömet hoz: végső szabadulást, megoldást, békét a sok nyomorúság után. Félnivalója csak annak van, aki nem készül fel megfelelően: aki nem tér meg, és nem csatlakozik Jézushoz.

Mindez bőségesen elegendő ahhoz, hogy fölkelte az emberek érdeklődését. Ha Jézus valahol megjelenik, nemcsak a helybéliek sietnek hozzá, hanem távoli falvakból sokan eljönnek, hogy lássák őt, és hallják az örömhírt. Saját szemekkel akarják látni a prófétát, aki hirdeti a végső szabadulást, meggyőző szavai mellett csodáival is tanúságot tesz a küszöbön álló örvendetes valóságról. Áradnak hozzá a várakozók és reménykedők: alig van egy csöndes perce, néha még enni sem marad ideje (vö. Mk 6, 31). A Keresztelőt otthagyják tanítványai, és őhozzá csatlakoznak; jönnek hozzá a zelóták (Simon), a szenvedők, a kisemmizet-

tek; követik a bűnösök, a vámosok, az asszonyok. Benne bíznak mindazok, akik életük jobbulását remélik, akik várják a Messiást, Izrael megszabadítását (Lk 24, 21).

A tömeges megmozdulás, amely Jézus személye körül kibontakozik, kezdetben nem különbözik attól, amit más, korabeli próféták működése is kivált, mint például Keresztelő János, a galileai Júdás (vö. Csel 5, 37), vagy az Igazság Tanítója (Kumrán). A megoldatlanság és az elégedetlenség fogékonnyá tette az embereket. Készségesen követnek bárkit, aki reményt ad és megoldást ígér. Csatlakoznak a prófétákhoz, mert azok ígéretei által saját vágyaik beteljesedését remélik.

Ez a tömeg nem érti még Jézust, nem ismeri szavainak és tetteinek igazi értelmét, nem tudja, hogy miben is fog állni Istennek az az uralma, amely Jézus működésével kezdetét veszi. Hosszú, fáradságos tanítói működésre lesz még szükség, hogy megsejthessék mondanivalójának lényegét. És amikor érteni kezdik, sokan csalódnak majd, hátat fordítanak neki, sőt ellene fordulnak. (Ezt a csalódást ki lehet majd játszani ellene az utolsó napokban!) De lesznek olyanok is, akik fokozatosan megszabadulnak saját elképzeléseiktől, szabaddá válnak önmaguktól, egyre inkább megértik Jézus útját és gondolatait. Őket is sokáig kísérti még a csalóka remény (vö. Csel 1, 6: „Uram, most állítod helyre Izrael országát?”), nekik is át kell élniük még a keresztfeszítés látványának mindent megrendítő élményét. De a Feltámadottal való találkozásaik után a Szentlélek kegyelmével ők végül meg fogják érteni – és életükben, halálukban hirdetni fogják –, hogy miben áll és hogyan valósul meg az Isten uralma.

## SÖTÉR ISTVÁN

# Az Innen és Túl költészete az újabb magyar irodalomban

A lét végső kérdései a költészet valamennyi műfajában szerteágaznak, és a legszemélyesebb lírától a mégoly személyes gondolati költészetten át az objektív lírai magatartásig az általános költészet alapját képezik. Lehetetlen, hogy egy költőben föl ne merüljenek a lét-nemlét kérdései, hisz a nem-költő is minduntalan szembekerül velük. Ha az ember nem tud is dönteni hit és hitetlenség, Isten és Anyag között, ez a nyugtalan keresés vagy szorongás, a lélek örök sóvárgása: mindez kiküszöbölhetetlen az igazi költészetből. Századunk első nemzedékeinek életművében külön ciklusokat formálnak az Isten-versek, és ezek közül is a legnagyobb és legérettebb művek Adynál és József Attilánál. Pedig mennyire különbözik kettejük Isten-élménye; Adyé, bibliai és zsoltáros, József Attiláé pedig gyermeketegen naiv, mintha egy búcsú mézeskalácsaira szánta volna sorait. Gyermekien szegődik Istenhez, mint egy öreg paraszthoz, vagy mesteremberhez, ki tartana mellette, amíg szánt s „*ha Néki valami kéne, / a boltba én futnék érte*”.

Ezzel a fajta közvetlen Isten-tematikával a későbbi nemzedékeknel már ritkábban találkozunk: az Istenhez való viszony feloldódik az általános létkérdésekben. József Attila gyermekké változik vissza Isten oldalán, – az újabb költészet viszont keresővé, szorongóvá válik, amikor bármily távoli kapcsolatba kerül a lét kérdéseivel. Van, akit a materializmus vezet át a misztikába: Szabó Lőrincnél az Anyag élménye misztikus élményként jelentkezik, de amikor felteszi a kérdést: „*hogyan tudjak hinni másban, mint az anyagban?*”, az élet teremtésének és újrateemtésének mozgatója előtt döbben az újabb kérdésre: „*mért dolgozik a test a lélekért?*” Misztikus hódolatává változik át Szabó Lőrinc materializmusa („*mert ketten egy vagyunk, én és a föld;*”). Így mosódik el a határ materializmus és spiritualizmus között, mindkettő ugyanarra kíváncsi, s ez a kíváncsiság, és a kérdések kérdése teremti meg a költészetet, sőt a költői lelkületet magát. Ismétlem: hit és hitetlenség témája a korábbi nemzedékeknel konkrétabb és közvetlenebb módon ölt testet, az újabbaknál viszont néha kerülővel, de annál sürgetőbben jelentkezik. Váci Mihálynál nem kevésbé sürgetőek ezek a kérdések, mint Pilinszky Jánosnál, akinél egyébként néha burkoltabban, áttételesebben kerülnek elő. Ebből az a paradox látszat alakul ki, hogy kiragadott verseik alapján megítélve, egyenes rákérdezéseivel, közvetlen szókimondásával Váci spirituálisabb költőnek tetszhetik, mint Pilinszky. A világnézeti ellentmondások tehát valamilyen képp feloldódnak abban a közegben, melyet a létkérdésekre felelő költészet teremt maga körül.

A legújabb magyar líra ilyen magatartása Sárközi Györgynél kezd kirajzolódni legkorábban. Nála az egész lét feloldódik Innen és Túl élményében: a költészetnek ez az egyedüli értelme, és az ember az, akiben végülis megszületik Isten: „*énbennem forog / a kisdéd, kiért megindult a csillag és útra kelnek a pásztorok*”. Az új nemzedék már nem érzi azt, amit Ady és Szabó Lőrinc érzett, de a helye továbbra is ott van, „*hol föld és ég közt közlekednek*”, és valóban „*szorongató ez a hely az ég huzatában*” (Rába György). De amíg Sárközi Györgynél a metafizika valami mámoros angyaliságot hívott létre, addig Jékely Zoltánnál „*Egyre mélyebb a kút, amelyből estelente / felhúznám az imák enyhető vizét*”. Pedig ez lesz az a kor, mely a kontempláció élményével ajándékozza meg a magyar költészetet.

Elsősorban Rónay György Szerápión-verseiben fejeződik ki ez a szemléleti állapot, és ugyanónála a lélek viharainak, meg hasonlóságainak költészete többnyire ciklusokba rendeződik. „*A cél, Szerápión, sokszor maga az út, de csak ha nem / céltalan*” –, és így ez a kontempláció racionális szemlélődéssé is válik, de nem kevésbé talányossá: „*Aki úton van, áll. Csak az áll igazán, / aki úton van. Aki egyszer eltökélte, / hogy útnak indul, attól fogva áll.*” Kontempláció és paradoxon egyesülése ad különös mélységet Rónay egész költészetének. „*A másik a pokol? – Nem. A másik, Szerápión, / az Irgalom*”. De csaknem mindenestől kontemplatív költészetnek tekinthetjük Pilinszky Jánosét, és ő mellette, valamint Rónay mellett fel kell figyelniük egy velük felérő, de alig ismert költőre: Toldalagi Pálra, aki sok mindent megkezdett Pilinszky előtt abból, amit az utóbbi megvalósított. Toldalagi békéje és harmóniája köznapibb színezetű, mint Pilinszkyé, de a kontemplációnak köznapni tárgyakhöz, látványokhoz kötődését nála ismerjük fel először.

A lét, az „*arra születtem*” kérdései azonban túlterjednek a kontempláció zárt világán. Drámai kérdések ezek, a tudat háborgásának olyan felkiáltásai, mint Rákos Sándoré: „*Milyen csillagra vetettél engem, Uram?*” – és a lét bizonyossága függetlenné válik a létezőktől: „*Talán benned magadban merül csak föl az, aki voltam, / szólván ekképpen: / Igen, ezt is gondoltam valamikor!*” A létezés kínzó kérdéseit csak úgy lehet feloldani, ha létünkön túl keressük a kérdezőt, sőt az énünket, ahogyan Szabó Lőrinc teszi: „*Valaki tudja, hogy Ő vagyok én, / Ő veti*

sugarát rám". Vagy ahogyan Görgey Gábor: „*egy háromszögalakú szem / néz lát-hatatlan*”. A kétségek közt talán az egyetlen méltó megoldás Határ Győző ars poeticája: „*ha mások eladják elaludják: / viszem hiszem – tegyem a munkát*”.

A kontempláció magában hordozza a kérdésre várt feleletet, a drámai kérdezők azonban indulatoktól átjárta, csak a kérdéseikhez ragaszkodnak, mintha azok fontosabbak lennének a feleleteknél. Így Fodor József *Próféta* című, zsol-tári indulatú költeményének kérdésében: „*vert lelkem földre lapul, / S csak arra kérdek: van-e reménye még, / Hogy röpke napjaink betölti-e még / Méltón s az em-ber egyszer megjavul?*” Mindez a tematika merőben új a magyar költészetben, némely előzményét mégis megtalálhatjuk a kontempláció korábbi költőinél; fel-felbukkan Komjáthy Jenő arca, a Fodor Józsefhez hasonlók mögött pedig Berzsenyi és Vörösmartyé.

A szemlélődés vagy a létdráma bizonyosságai és bizonytalanságai kényszerűen vezetnek át hit és nem-hit kérdéseire. De épp e kényszer ellen tiltakozik Babits, amikor „*elbocsátott vadnak*” érzi az embert, és ilyenként kiált fel: „*Vezesen Hozzád a szabadság!*” Amiben korábbi korok költői nem mertek, vagy nem akartak kételkedni, az nyugtalan kereséssé válik a modern magyar költészetben. Ezt a keresést is a legtöbb erővel József Attila érzékelteti:

*egyszer csak előbúvik  
nappali rejtekéből,  
belőlünk  
az az oly-igen éhes,  
lompos, lucskos kutya  
és istenhulladékot  
istendarabkákat  
keresgél.*

Szabó Lőrinc is „szelíd tanítvánnya” válik („*A Hegyen is te beszéltél velem?*”) és az anyagszerűségnek ez a nagy lázadója a maga materialista misztikáján belül jut el oda, hogy hallgasson és figyeljen:

*Itt maradok, veled.  
Hallak. Rád figyelek, de még szégyenkezve  
és kissé tartózkodóan.*

Világosan kell látnunk, hogy mindez nem teológia, nem is feltétlenül vallási viszony, hanem talányos, költői állapot, mintha nem a léten-túlival, hanem önmagunkkal beszélne. Ez a talányosság fejeződik ki Tandori Dezső verssorában („*Jól együtt vagyunk, csak Te hiányzol*”), mely azért mélyértelmű, mert köznapian is, és léten-túlisan is lehet érteni. A metafizika átalakult honvággyá Váci Mihály-nál: „*Tévelygésekből Rád találni; / roskadásban Téged remélni.*” – és csaknem ugyanígy Devecseri Gábornál: „*Valakim, / vagy valamim vezess most / is, gondol-tam. Istenem.*” Maga a honvággy is milyen konkrétá válik Zelk Zoltánnál:

*Barátaim azt hiszik, hogy fekszem,  
nem tudják, már járni tanulok  
megadóan, Isten oldalán.*

A lélek honvággyának túl sok változata van, és túl sok átmenete hit és hitetlen-ség, remény és reménytelenség között. Vas István és Avilai Teréz intelmeinek szövegébe burkolódzva, az emberi törekvés korlátairól vall: „... egy krédó idő-

*közében több fény lesz a részünk, / Mint amennyit évek alatt minden földi iparkodással elérünk*". A költő ahhoz fordul, aki benne lakik, s akit énje egyik részének éppúgy nevezhetünk, mint Istennek: mindez csak elnevezés kérdése. Ahogy Nemes Nagy Ágnes teszi: „*Irgalmaz, Istenem! Én nem hiszek Tebened, / Csak nincs kívül szót váltanom.*”, – és így a léten-túlhoz, de önmagához is szól a kiáltás: „*Ne hagyj el sok papod hitetlen unokáját*”.

A költészet nem csak költőkből, de témákból, témakörökből is áll, melyek átgyűrűznek az életműveken. A hit vagy hitetlenség, a hitetlenül-is-hívés témakörökből szinte észrevétlenül lépünk át az erkölcsi világba, minden költészet egyik legtágasabb körébe, melyben elmosódnak a határok spiritualitás és evilágiasság között. Hit vagy kételkedés, rátaláló szemlélődés vagy drámai keresés, mindezek lényegileg bizakodó, optimista magatartások, – még a kétségbeesés peremén is optimisták és bizakodók. A modern költészet azonban néha tehetetlenül teszi le a fegyvert, ahogyan egész életművében Franz Kafka is letette. Arra azonban érdemes figyelni, hogy a modern költészetnek még legkomorabb lapjain is ilyen fegyverletétellel alig találkozunk. Ki volt a bátrabb? A bízni akarók, vagy a reménytelenséget elfogadók? Egyvalami bizonyos: az új magyar költészetben az elkötelezettek és a spirituálisok csaknem azonosan gondolkoznak a jó és a rossz, a bűn és a jó cselekedetek, vagyis az erkölcs kérdéseiről.

A költészet az élet teljességét kívánja megragadni, de a valóság a társadalmi szféra mellett csak az erkölcsi világban válhatik teljessé. A teológia nyelvén ezt a bűntől való feloldozásnak nevezik, laikus nyelven pedig küzdelemnek a szabaddal, ahogyan Rákos Sándor írja: „*Nem krisztusi ajándék a megváltás, vérben-jogban vérben-lucokban / kiki maga szenved meg.*” „*Jó és rossz közt vergődik az ember,*” vallja Weöres Sándor:

*már azt sem tudom,  
melyik a te horgod zsinegje  
s melyik a mélység inda-köteléke.  
Vonj hevesebben! Ön-erőmből  
nem jutok én soha hozzád.*

Ebben a helyzetben a világi élet az, mely megfoszt bennünket a tájékozódásnak attól a lehetőségétől, melyet Szabó Lőrinc ismét csak a kontemplációban talál meg: „*nem a túlvilág hozza ránk a végső / poklot, de a / magány hiánya...*”, vagyis az élet kötelezettségei:

*Mert azt vesztettem, a csöndet, a belső  
szabad időt,  
azt, hogy órákat tölthettem egy-egy  
virág előtt.  
Bűn lett a lélek ráérése? Az lett!*

Meglepő, milyen tudatosan védekezik újabban a költészet az erkölcsi cselekedet értékének lehanyagolása és az erkölcsi ítélet elsorvadása ellen. Ez a védekezés óvakodást éppúgy jelent, mint pozitív cselekedetet. Nemcsak arról van szó, amit Pusztai Sándor követelményként állít maga elé („*mielőtt lemegy a nap / tessék valami jót*”), hanem arról is, amire Bóka László figyelmeztet:

*Óh te bolond, ki küzdöl a Gonosszal,  
nem ismered az apró csínytevőt,  
gőgödben átalasz a parányi rosszal  
meggüzdölni és elmorzsolja erőd!*



Vállat vonsz, hogy hanyagság, rendetlenség,  
máskor vigyázol, okosabb leszel . . .  
Apró hibákkal küzdve nő a szentség!  
Mögötted meg az ördög szemetel . . .

Az erkölcs kérdései az életbölcesség révén vezetnek át a létkérdésekhez, mert nem elég a bűnt kerülni, helyesen élni ennél sokkal nehezebb feladat. Ami Bóka Lászlónál intés, az Keresztury Dezsőnél erkölcsből és tapasztalatból fakadó tanács: „Tudhatnád mennyi örömet / mérgez meg az örök / irigység, sértődés, rossz emlék, feluszult / düh, fojtó árnyú múlt; / ne bénítson hűtlenség, méltatlanság”, tehát:

*Előre nézz, csak azt tedd, ami jó maradt;  
a többit a dögmadarak.*

A klasszicizmus életbölcessége ez, és lehet, hogy a bölcesség: maga a megváltás. Ahogyan emezt, úgy amazt is csak küzdelemmel lehet megszerezni, mindenki csak a maga egyéni konfliktusaiból kikeveredve nyerheti el az egyiket, vagy a másikat. De a bölcességnél, – melyet talán egy idő óta nem tisztelünk, nem becsülünk eléggé –, célravezetőbb kiút: a szeretet. A szeretet nem ismeri a feltételelességet, melybe néha belekényszerül a bölcesség. A szeretetben is ott rejtezhetik a kiegyezés lehetősége, de a szeretet nagylelkűen túllép ezen, sőt nem is tud róla. Amikor Csoóri Sándor az „elpusztíthatókra” gondol, ezt a gondolatát szeretetében éli át: „csak egy kéz kellene, hogy hazájuk legyen, / csak egy másik test, hogy ne legyen sötét”. A szeretet többértelmű is lehet, és amikor Hajnal Anna úgy véli, hogy „csontjaim ha visszaadtam / máig mindig adósod maradtam” – nem tudhatjuk, Istenhez vagy emberhez szól-e? A szeretetben válik eggyé a privát szféra a társadalmival, a szeretet vezet át egyikből a másikba, és ezért nem lepődhetünk meg, hogy a szeretet legszebb két példázatát olyan elkötelezett költő írta, mint Garai Gábor. Az egyik az *Artisták* című költeménye, melyben élő csipeszként lóg a trapézon a férfi, fejfel lefele, s a fogai közt tartott tárcsán függ és forog a nő:

*Ó, ha így tudnánk összefogni  
egymásra bízott szeretők,  
mintha folyton fönn-szálva, mintha  
folytonos zuhanás előtt!*

Garai Gábor írja a legtalálhatóbb *Példázatot* is, a szeretetről: „A szeretetet szét kell osztani / mert természete szerint oszthatatlan; / mikor már másnak nem jut / magadnak sem marad belőle.”

Ha a szeretet kivezet a szürkeségből, melynek elhárításáért Sík Sándor fohász-kodik, úgy megmentőnk lehet a fájdalom is, mely létezésünkre figyelmeztet, akár Babits Mihály *Balázsolásában*, akár Illyés Gyula *Doleo, ergo sum*jában:

*Álomvilágban él, kinek csak öröme van.  
Rosszul érzem, de legalább én érzem magam!*

A létköltészet tehát több fokozaton keresztül alakul át morális költészetté, a szeretet vagy a fájdalom vallomásává. Mindez az új magyar költészetben összefüggő rendszert alkot, mely a keresés nyugtalanságától indítatva akár Isten-versekhez vezet, akár materialista misztikához, miközben mindig a hazavágyás,

az apára, az otthonra találás hangsúlyával, a szeretet példázatát idézi. A lélek, a lét költészetének ezekben a hatalmas témakörökben megszűnik a különbség a privát és a közösségi között, azaz értelmüket veszítik ezek a megkülönböztetések. De a témák köre tovább tágul és osztódik, és az eddigiek újakat, még újabbakat szülnék.

Vannak a költészetnek ősi témái, megszentelt témák: a szoros értelmében ilyen a keresztút témája, melyhez a költészet és a képzőművészet évszázadok óta vissza-visszatér. A modern magyar költészet nagy versek sorozatát szenteli ez út stációinak Tűz Tamás, Fáy Ferenc, Sík Sándor és Keresztury Dezső verseiben, melyek közül Keresztury Jézus útját és szenvedéseit a magyar történelemmel párhuzamosítja. Görgey Gábor az utolsó vacsora „anatómiáját”, illetve bölcséleti analizisét nyújtja. – Bensőségesek a nagy ünnepekhez, különösen a karácsonyhoz és húsvéthoz kapcsolódó versek, vagy az olyanok, mint Váci Mihály *Ave Mária*-ja, továbbá Weöres és Kassák versei Máriáról, és Vas István két nagy költeménye: az egyik Nikodémusz talányos éjszakai látogatásáról, a másik Péter találkozásáról, a Via Appián. („*Mert akármit látott Péter a Via Appián, / Mindig keresztezi utunkat a teremtő hiány.*”) Csoóri Sándor paraszt ikonja, Vajda Endrének Pál igéjére írt verse, Horváth Elemérnek Szent Benedeket felelevenítő, Harsányi Lajosnak pedig Szent Miklós legendáját szonettbe foglaló költeménye tanúsítják, hogy mekkora ihlető erőt tartalmaznak ezek a középkor óta életben maradt motívumok. Ellentétben velük, a karácsonyi nyomorról szól Bálint György verse, mely egyébként az Innen és Túl témáinak széles kiterjedését is tanúsítja, – még akkor is, ha mintegy ellendarabjának láthatjuk Toldalagi Pál költeményét, mely a karácsonyi történet varázsától nem tud elszakadni:

*Engem harmincnyolc éve már  
ez a történet elvarázsol  
Megjelenik és kivezet az érzelmek sívatagából.*

Mert igaza van Gyurkovics Tibornak: „*Egy bizonyos idő után / akárhány karácsonyfát láthatsz, / mindig csak egyet látsz / s a többi látszat.*” Igazi szárnyas oltárt formál a megszentelt témák költészete, s ennek az oltárnak képei közt talál helyére Juhász Ferenc nagy verse (*Templom Bulgáriában*) a csonthalmaz látomásával, valóságos biológiai vízióval. Ez a vers egyébként fordulópont is Juhász pályáján, régi hangjának átváltása egy merőben újba.

Fohász, könyörgés, hálaadás, zsoltár: a lélek költészetének formái a magyar költészetben hagyományosak. Ez a költészet az ember önmagára találásának iskolája, úgy, ahogyan erről József Attila vall a *Csendes estéli zsoltárban*: „*Ó, Uram, ajándékozz meg csekélyke magammal engem.*” Amikor a lélek magyar lírájának igazolását és hagyományát keressük, azt egy egész néphez szóló versben, a legnagyobb magyar versek egyikében, Kölcsey *Himnuszában* lehet megtalálnunk. A lélek fohásza: egy nemzet, egy társadalom, egy történelem látomása is; az egyes ember olvad itt egybe a közösséggel, egy költő lelke az egész nemzet lelkeivel. A *Himnusz* is arra taníthatta a magyar költészetet, hogy a lélek ügye: a társadalom és a nemzet ügye is. Amikor a legújabb magyar költészet a lét kérdéseiből nyér ihletet, akár vallásosan, akár vallástalanul, akár hívőn, akár hitetlenül, olyasmit őriz, ami hagyomány is, de nem kevésbé új és időszerű fejezet is a magyar líra életrajzában.

BALASSA PÉTER

# Vagyunk – lennénk – leszünk – lettünk

Babits Mihály versének elemzése

PSYCHOANALYSIS CHRISTIANA

Mint a bókos szentek állnak a fülkében  
kívülről a szemnek kifaragva szépen,  
de befelé, hol a falnak fordul hátok,  
csak darabos szikla s durva törés tátog:

ilyen szentek vagyunk mi!

Micsoda ős szirtből vágta ki lelkünket,  
hogy bús darabjai még érdesen csüngnek,  
érdesen, szennyesen s félig születetlen,  
hova nem süt a nap, hova nem fér a szem?

Krisztus Urunk, segíts meg!

Hallottunk ájtatos, régi faragókat,  
kik mindent egyforma türelemmel róttak,  
nem törődve, ki mit lát belőle s mit nem:  
tudva, hogy mindent lát gazdájuk, az Isten.

Bár ilyenek lennénk mi!

Úgyis csak az Úr lát mindenki szemével,  
s hamit temagadból szégyenkezve nézel,  
tudd meg, lelkem, s borzadj, mert szemeden által  
az Isten is nézi, az Isten is látja!

Krisztus Urunk, segíts meg!

Óh jaj, hova bújhatsz, te magadnak-réme,  
amikor magad vagy az Ítéző kéme?!  
Strucc-mód fúr a percek vak fővenye alá  
balga fejünk – s így ér a félig-kész Halál,  
s akkor mivé leszünk mi?

Gyónatlan és vakon, az évek szennyével  
löknek egy szemétre a hibás cseréppel,  
melynek nincs csörgője, s íze mindörökre  
elrontva, mosatlanul hull vissza a rögbe.

Krisztus Urunk, segíts meg!

Ki farag valaha bennünket egészre,  
ha nincs kemény vésőnk, hogy magunkat vésne,  
ha nincs kalapácsunk, szüntelenül dúló,  
legfájóbb mélyünkbe belefűrő fűrő?

Szenvedésre lettünk mi.

Szenvedni annyi, mint diadalt aratni:  
Óh hány éles vasnak kell rajtunk faragni,  
míg méltók nem leszünk, hogy az Ég királya  
beállítson majdan szobros csarnokába.

Krisztus Urunk, segíts meg!

1927. október 2.

A vers *Az istenek halnak, az ember él* kötetében jelent meg. Keletkezési idejét illetően a következő adatok tudhatók. A Babits Mihály Összegyűjtött Verseiben (Szépirodalmi Könyvkiadó, 1977.) éppúgy, mint az 1929-re datált kötetben a vers végén – nyilván Babits kézjegye nyomán – „1927. okt. 2.” olvasható. Gál István viszont, *Babits: Psychoanalysis christiana. Összöveg, töredékek, háttér* című cikkében (Vigilia, 1974. május) ezt írja: „... első ízben a Pesti Napló 1925 karácsonyi számában jelent meg. Kötetben az »Istenek halnak, az ember él« (sic!) címűben, 1928-ban.” Gál adatai vagy elírások, vagy tévesek, ugyanis az Összegyűjtött Verseiben található *A versek első közlésének helye és ideje* mutató szerint a vers a Pesti Naplóban jelent meg ugyan, de 1927. december 25-én; valóban karácsonykor, csak két évvel később. Maga a kötet, melyet kézikönyveink és a szakirodalom egységesen 1929-re datál, és az impresszumon is ez az évszám áll, valószínűleg még 1928 legvégén jelenhetett meg, hiszen mind Németh László: Babits lírája című, Napkeletben megjelent dolgozata, mind Illyés Gyula: Az istenek halnak, az ember él című, Nyugat-beli méltatása 1928-ban jelent meg. Attól eltekintve tehát, hogy a Babits-filológia bizonyos elemi kérdésekben máig nincs nyugvóponton, Gál István említett összöveg-közlése, a Széchenyi Könyvtárban lévő kéziratot hagyaték alapján, igen érdekes és értékes támpontokat nyújt a vers keletkezéséhez és megértéséhez, melyeket szükség szerint hasznosítani fogok. Ami Babits és a kereszténység, illetve a katolicizmus kapcsolatát illeti, vershivatkozási, szakirodalmi anyagában Reisinger János: „Hanem ki vált meg engemet?” című dolgozata az irányadó és a legteljesebb (In: Mint különös hírmondó. Szerk.: Kelevéz Ágnes. Petőfi Irodalmi Múzeum és Népművelési Propaganda Iroda, 1983), noha tartalmi megállapításai – később kitérek rájuk – véleményem szerint helyenként tarthatatlanok.

Nyolc, négy soros szakaszból álló költeménnyel van dolgunk. A strófákat négy, refrénhelyzetű sor, illetve négy tiszta refrén zárja. Az alexandrin sorok párrím-ben csengenek ki. A négy, refrén helyzetű sor változatlan eleme a *mi* személyes névmás, megjegyzendő továbbá, hogy előtte mindig a létige valamely, ragozott alakja szerepel: vagyunk, lennénk, leszünk, lettünk. E négy szó az a bordázat, mely véleményem szerint az egész verset átíveli, és a szemantikai mélyszerkezetet rejt. Ha személyes névmások szerint fordítjuk át a szöveget, akkor a következő alakzatok, illetve szembeállítások adódnak: 1. szakasz: *ők-mi*; 2.: *ők-minket*, illetve *Te-minket*; 3.: *mirőluk*, akik (tudva): *ő* a Gazda, illetve *mi*; 4.: *Ő-Te*, (önmegszólító *Te*), ismét *ő*, illetve *Te-minket*; 5.: *Te-ő*, *mi-ő*, illetve *mi*; 6.: *Ők-téged*, engem, *minket*, végül *Te-minket*; 7.: *Ki(aki)-minket*; 8.: *valaminek-rajtunk*, illetve *mi*, *minket-Ő*. Ezek a szembeállítások két alapösszefüggésre redukálhatók, úgy-mint *mi-ő*, *ők*, az (das Man értelemben), illetve *én*, *te*, *mi*, *minket-Te*. A *Te* egyértelműen Krisztussal összefüggésben szerepel, vonzata a *minket*. Az *Ő* viszont nem *Hozzá*, hanem „*az*” Istenhez, illetve egy ízben a *Halálhoz*, sőt a többes szám harmadik személyű névmás, az *Ők* – általános alany – értelmében jelenik meg. A vers középponti *mi* személyes névmása kettős kötésben van, egyrészt a *Te*-től, másrészt az *Ő*-től, *Ők*-től függ. A *Te*-vel megszólított Krisztushoz könyörög négy-szer a vers, segítsen meg minket, Isten viszont kiegyensúlyozottabb: személytele-nebb értelemben van jelen, aki az *Ő* névmással társul, és nincs közvetlenül megszólítva. Isten *nézi* mindezt, *ő* a Gazda, illetve az ítélet istene, igazi Atyaisten tehát, akinek az ember csak „*ítélőkéme*”.

Ha a nagyszerkezetet nézzük, akkor szembeötlik a hármasság tagolás: a szobor, a végső és a szem (tekintet) képei és összefüggésük mentén építkezik a költő. Van azonban egy csillámlóbb, talányosabb kettősség is, a *kint-bent*. Erről írja Rába György: „A hosszú érlelődés tanúsítja, hogy személyisége állandó sajátját írta ki az előlínzetben kifaragott, szemnek látatlanul nyers, csupa törés félszobrok

jelképében. Képzettársítása a szenvedés ágostoni megigazulásra vezető elvében ér csúcspontjára, s ez a gondviselésben mindinkább megnyugvó lélek vallomása (...)

Ahogy Babits a félig megmunkált szobroknak, mint analógiásan ihlető, dologi tárgynak a vízióját valóságos és lehetséges vetületeinek helyzetébe képzelettel, indulataival ismételtelen személyes antropomorfiára ébreszt. Költői előadása úgy halad előre, ahogy gondolkodását a magánéletben is érzékelt Szilasi: »A felületek alatt rejlő felületeket tapintva« (Babits Mihály, Gondolat, 1983. 227–228.) A kint-bent kettősségnek a szóban forgó verssel összecsengő, korábbi megfogalmazása az 1914-es *Fájó, fázó ének*: „Kifelé csupa sánc, perem: / befelé lelkem meztelen. / Fájón meztelen, mint beteg / zománca-vesztett fogideg. / Úristen, ami itt hibás, / ki lesz eltönni Messiás?” A három költői képet és a kint-bent kettősséget mint alapvető tagolást szem előtt tartva a költemény motívumai, véleményem szerint a következőképpen alakulnak. Az *első szakaszban*: bókos szentek, ilyen szentek vagyunk mi. Ugyanakkor a strofa középpontjában áll a kívül és a belül, a hátul és az elől, a kifaragottság és a durva törés ellentéte. Az „ilyen szentek vagyunk mi” ironikus: nem vagyunk szentek. A szobor-hasonlat különben a barokk stíluskorszak templomi szobrászatára utal, amelyben a hátul kidolgozatlan, elől „bókoló” szent-szobrok voltak elterjedtek. A *második szakasz* tartalmilag ismétlődő fokozás, elmélyítés: ősz szirt, ismeretlen anyag tehát, melyből kivágtattunk, és teremtettünk (Kreatúra), előrelátás van benne továbbá a bűnös állapotra („érdesen, szennyesen s félig születetlen”), valamint megjelenik a szem alapotívuma („hova nem fér a szem”). Ide tartozik a sötétség, a mélység, az alsó világ, a kárhózat, a rossz képzetköre. A szakasz kérdőjellel zárul, és véleményem szerint innen indul a versbeli pszichoanalízis folyamata, mely kérdő mondatok láncán halad előre a végső, önértelmező és krisztocentrikus antropológiai kijelentésig. A kérdés feszültségét ez adja: „micsoda ősz szirtből vágják ki lelkünket?” – nem ismerjük eredetünket, nem tudjuk, honnan emelkedünk ki stb. *Ebben az alsó állapotban hangzik föl először a Krisztushoz könyörgés archaikus litániaszövege*, jámbor segítségkérése, ami mindenesetre állandó feszültségben, sőt ellentétben áll a strofák egyáltalán nem naiv, hanem modern, reflektált, gyötrelmes kérdéscsoportjaival, a bűnös emberi létezés feloldhatatlan állapotának leírásával. A *harmadik szakasz* egy kultúrtörténeti és kultúrkritikai szembeállítás első tagja: a középkori faragók képe ideális állapotot idéz, amennyiben ők még az *ars* eredeti értelmében alkottak, az eredetiség és az egyéniség kultikus programja előtti helyzetben. Az egyéniség és az eredetiség kulturális programja és normája mintegy szekularizált-romantikus művészet és művészideál, amelyhez képest az ájtatos, régi faragók nem önmagukkal, hanem csak a megmunkálendő anyaggal törődtek: résznek tekintették magukat egy megszentelt, zárt és rendezett kozmoszban, amely mindent látó Gazdával bír. A szakaszt záró „Bár ilyenek lennének mi!” annyit tesz: ezek, ilyenek *nem* vagyunk mi. Ez a szembeállítás Babits ismeretes középkor-idealizációjával függ össze (jelentősége és értelme a korabeli és a mostani Európában, *függetlenül* történeti igazságától, nem kíván külön méltatást.) Míg az első három szakasz uralkodó képe a szobor, a most következőké a szem. A negyedik–hatodik szakasz a vereségesen belül közbevetés helyzetű, tekintettel arra, hogy e közbevetés a bűnös, a bűntudat állapotát tárgyalja, szemben az utolsó két strofa fordulatával. A *negyedik szakasz* a harmadiknak zárósort fordítja meg, ott „mindent lát”, itt „lát mindenki szemével” az Úr. Talán azért lát mindent, mert mindenki szemével lát... A mondat logikája: amit önmagunkban – szégyennel – nézünk, azt szemünkön át valójában az Isten látja: lelkiismeretvizsgálatunk isteni közreműködéssel történik. Ha megtörténik. Önszemléletünk csupán individuális kifejezése egy teljes, objektív személyi világot átfogó tekintetnek. A szem és a bűntudat, mélyebben a látás és az

*önmegismerés összefüggése* uralkodik a negyedik és ötödik strófában, mely úgy kapcsolódik az első kettőhöz, hogy a darabosság, kifaragatlanság félig kész állapota mint adottság eleve bűnös szituáció, az eredet (eredeti bűn): rossz és bűnös, Isten tekintetétől és a sajátunkétól még át nem világított állapot. Míg a középkori faragók mintegy félelem nélkül „türelemmel” „rötták”, végeztek dolgukat, elfogadva Isten minden látását, addig mi: rejtőzködünk, rejtünk, eltakarunk, amiből a kint-bent gyötrő kettőssége származik. A közbevetés tehát, ami a bűnösséget és a szégyent állítja középre, felerősíti a szem ítélkező motívumát, hozzátéve a menekvést („Oh jaj, hova bújhatsz, te magadnak-réme,"); ebben a részben tehát nem Isten az elrejtőző, hanem az emberi lény – Őelőle. A vers-egész logikájához tartozik, hogy itt a vakság („Gyónatlan és vakon . . .”) a vers elején álló kifaragatlanság mintegy szinoním folytatása, illetve az ítélő Isten-szem ellentéte. A bűnös állapotban az eredeti sötét alsó, félig kész adottság *földre kerül*, végérvényesnek látszik. A megváltatlanság, bűnösség: vakság állapota és a szomjúság képzetköre – keresztény hagyománynak megfelelően – összekapcsolódik. A kívülről néző Isten *funkciója* (nem pedig az értelme!) hasonlatos ahhoz, ahogyan *Pilinszky Apokrifjének* befejező részében szerepel: „Látja Isten, hogy állok a napon . . .” A szomjúság pedig a *hatodik szakaszban*, a vers hangulati és mintegy üdvtörténeti mélypontján jelenik meg, a „hibás cserép” képében, melynek „nincs csörgője, s íze mindörökre / elrontva”. Olyan ősi ivóedényről van szó, melynek vízszintjét csörgő jelezte; a kiszáradt cserépedény képsorára következik ismét a litániás könyörgés, amikor tehát önerőből már nem tud megigazulni az ember, csakis a kegyelemre vonatkozó kérés segíthet. Visszatérve még az *ötödik szakaszhoz*: ez a bűnösség szégyenétől az ítéletig, a bíró-motívumig ível. Az *önmegszólított én*: magadnak-réme, amely – mutatis mutandis – a versbeli pszichoanalízis (önmagunkba tekintés, önismereti folyamat) első, lebontó, lefelé hatoló stádiuma. Rettegést és borzadályt kelt a megismerése ama kifaragatlan, durva törésnek, lelkünk kívülről láthatatlan, „befelé meztelen” felének. Fontos azonban, hogy itt az isteni szem és tekintet önmagunk feletti ítéletté változik át: „magad vagy az Ítéelő kéme”. Tehát még ezen a mélyponton is megcsillan az esély: önmegismerés által, tevékeny hozzájárulás, önnevelés révén magad működhetsz közre az isteni látásban és igazságszolgáltatásban. A tettek megítélése nem egyszerűen isteni törvény, hanem az elvben épen maradó emberi lelkiismeret dolga. A bíró és az önvizsgáló személy, Isten és Kreatúra még itt is dialógikus viszonyban van. A szakasz második fele viszont a hatodiknak a mélypontját készíti elő a menekvés, rejtőzködés, a *Homo absconditus* gondolatával: „Strucc-mód fúr a percek vak fővénye alá / balga fejünk, – s így ér a félig-kész Halál, / s akkor mivé leszünk mi?” Az utolsó sorra ad választ a „Gyónatlan és vakon” kezdetű strófa. Groteszk módon Babits a menekülő rejtőzködést is a fúráshoz hasonlítja, csak ellentétes értelemben: a strucc-ember az idő – a pusztaság, múltás, múltékonyság – fővényébe rejtezik (maga a fővény is a szétpergő idő, például a homokóra képzetköréhez vonzódik!). Az idő-motívum a halálra utalást készíti elő, amely attól félig-kész, hogy *nem* készültünk fel rá, *mert* nem készültünk *el* önmagunkkal, nem végeztünk számadást. A bűn, a bűnösség tehát nem valami hétköznapi erkölcsködexnek való meg nem felelés és nem is egy populárisabb keresztény bűn-lista szerint értendő, hanem az élet- és személyiség egészével való szembe nem nézés, a „fúrás-faragás” elmulasztása. Az ön-megigazulás tulajdonképpen megfelel a pszichoanalízis szublimáció és feldolgozás fogalmának, a felnőtté érésnek. Hogy a felnőttég a költő egész művét és alkatát jellemző vonás, amelyhez nála egész kultúrfilozófia társul, az nem szorul különösebb bizonyításra. A hatodik szakasz „Gyónatlan és vakon” kifejezése tehát nem annyira tételes állásfoglalás az effektív gyónás mellett, hanem annak magasabb/mélyebb

szellemi dimenzióját és szükségletét érinti, azt, hogy a vakságnak, belső látáshiánynak, a tisztánlátás előli bujdosásnak mégis nyitva kell maradnia a kimondás, a fordulat, a megvallás felé. Az önmegismerés „pszichoanalízise” a bennünk lakó Isten szemével való látást szolgálja. Ezt a lemeztelenedést, illetve a kintbent, látás-vakság, kifaragottság-kifaragatlanság kettősséget világítja meg az a tény, hogy az összövegben a bókos szentek helyett az antik istenszobrokról és a *kitakarásról* ír, (vesd össze a *Fájó, fázó lélek* rokon motívumával és költészetének „vetkőző lelkek” vándormotívumával). Eszerint az antik istenszobrok kívül viseltek a piszkot, mely „csak vendég sima tagjaik keményén.” Majd: „De más a mi meztelenségünk.” Illetve: „magunk vagyunk a sár, s nem kívülről tapadoz ránk.” A bűntudat nélküli exhibíció antik világával állítja szembe a „belülre került” és szégyenkezve rejtegetett bűn modern világát. Érdekes fordulat, amelynek során az összöveg nemileg a felvilágosodott liberális antikvitás-felfogásától a definitív változatban teljesen eltekint, és fölerősíti már az összövegben is megjelenő gondolatot: „De minket szörnyű szégyen kerül, nem rajtunk a sár, hanem bennünk.”

A vers egészének dinamikájában az ötödik-hatodik szakasz (ez utóbbi a közép-rész utolsó tagja) a legválságosabb, legkonfliktusosabb, amikor eldől, hogy – mutatis mutandis – újra épül-e a személyiség, a vak állapotból képes lesz-e átfordulni a látás állapotába vagy pedig feladja identifikációs-önfelépítő küzdelmét. A „gyónatlan” halál a hatodikban szinte a kárhozát értelmében szerepel, és itt helyénvaló analógiaként idézni *A jó halál* (1938) című elmélkedését, mely a *Keresztül-kasul az életemen*-ben jelent meg 1939-ben: „Mondd meg, mit jelent számodra a halál, és megmondom, ki vagy. Különbözik-e az élettől – egy külön birodalom? Vagy a halál is csak az élethez tartozik, és az életben van? Ha az első az eset, akkor a halálra valóban készülni kell, ahogy a hívő keresztények minden időben ájtatosan készülnek rá. S nincs nagyobb szerencsétlenség, mint ha ez a minden percben várható esemény készületlenül ér (...) Mondom, pogányok vagyunk, s talán sohasem vette körül a halál dolgait akkora közöny, mint manapság. Csökönnyösen és az utolsó percig csak az élet érdekel bennünket – az élet, amelyből mind kevesebb és szomorúbb részünk jut.” A *hetedik szakaszban* közvetlenül visszatér a faragás/képvilágához, illetve megjelenik a véső, a kalapács. Fordulópont ez a strófa, amennyiben mondatának értelme egyszerre az ön-analízisre és az Isten-hiányra irányul: ki, ha nem mi? ki menthet meg, ha nem lakik bennünk? – körülbelül így fordítható. Ilyen értelemben kvázi perszonalista gondolat ez, ami már a vers közepén, a szégyen és a nézés, illetve ítélet dialogikus voltában kifejeződött. Isten működése – bennünk –ilyen módon mintegy feltételhez kötött; csak akkor igazulunk meg, ha „engedjük” bennünk lakozni. A strófa türelmetlen kérdő hangsúlya drámaian nyitottá teszi a verszáradék előtti pillanatot. Követelményként és feltételesen fogalmazza meg itt – visszatérve a jámbor faragó képéhez – az önfeltárást: „ha nincs kemény vésőnk ... szüntelenül dülő / legfájóbb mélyünkbe belefúró fúró?” Az egész vers abszolút fordulata az önkinyilatkoztatásszerű reveláció, mintegy terápiás fordulat. „Szenvedésre letünk mi. Szenvedni annyi, mint diadalt aratni”: Tehát a vers egyetlen, idáig ívelő süllyedés, válság és kritikus állapot, egy általános antropológiai és teológiai dimenzióba vetítve, *per analogiam*: a pszichoanalízisben lévő ember helyzete is egy kimélyülő, váratlan fordulatokkal szemben védtelen lélek válsága, hogy azután hirtelen, az analízisnek egy meghatározhatatlan pillanatában – ha sikeres – átforduljon a személyiség leépülése – felépüléssé, gyógyulássá. Itt a fordulatot éppen az ágostoni értelemben vett bűnös állapot, bűntudat, fájdalom stb. ismételt elősorolása készíti elő. A fölemelkedés, a magaslat, a „magasság-élmény”, ahogyan *Nemes Nagy Ágnes* nevezi összefoglalóan Babits líráját (*A hegyi költő*).

III. Kortárs, 1983. december), itt is szinte nyitottá teszi a gyötrelmes gondolatmenetet az emberi-lelki felszabadulás felé. A Babits-versnek valóban általános mozgásiránya ez a felfelé irányulás, felszállás, felemelkedés. Tegyük hozzá: késsőbb, fuldoklásában, légszomjában nyer tragikus értelmet ez a *levegőég* és magasság iránti vonzalma. Itt, a *nyolcadik szakaszban* értjük meg, hogy nem a bűntudat és nem a kétségbeesés, hanem a szenvedő megigazulás és tökéletesedés verse. A szenvedés mint az önismeret feltétele –tökéletesedéshez vezet. De miért parancs és érték egyáltalán a tökéletesedés? Erre viszont csak a transzcendencia felőli válasz lehetséges: „míg méltók leszünk, hogy az Ég királya . . .” Itt az Ég királya egyértelműen Krisztus és nem az Atya. Azok a szobrok viszont – vagyis: mi –, amelyeket beállít az Ég királya szobros csarnokába, körüljárhatók már, „befelé, falnak fordulva” is kifaragottak: így Babits a vers végét visszakapcsolja az indító „bókos szentek” jelképhez, ám a különbséget, és végigvitelt is jelzi, ami nem más, mint az emberi lélek versbeli útja: a psychoanalysis christiana. A három alap-kép összekapcsolódik: az utolsó szakaszbeli szobrok mindenütt kifaragottak, mindenfelől láthatók. Mert igaza van ugyan abban Reisingernek (id. tanulmány, 49. o.), hogy a szenvedés elfogadását nem tekinti sajátosan keresztény értéknek, és a sztoával érvel, annak azonban, hogy *miként* értelmezzük a szenvedés értékét, illetve, hogy *milyen* értelmet tulajdonítunk neki, ha tulajdonítunk, annak mégiscsak van sajátos és szabatos keresztény hagyománya: A megigazulás és önmegismerés *üdv történeti* értelemben, illetve a szenvedés mint az örök élet előkészülete, amennyiben a szenvedést sajátos párbeszédnek fogjuk fel Istennel. A párbeszédben szituált önismeret (annyi mint: szenvedés) *iránya lefelé visz, értelme azonban felfelé* – Babits versének kettős íve ezt fejezi ki, és a mű tartamán belül mintegy rekonstruálja. A magasba emelkedés előfeltétele tehát a személyes mélység: elmélyülés, alászállás, önmagunkba mélyedés. A *descensus* értelmében is *krisztusi* az önmegismerés = psychoanalysis. Ezzel egyben a verscím egyik lehetséges értelmét is megkapjuk. Továbbá a megigazulásnak, az önmegismerésnek, melyek *itt* szinoním értelműek, létezik tehát egy modern, lélektani útja, és létezik egy, az egész európai tradíciók magába foglaló krisztusi vagy legalább krisztocentrikus útja. Az előbbi: az analitikus terápia kulturtörténetileg értelmezve azért jött létre, hogy a szekularizáció körülményei között pótolja az elveszettnek tűnő tradicionális, vallási önmegismerés gyakorlatát. A pszichoanalízis maga is nagyszabású, szekularizációs szurrogátum és produktum, melynek egész antropológiai szerkezete, minden töretlen ateizmusával és főként a zsidó hagyományban gyökerezettségével, önkéntelenül imitálja a keresztény civilizáció antropológiai hagyományának jónéhány elemét. Babits versében természetesen nincs teljes vagy szabatos megfelelő psychoanalízis és krisztusi analízis: lelkiismeretvizsgálat között; ez nem értekezés, hanem vers, nincs szüksége arra, hogy tudományos kritériumoknak feleljen meg. Éppen ezért említendő, hogy Reisinger János idézett tanulmányának kétségtelenül következetesen végigvitt módszere aligha tartható, amennyiben Babits költészetének katolikus voltát a teológia, illetve dogmatika egyes tételeinek való megfelelés vagy meg nem felelés alapján iparkodik eldönteni, méghozzá nemlegesen, illetve ingadozóan minősítve azt. Kétlem, hogy bármilyen, akár csak tisztán *irodalomtörténeti* eredmény származna abból, ha megállapítjuk, hogy szigorúan véve nem mondható ki Babits lírájára a Nihil obstat . . . Azt pedig különösen rosszíúnek tartom, hogy elegánsabban és jóindulatúbban ugyan, mint az egykoriak, hiszen Reisinger nem illeti az „esztétikai katolicizmus” hírhedt, régi vádjával a költőt, „kulturkereszténynek” minősíti. Kérdezem: a *Divina Commedia* avagy a *Fioretti* szerzője micsoda? . . . (Végül: akár az irodalomtudomány, akár a vallástörténet miféle új eredménnyel gazdagodik, ha komoran leszögezzük, hogy Ba-



bits költészete nem felel meg precízen az alapvető hittételeknek? Más kérdés, hogy ez utóbbit bármilyen tiszteltetreméltó apparátussal igyekszik is bizonyítani Reisinger, okfejtése a kazuisztikához közelebb áll, semhogy olvasóját és Babits olvasóját meg tudná győzni.)

„Psychoanalysis” és „christiana” címbeli és versbeli összefüggéséhez vissza-  
térve: Babits igazi művész módjára épít be versébe egy olyan síkot, amely egyéb-  
ként a pszichoanalízis fogalmi készletében és terápiás gyakorlatában is szerepel.  
Ez pedig az *ellenállás*. Nem más a bűn, véleményem szerint, ebben a versben,  
mint az önmegismeréssel és önfeltárással szembeni ellenállás. A lélek „Strucc-  
mód für a percek vak fővénye alá”, és így éri a félig-kész Halál. A lélek önmagá-  
nak áll ellen, és *ezáltal* egyben Istennek is hátat fordít. *Babits az értelem és az  
irracionalitást átvilágító hit egyensúlyán alapuló szublimáció, felülemelkedés, a  
felnttség szenvedő-megigazuló embere és költője*. Az ellenállás éppen az alászá-  
lással, mint a szublimáció előfeltételével szemben nyilvánul meg; ilyen értelemben  
az önismeret pokla Babitsnál kultúra-példázat is; valódi kultúra – indivi-  
duális és közösségi értelemben – csak a megszenvedett felnttségéből születhet.  
A C. G. Jung által könyvbe foglalt és elemzett Lebenswende pillanata ez, amikor  
eldől, hogy életünk második, érett felében a szublimáció: a szellemi értékek bi-  
rodalmába lépünk-e, vagy ama sötét erdőbe tévedünk (az ösztönélet káoszába),  
ahová Dante jutott az életút felén. Sem Dante, sem Babits nem maradt annak az  
erdőnek a foglya. Ebből a szempontból is szimbolikus a felnőtté válás gondjával  
küzdő Babits vonzalma a felnőttkori krízisből világkölteményt formáló Danté-  
hoz. Babits számára a felnőtté válás: axiomatikus érték, mert a kultúra fennma-  
radásának individuális zálogát látja benne, és számára a nemezis, a formátlan-  
ság és formátlanság állapota. Más kérdés, hogy csak ennyire törékeny alkat,  
mint ő, szoronghatott ilyen mértékben az infantilis regressziótól.

Psychoanalysis és christiana összefüggéséből érthető meg szerintem a dolgo-  
zat címéül választott létige-paradigma is. Az alaphelyzetet kifejező első szakaszt  
követi a *vagyunkra* épülő sor, mely regisztráló funkciójú. Az eszményi faragókat  
érintő szakaszt a *lennénk* óhajta, igénye zárja. A félig-kész halál gondolatára  
csap rá viszont a kétségbeesett, nyitott „s akkor mivé leszünk mi?” S végül a hir-  
telen, revelatív pillanatot megelőzi a legmélyebb szenvedésből kiemelő verdikt:  
„Szenvedésre *lettünk* mi.” Reisinger ezt írja (49. o.): „A Babits-szakirodalomban  
nem mai keletű az a magyarázat, mely a költő krisztocentrizmusát a szenvedés  
vállalásában vélte megragadni. Fölvethető a kérdés: a szenvedés elfogadásával  
nem azt fogadta-e el a költő közvetetten, amit közvetlenül tagadott: a rossz egye-  
tetemes erejét, az ember bűnösségét?” Eltekintve most attól, hogy az ember bű-  
nössége vajon egyértelmű-e a rossz *egyetem*es erejével, úgy gondolom, hogy a  
szenvedés elfogadása helyett inkább annak üdvtörténeti felismerése az, amit a  
Babits-szövegek tanúsítanak, egészen a *Balázsolás* könyörgésével és a *Jónás imá-  
jával* bezárólag. (A *Balázsolás*t Reisinger egyébként – 52. o. – „az egyház magyar  
és egyetemes szentjeinek tisztelgő versek” csoportjába helyezi. Számunkra  
meggyőzőbbnek és ihletettebben értőnek tűnik a verset nem teológiai szempont-  
ból értelmező, mégis mélyen érzékelő *Németh G. Béla* elemzése *11 vers* című kö-  
tetében.) A „*lettünk*” szó értelme itt ugyanis *nem predesztinációs módon értelme-  
zendő, hanem a meghívottság, kiválasztottság jelentéskörében*. Ezt az értelmezést  
a költemény egész szövege hitelesíti. A „*vagyunk*” és a „*lettünk*” szavak közötti  
„*lennénk*” és „*leszünk*” mintegy a *Psychoanalysis christiana* egész belső drámá-  
ját, lineárisan süllyedő, kritikus mozgását, élethelyzetét adják ki. Az első eset-  
ben nem lehetünk azok, amik a középkori faragók voltak, a másodikban az „ó,  
mivé leszünk” típusú, életvégi jelentéskörével van dolgunk.

Reisinger János szerint (48. o.) „Babits hitküzdelmét valóságosnak tünteti föl, hogy azért nem juthatott el a megváltás elfogadásáig, mért annak legfőbb feltétele, a bűnösség kendőzetlen beismerése hiányzott nála. Legközelebb két versben került hozzá. A *Psychoanalysis christiana* az emberi lelket oly mélységekhez hasonlítja, »hova nem süt a nap, hova nem fér a szem« – s a vers mégsem követi teljesen a bibliai logikát, hiszen végül az öntökéletesítés, az önnüdvözítés útját ajánlja.” Tekintsünk el most attól, hogy valóban a bűnösség elismerése-e a megváltás elfogadásának fő feltétele. Az önnüdvözítés ajánlatának szövegszerű nyomát nem leljük; az öntökéletesítés ugyanis *nem* azonban az önnüdvözítéssel, az előbbi pedig nem mond ellent semmiféle bibliai logikának, sőt krisztusi mondatok is egyértelműen szólnak róla; ha Babits nem jutott el a megváltás elfogadásáig (gőgjében?), mert a bűnösség kendőzetlen beismerésére képtelen volt, akkor *miért* írta a szóban forgó verset? Mi másról szólna, ha nem erről is többek között? Ha továbbá a megváltás elfogadásáig nem bírt eljutni, akkor hogyan értendő a négyszer(!) visszatérő litániás könyörgés, amellyel egyben le is zárja művét? Ha Babits csakis az emberileg, immanensen végigvihető tökéletesedésben bízott volna, akkor miért könyörgött volna versében fel- és megszabadító (a bűn megváltásában segítő) kegyelemért? És mi a kegyelem, ha *nem* a megváltás „napi” működése? Vajon nem azért, mert az emberi lény – önmagában – kevés ahhoz, hogy megigazuljon? (lásd még a *Balázsolás* könyörgését). Sokkal inkább a Krisztussal való párbeszéd lehetőségét idézi a „segíts meg” utalással és a Teminket említett retorikai szembeállításával. Végülis jelentőségteljes az a tény, hogy egy, a címében pszichoanalízist tartalmazó szöveg *központi szava nem az én, hanem a mi*. Nem én-vers, hanem mi-vers. Így kerül egymás mellé a címbe s a versben az emberiség többes elsője és a Fiú, mint kultúránk legegységesebb főszereplője.

A *Psychoanalysis christiana* című vers legmélyében tehát Babits egy krisztianizált pszichoanalitikus folyamatot tematizál, az önmegismerés egyben megváltásra szoruló útját a pszichoanalízis párhuzamával tágítja ki. A vers szerkezete és paradox logikája (hiszen a lemerülést fölemelkedő verszárlat rejtett előkészítése keresztezi) egy – úgymond – sikeres analízis: önnevelődés, önfeltárás lírai rekonstruálása, anélkül, hogy a költő járt volna terápiába vagy a kor átlag intellektueljénél jobban érdeklődött volna a freudizmus iránt. Babits az ember önismereti drámáját szimulálja költeményében, ilyen értelemben – ha tetszik, ha nem – krisztocentrikus antropológiát nyújt, ami nem jeleni automatikusan sem dogmatikai pontosságot (nem teológus, hanem költő), sem konfliktus nélküliséget (ez esetben ugyanis nem jönne létre költemény.) Lehet ugyan, hogy Babits „kulturkereszténysége” nem áll ki valamilyen próbát, de költészetnek és krisztusi emberség tekintetében talán mégis . . . Egyébként is: ki állíthatja magáról, hogy elsősorban hittételek és nem Isten hívása szerint hisz? Lehet ugyan, mint a tanulmányíró kijelenti, hogy „a kereszténység – minden hiedelemmel (sic!) ellentétben – nem is annyira krisztocentrikus, mint teocentrikus.” (57. o.), ám mégis azt vagyunk kénytelenek tapasztalni, hogy mind a művészet, mind a hívó ember számára a kereszténység mindig, evidensen Krisztusban *mint* Isten Fiában volt képes revelálódni. Éppen *azért*, mert ember *is* volt. Babits versében pedig a „mi-ő” mint az ember és az Atya vagy Isten és a „Te-minket”, ahol a Te: Krisztus és az ember kapcsolata, nem szétválasztása és szembeállítása a két isteni személynek, hanem az evilági szemlélet felőli megkülönböztetése, amelyben kétségtelenül a Fiú inkább az intimitás, a dialogikus közelség körében van, az Atya pedig az ítélet távolibb és félelmesebb, nehezebben „humanizálható” körében.

Összefoglalva: az elemzett vers nagyszerű példa arra, hogy a világos, a nappali tudat győzelmére csengetve ki a költeményt (noha óhajlás, vágy és könyörgés formájában), Babits egy olyan szellemi dimenziót nyit, ami a köztudatban szinte veszendőbe ment. Életünk formálásáról mint viszonyítási alapról le nem mondván, a szenvedésen keresztül vezető krisztusi terápiát ajánlja a késői olvasónak. Nem olcsó vigaszt tehát, hanem harcot – önmagunkkal és a bennünk lakó Krisztus megértéséért.

## Papi sors

Hirtelen zúdult le az északi szél. A pályaudvari lámpák riadtan hintáltak a vékony drótköteleken, egy-egy szélroham megkavarta a fölgülemlett port. A szél elvitte a megafon hangját, mely artikulátlan hangtömegként szárnyalt végig a kihalt vágányok fölött.

Az összekapcsolásra váró teherkocsik között vasutas egyensúlyozott lámpájával. Mint a helyét kereső fénybogár, melynek jele hol eltűnik, hol ismét megvillan.

– Nem tudja, mikor jön a d-i személy?

Kimászott a két kocsí közül, s ernyőt formált a tenyeréből, hogy a szél ne vigye el a hangját.

– Késik.

– Mennyit?

Megvonta a vállát. Arra gondoltam, ha lekésem a csatlakozást, kútba esett az egész út. Láthatta rajtam a tanácstalanságot, maga mellé helyezte a lámpáját, és óvatos mozdulattal rágyújtott.

– Sürgős volna, mi? – mondta jóindulatúan.

– Nagyon!

Tűnődve méregette a sötétséget. Mintha onnan várna valami megváltó ideát. Am csak a szél dudált fenyegetően. A megafon megint böffentett egyet.

– Nem hallja? Bizonytalan ideig késik! Tudja, ilyen időben mindig baj van a váltókkal. – Nagyon szívott a cigarettából, melynek vége felparázslott, s egy pillanatra megvilágította tekintélyt parancsoló bajszát és jóindulatú meleg szemét. Mintha elmosolyodott volna, de az is lehet, hogy a fölöttünk hintáló lámpa tévesztett meg.

– Most mit csináljak? – kérdeztem kétségbeesetten.

– Várjon! – mondta. Komótosan fölemelte a lámpát, eldobta a cigarettát, és óvatosan szétaposta a csikket. Mire válaszolni tudtam volna, eltűnt a mellettünk sötétlő szerelvény mellett.

Fázósan topogtam a kihalt sinek között. „Várni! Ennél okosabbat nem is mondhatott volna! De meddig kell várni? S vajon vár-e a D-ből induló vonat is?” Közben a szerény kivilágított állomásépület előtt szinte araszolva végighaladt egy tehervonat. A kocsik kellemetlenül csikorogtak, mintha maguk is idegenkedtek volna ettől az úttól. „Vissza kellene mennem, s megkérdeznem az állomásfőnöktől, van-e remény.”

– Jöjjön! – az iménti vasutas oly hirtelen tűnt elő az áthatolhatatlan sötétség-ből, hogy összerezentem az ijedtségtől.

Szó nélkül követtem. Átmásztunk egy fékező fülkén, s váratlanul üres területre értünk, ahogy a nyomában lépdeltem, a talpammal érzékeltem, hogy a sínek között itt benőtte a fű. Ismeretlen vezetőm otthonosan mozgott, s ugyancsak szednem kellett a lábam, hogy a nyomában maradhassak. Alighanem távolodtunk az állomásépülettől. A városka ismert zajai is egyre messzebről szűrődtek felénk.

A pályaudvar végében, közvetlenül a kijáratí váltóknál néhány kocsi álló tehervonat vesztegelt. Végigügettünk az ellenségesen hallgató kocsisor mellett, s kísérom nyomán én is megtorpantam a villanymozdony mellett.

– Józsi bácsi! – a vasutas megkoccantotta lámpájával a mozdony ajtaját.

Vártunk. Néhány pillanat múlva résnyire nyílt a jármű ablaka, és a Józsi bácsinak nevezett valaki kiszólt rajta:

– Indulunk?

– Azt mondták a forgalmiban, magának kell először indulnia, mihelyt át tud menni a váltókon. Hiszen tejet visz! De nem ezt akartam mondani! Magával tudná vinni ezt az urat? Nagyon siet!

Most csönd volt. Mintha Józsi bácsi nem is hallotta volna a kérést. Aztán zaj támadt. Résnyire nyitotta az ajtót.

– Mind sietnek! Mindig sietnek! Miért nem marad otthon ebben az ítéletidőben!? – Közben akkora rést hagyott, hogy fel tudjak kapaszkodni – No jöjjön! Úgyse utazott még ilyen kényelmetlenül!

Amikor megszokta a szemem a sötétséget, érzékelni kezdtem, hogy rajtunk kívül még valaki van a vezető fülkében. S mert a még mindig sötétségben álló mozdonyvezető halkán szólt, magam is suttogva válaszoltam.

– Meddig megy?

– D-be. Szeretnék átszállni, ha még lehet.

– Léhet – alighanem nevetett – persze, hogy lehet! Csak indulnánk már!

Szorosan egymás mellett álltunk. Szemét előre szegezte, mintha a jelzőt igyekezett volna megbűvölni. De az makacsul pirosat mutatott. Közben csak úgy mellékesen odaszólt:

– Ne nagyon moco-rogjon! Még felébreszti Fricit. Olyan jól alszik! – S valóban: a fülke mélyéből most már a szelíd, az otthon idilli zajait idéző horkolást is ki lehetett venni. Két kis kattanas... fütyülés... kattogás... fütyülés...

Közben a Józsi bácsinak nevezett férfi – a sötétben is látszott: alaposan megtermett ember – halkán motozott. A fülkét rövidesen kellemes fokhagymaszag töltötte meg.

– Kér egy katonát?

Kezemet a keze felé nyújtottam. Megéreztem a bicska nyelét, majd a pengéje irányába tapogatóztam. A végén ott várakozott a katona. Amint a házi kolbászt ízlelgettem, az otthoni reggelik emléke járt át. Megint felém nyújtott egy falatot, aztán ismét.

– Igyék egy kortyot. – Halk nyikordulással lecsavarta a termosz födelét és teát töltött bele. A kinti hideg után mintha a boldogok szigetére értem volna.

– Régen van mozdonyon? – kérdeztem, hogy megtörjem a köztünk súlyosodó csöndet. Nem válaszolt. Maga mögé nyúlt, s a fülkét hirtelen megvilágította a lámpafénye.

– Indulunk! – A jelző valóban zöldre váltott. A billentyűk között matatott, s a szerelvény szép lassan megindult. Óvatosan haladtunk végig a váltók között, ahol az üvöltő szélben és a táncoló hópelyhek között vasutasok szorgoskodtak kis seprőikkel. Józsi bácsi résnyire nyitotta az ablakot.

– Jó munkát, fiúk!

– Isten áldja, Józsi bácsi!

Már kint voltunk a nyílt pályán. A szerelvény érezhetően gyorsított.

– Figyelje a jelzőket!

Kicsit tanácstalanul nézhettem, mert megismételte, kicsit oktató hangszíjjal:

– Jobbra figyeljen, fölfelé. Ne itt benn nézelődjön! Azt nézze, engednek-e rendszeren!

Melegem lett. A teától-e vagy a váratlan megbízatástól, nem tudom. Izgatottan fúrta szemem a sötétségbe, éreztem, ahogy a vaspárkányon nyugvó tenyeremet szép lassan átítatta az izzadság.

Jócsi bácsi a billentyűkkel matatott. A vonat most egyenletes sebességgel haladt, ütemesen csattogtak a kerekek.

– Mit is kérdezett az imént?

– Rég van-e mozdonyon.

Elmosolyodott. Mint a jótékony óriás.

– Hát, vagy húsz éve vezetek mozdonyt.

Már-már közbevágta. Valami ostoba közhelyet akartam mondani, olyasmit: ez nagyszerű, vagy, hogy nehéz élete lehetett, de folytatta:

– Végigjártam ám a számléltrát! Voltam fűtő a négyhuszonnégyesen, aztán tanfolyamokat végeztem, vezettem gőzmozdonyt, de ez mégis más. – Megint egy katonát kínált – Sokkal védettebb, meg biztonságosabb is.

Az összes lehetséges kérdések közül a legostobábbat sikerült kibőknöm:

– Mindig mozdonyvezető akart lenni?

Amikor kimondtam, már meg is bántam, de megintcsak levágott egy darabka kolbászt és kenyeret kanyarított alá.

– Hát, nem mondom. Amikor gyerek voltam, én is szerettem volna mozdonyt vezetni. Az apám is mozdonyvezető volt, mint Szabó Lőrincé. Ismeri a verset? – És már mondta is, tünődve, lassan, ízlelgetve a sorokat:

*Mozdonyon is utaztam: az apám  
felvett magához, acélparipán  
lovagolni! De a gép valami  
más volt, nem voltak karcsú lábai,  
inkább bivaly, igen, az lehetett*

*vagy elefánt...*

– Akkor a családban kapta a fertőzést!

– Nem mondhatnám. Emlékszik biztos a *Tücsökzenére*, abban arról is ír Szabó Lőrinc – sajnos, nem tudnám szó szerint idézni, pedig amikor először jelent meg a kötet, negyvenhétben, ha jól emlékszem, betéve tudtam az egészet –, hogy az apja nagyon komor ember volt, mert a családban mindenki többre vitte, mint ő. Kovács volt, aztán került a vasúthoz, de nem szerette. „Apa komor volt, ritkán nevetett.” Nos, az én apám nagyon vidám ember volt, de eszébe sem jutott, hogy megfertőzzön a szakmájával. Gimnáziumot végeztem, aztán szemináriumba kerültem.

Az elképedéstől megakadt a falat a torkomon. Alig tudtam kiköhögni.

– Halkan! Úgy köhög, mintha meg akarna fulladni! Még fölébreszti nekem Fricit!

– Szeminárium...? – dadogtam – Dehát akkor... maga...

– Pap vagyok – mondta, és meghúzta az egyik kart –. De ha így figyel a jelzőket, nem sok hasznát veszem.

A vonat lassította futását, majd zihálva megtorpant a jelző előtt, amely makacsul pirosat mutatott.

– Ne haragudjék – még mindig a váratlan közlés hatása alatt beszéltem, kicsit akadozva, zavartan –, nem úgy néz ki, mintha pap volna!

– A ruhámra gondol? – Végighúzta vaskos, bütykös mutatóujját olajfoltos öltözékén – Nem a ruhán múlik az ilyesmi, hanem beljebb kell keresni a forrását.

– És miért itt? – Körbemutattam a szűk mozdonyvezetői állásban.

– Azt hiszi, itt nem lehet?

– Nem, csak . . .

Furcsa helyzet volt. Szinte egymáshoz préselve álltunk, odakint dudált a szél, s közben olyanokról szerettem volna kérdezni, amihez a mező tágassága és a templom ég felé törő harmóniája kellettek.

– Tudja, néha tényleg nosztalgiát érzek. Amikor bedübörgök F-be valamelyik mozdonyon, mindig megnézem a pályaudvari órát, és arra gondolok: ilyenkor még aludtunk, most keltem, most együtt imádkoztunk, ilyenkor miséztem . . . Egyszer-egyszer összeszorul a torkom, s bizony, azt is megkérdeztem magamtól eleinte, okos voltam-e, amikor kint maradtam.

– „Kint”?

– Akik visszamentek, amikor helyreálltak a rendi keretek, így mondják. Mi „kint” maradtunk. De ez csak a látszat. Valójában itt „kint”, ebben az állásban is „bent” érzem magam.

– Mehetünk!

– Látja, magában van tehetség. Frici is mindig ezt mondja: „Józsi bácsi, mehetünk!” Nem, hogy zöld.

Miközben a szerelvény egyre lendületesebben hagyta maga mögött a sejtelmesen zúgó fákat és a biztonságot jelképező órházakat, lassan szürkülni kezdett. Elég régen álltunk némán egymás mellett. Nem tudom, mire gondolhatott ő, én sehogy sem tudtam rendet tenni magamban. Egy pappal utazom D. felé, egy pappal, aki mozdonyvezető s aki mozdonyvezetőként legalább annyira pap, mint sokan mások.

– Most hallgat, mi?

Mintha belém látna ez az ember! Mintha gyóntató székben volnánk, kettesben, hiszen Frici nevű társa még mindig nem adott magáról életjelt azon kívül, hogy lelkesen aludt. S ahogy e fölém magasodó derűs férfit figyelem, furcsa biztonságérzet kerít hatalmába, mintha apám volna az, ahogy a gyerekszoba ajtajában állva azt kérdezte: „Már megint szomorú vagy?” S ilyenkor a gyermekállapot szörnyű nyomorúságai rögtön tovatűntek, s csak az a mosoly maradt, amit mindnyájan a szívünkbe zárva őrzünk, s próbálunk továbbörökíteni a mi fiainknak és lányainknak. Vajon ennek az öregedő embernek, aki a vezető állásban állva figyeli a tájat, hányan köszönhetnek ilyen pillanatokat?

T-ben tíz percet állt a vonat. Józsi bácsi leszállt, nagyokat nyújtózott a szerelvény mellett. Amikor visszakapaszkodott, figyelmeztetően mutatott a karórájára.

– Eléri, ne aggódjon.

Mindketten a csatlakozó vonatra gondoltunk. De most valahogy nem is volt olyan fontos az a vonat ott a messzeségben. Sokkal izgalmasabb volt számomra ez az ember, aki mintha titkot őrizne, s az a titka, hogy – nincs.

– És ha nyugdíjba megy? – Akkor már kint robogtunk a lejtőn, ahonnan az egész környéket belátni.

– Van még egy kis időm – huncutul villant a szeme –. Nem sürget senki.

– Már ne haragudjék, ha megkérdem: hány éves?

– A hatvanadikat taposom.

– Tényleg nem gondolt még a nyugdíjra?

– Hová menjek? Én itt vagyok otthon. A mozdonyon meg az emberek között.

– Olyan jók az emberek?

– Mint másutt. De megtanultam, ha szeretettel közelítünk hozzájuk, szeretetet kapunk vissza.

– Hogyan tudta ezt megtanulni?

Kicsit gondolkodik, nézi a tájat, mely itt egészen más arcát mutatja. Ide még nem érkezett meg a szigorú tél, az őszi színek uralkodnak mindenhol.

– Amikor kikerültünk a rendházból, én egyenesen hazamentem. Apám nem volt otthon, az ország másik végén teljesített éppen szolgálatot. Anyám zokogni kezdett, amikor meglátott: „Kisfiam, mi lesz veled?” Mert én csak „kisfia” maradtam szegénynek, míg élt. „Hagyja, édesanyám – mondtam –, majdcsak megsegít a Jóisten!”

– És megsegítette?

– Meg. Amikor apám hazakeveredett, egy ideig töprengett, aztán azt mondta: „Nézd, fiam. Én tanárnak nem tudlak elhelyezni. Meg az nem is lenne célszerű. De fűtőt tudok belőled csinálni.” Másnap bevitt a vasúthoz.

– Szívesen fogadták?

A billentyűket fényesíti egy ronggyal. Most hangosabban beszél, észrevétlenül merül vissza a múltba.

– Hát, azt azért nem mondhatom. Pap? – kérdezte az első íróasztalnál egy asszony, és úgy megjéjt, hogy rögtön küldött a másodikhoz. Onnan mentem tovább. Már azt hittem, fűtő sem lehet belőlem, amikor a huszonötödik asztalnál odacsapott valaki: ha pap, ha nem pap, a mozdonyon nem a reakciót fogja szolgálni, az egyszer biztos! Így aztán elvégeztem valami gyorstalpalót, és mozdonyra kerültem. Azok voltak csak rázós évek! Azt is mérték, hány kilométert teljesítettünk, azt is figyelték, milyen szerelvényeket továbbítunk, azt is feljegyezték, hány tengelyt viszünk. Egy szép napon arra eszméltünk, hogy sztahanovisták lettünk. Berendeltek a minisztériumba. Ott egy szép beszédet kanyarított valaki, de én egyszer csak közbeszóltam. Nem akartam, hogy baja essék, hiszen nem tudhatta, hogy pap vagyok.

– És mit szolt?

– Hát, egy pillanatra megakadt. Aztán odavágta a papírt az asztalhoz. „Pap, nem pap, az a fontos, hogy rendesen dolgozik. Sok szerencsét!” Ideadta az oklevelet és a borítékot, meg is ölelt, aztán visszajöttem a mozdonyra fűtőnek. Mert itt töltöttem én az igazi egyetemi éveimet.

– Gorkijra gondol, nem?

– No, neki biztosan nehezebb volt. Bár, ami azt illeti, az első időkben én is sokszor gondoltam arra, hogy hazamegyek, és vissza sem jövök többet. Néha, amikor azt a szörnyűséges sznet kotortam – mert nagyon pocsek sznet adtak –, úgy éreztem, leszakad a karom.

– Nem akart könnyebb munkára menni? Később biztosan lehetett volna.

– Akkor már nem. Ha nekem ötvenkettőben valaki azt mondja, Jóska, van itt neked egy íróasztal, rohantam volna, még a lapátot sem néztem volna. De később már nem. Pedig iszonyúan nehéz volt megszokni.

– Bosszantották?

– Hazudnék, ha most azt mondanám, nem. De sokszor kiáltottak oda nekem: „Gyerünk tisztelendő úr!” Azaz: nem. Tiszikének szólítottak „Gyerünk tiszike! Ez nem rózsafüzér!” Ilyesmit kiabáltak. De aztán megszoktak.

– Ez egy kicsit beletörődően hangzik.

– Miért? Mit várt? Azt hiszi, diadalkaput ácsoltak? Nem! Itt csak munkája szerint becsülték meg az embert. A vasutasok akkor is, most is, mint egy nagy család. Vannak kedves gyerekek, de vannak olyanok is, akiket inkább tékozló fiúknak nevezhetnénk. Nekik csak ugródeszka a vasút.

– Az ön esetében kicsit más volt a helyzet, nem? Hiszen mondta, hogy visszahívták a rendbe!

– Azok voltak életem legnehezebb napjai. Egyfolytában arra gondoltam, megint újra kezdek a régi életemet. De mindig megszólalt bennem egy másik hang is: biztos, hogy ez a te igazi életed? Tudja, én boldogultam itt. Engem akkor már megbecsültek, szerettek. De voltak közöttünk, akik nagyon nehezen tudtak beilleszkedni az új körülmények közé. És én úgy láttam helyesnek – lehet, hogy tévedek, vagy pontosabban: tévedtem –, ha ők mennek vissza legelőszőr. Nekik életformájuk volt a rend, életkeretük a rendház. Én nem bírtam volna a mozdony nélkül, nekem kellett a sík mezők, én akkor már úgy ismertem a vonalakat, mint a tenyeremet.

Kicsit félve tettem föl a következő kérdést:

– Megházasodott?

– Nem. Pap voltam. Határozottan és gyorsan kijavította –: Pap vagyok.

– Ne haragudjék, akkor nem értem.

– Nem is értheti. Én itt lettem boldog ember. A mozdonyon. Azok között, akik tisztikének neveztek. Most elmondok magának egy esetet. Egy reggel a ferencvárosi rendezőn bement a megafon, hogy Kovács 4. József azonnal szálljon le a mozdonyról, és menjen a forgalmi irodába. Azt gondoltam, mozdonyt kell cserélnem, összehánytam hát a holmimat és rohanás. Közben fél szemmel azért figyeltem a szerelvényeket, vajon melyiket kell tovább vinnem és hová. De nem erről volt szó. A forgalmi irodában óriási volt a nyüzsgés. Kiderült, hogy egy nagy-szabású munkaversenyt kell kezdeményezni, de nem volt ott a közelben senki sem, aki meg tudta volna fogalmazni a felhívást. Valaki azt mondta: „Gyerekek, itt van a tisztike a tizenharmadikon. Majd ő megfogalmazza!”

– És megfogalmazta?

– Persze! Én mindig nagyon szerettem az ilyesfajta mozgalmakat. Nagyon jól összeforrasztotta az embereket. No, nem arra gondolok, hogy muszáj versenyezni. Nem szeretem a muszájokat! De amikor többen is egyet akarnak, abból csak jó sülni ki a végén.

– Megnyerték a versenyt?

– Én arra már nem emlékszem. De arra igen, hogy vagy két hónap múlva azt mondta nekem az egyik fejes: „Ide figyelj, tisztike! Te értelmes ember vagy! Neked be kellene jönnöd a központba. Ott is hasznodat vennénk!”

– Nem ment, ugye?

– Nem. Én akkor már nem tudtam elhagyni a mozdonyt. Ezt maga valóban nem értheti. Mi, szeminarista koromban, rengeteg istenbizonyítékot tanultunk. De nekem egy is elég. Kijövök a városból, nekivágok az országnak, nézem a zöldbe borult vetéseket, a virágzó fákat, nézem a folyókat, és ilyenkor mindig tudom, hogy érdemes imádkoznom. Hogy van kihez.

Most hallgatunk. A mozdony egyenletes zúgással falja a kilométereket. Fél szemmel az órákra pillantok. Ha szerencsém van, tényleg elérem a csatlakozást.

– Én itt imádkozom. Tudja, a szentírást sokat forgattam fiatal koromban is, de hogy igazán mélyen megértse az ember a benne elmondottakat, ahhoz meg kell érni. Krisztus negyven napot töltött a pusztában. Most már tudom, hogy mindnyájunknak meg kellene találnunk azt a pusztát, és vissza kellene oda vonulnunk, hogy ketten legyünk vele. Hát, ez az én pusztaságom – és körbemutatott a mozdonyon.

– Nem túl hangos ez a pusztaság?

– Megszoktam. Tudja, mi úgy vagyunk a géppel, mint a társunkkal. Minden rezdülését ismerjük, s az ember csak akkor figyel föl, ha valami szokatlant hall.

Most egy állomáson vesztegelünk. A nevét nem látni, mert amint beálltunk, egy vasutas jelezte, húzzunk egész előre, az ellenkező oldalról nyilván egy másik szerelvény is érkezőben van.



– Tulajdonképpen mit szállított ma?

– Tejet. A k-i tejüzemből minden éjjel fölpakolnak, s a rakománnyal lehetőleg azonnal indulni kell. Meg természetesen tejtermékeket. Én vidéki gyerek voltam és maradtam, tudom, milyen nagy dolog, ha reggel már a boltban van az ilyesmi. Régen minden háznál – ahol tellett – volt tehén. De manapság az emberek ingáznak, futnak, rohannak, állva kapják be a reggelit. Amikor itt állok a mozdonyon, arra szoktam gondolni, most versenyt futok a pálinkás hordókkal. Amelyikünk előbb érkezik, az a győztes. Csak hát, ha nem érek oda idejében, akkor az nagyon súlyos vereség. Mert a falusi emberek egy része, ha nem talál hirtelenjében tejet, meghúzza a butykost.

– Most idejében van?

– Már megint a csatlakozás miatt aggódik! Mondtam, hogy idejében odaérünk. Nekem előnyöm van, csak akkor állítanak meg, ha a váltókkal van valami baj, vagy ha nemzetközi gyors jön szembe. De most azok se nagyon törtetnek.

Közben a visszapillantó tükörben megjelenik az állomásfőnök fázós alakja. Hóna alatt tartja a tárcsát. Egész a mozdonyig jön, s felkopog az ablakba.

– Józsi bácsi!

Az öreg lecsavarja az ablakot. Legényesen kikönyököl.

– Képzeld csak, megszületett a második unokám!

– Isten adjon neki erőt, egészséget!

– Úgy legyen! – mondja amaz, és piros sávval díszített sapkáját lejjebb húzza, egészen a szeméig. – Jó utat maguknak! Felemeli a tárcsáját, s a vonat lassan kidőcög, majd egyre sebesebben kattogunk a váltókon, ismét a nyílt tér irányába. Az öreg megint teával kínál, s miközben a forró levet kortyolgatjuk, visszamutat az állomás felé.

– Hát, ez az én családom. Akármerre megyek, mindenütt van ismerős, mindig történik valami. Hol fogyatkozik a vasutasok nemzetsége, hol meg – mint most is – szaporodik. Ránk is fér a szaporulat! Nem nagyon tolonganak miféleképpen a fiatalok!

– Nehéz munka?

– Nehéz. A családos embernek nehéz megszoknia, hogy reggel néha nem is sejtí, hol alszik majd este. De sok vasutas-szálláson fordultam már meg életemben! De sokszor volt már úgy, hogy rögtön át kellett szállnom a másik mozdonyra, s vinnem kellett valami nagyon fontos és sürgős küldeményt ellenkező irányba! Ennek az a varázsa, hogy soha nem kell azzal törődni, mit hoz a holnap. Tudja, itt tanultam meg bízni. Itt értettem meg, hogy annak, akit én gondviselőmnek hiszek, mindig megvannak a maga tervei, és mindig tudja, mit akar elérni az egyik vagy másik emberrel. Amikor engem annak idején felszenteltek, úgy mondtuk, kiszolgáltatták nekem az „egyházi rend”-et. Nekem ez a szó és ez a fogalom nem tetszett igazán. Ha úgy mondták volna, Isten népének szolgálja lettem, egy igazi, utolsó, mégis fontos szolgálta, akkor talán jobban átérteztem volna, mi vár rám az életben, s mit várnak tőlem azok, akiket szolgálnom kell. Én ezt itt tanultam meg igazán.

– Mi volt ennek a leckének a lényege?

– Elég gyakran szoktam beszélgetni „benti” társaimmal. Tudja, számomra mi a legmeglepőbb? Az, hogy elpanaszolják: idegennek érzik magukat a világban. Túl sokat és sokfélét várnak tőlük. Legyenek eligazítók! Megértő társak! Barátok! Mutassanak példát! Mintha mindez olyan egyszerű volna! Aztán meg van egy nagyon furcsa szemléleti átértékelődés. Amikor én fiatal voltam, mindig arra figyelmeztettek bennünket, hogy a papsággal együtt jár a hagyományok továbbítása, évezredek értékek őrzése. Én azt vettem észre, hogy a mai embereket nem nagyon érdeklik az évezredek életértékek. Sokkal inkább az, mi van ma, hogyan

van ma, és mi lesz holnap! Nem tagadom, néha úgy érzem, hogy nagyon sok tár-  
sam elbizonytalanodott. Ezt én itt soha nem éreztem. Ellenkezőleg. Nekem itt  
meggyőződéseim, hogy szükség van ránk, hogy minden áldott nap tudunk valamit  
adni a másik embernek. Ha csak egy mosoly! Egy jó szót! Nem állítottam én azt,  
hogy minden embernek kedvére lehet tenni, vagy hogy minden várakozást ki  
kell elégíteni. Ez lehetetlenség. Itt tanultam meg igazán, mennyire az. Én most  
elmondok magának egy rettenetes történetet. Valamikor a hatvanas években be-  
álltam a vonattal B-be, már kezdtem összecsomagolni a holmimat, összefu-  
tott a nyál a szájamban, amikor arra gondoltam, mekkora fagyaltot fogok venni –  
nagy nyár volt abban az évben –, amikor odaadtak egy papírt, menjek azonnal az  
egyik vasúti főtiszt lakásához. Ott laktak az állomás mellett, mentem rögtön.  
Amikor megnyitottam a kertkapu csengőjét, ő maga jött elélem. Mit jött! Rohant!  
Úgy rángatott be a szobába. Ott feküdt az ágyon az egyetlen lánya, akit minden-  
nél jobban szerettem, s akinek talán órái voltak hátra. Később megtudtam, fehér-  
vérűségben szenvedett a szerencsétlen. Akkor az a főtiszt rángatta a karomat, és  
azt kiáltozta: "Te pap vagy, tégy csodát!" És én azt mondtam neki, majdnem sír-  
tam az tehetetlenségtől: „Nem tudok csodát tenni!” Őrjöngött. Álltam ott, ki-  
fosztva, reménytelenül, aztán szép csendesen elkezdtem imádkozni. „Mit csi-  
nálsz?” – rángatott megint. „Imádkozom.” „Ne imádkozz! Tégy csodát!” „Érte  
imádkozom – és rámutattam arra a lányra –. Hogy jól fogadják odafönt!” Akkor  
elhallgatott. Én meg elmentem. Amikor legközelebb jártam a városban, találkoztam  
ezzel a főtiszttel, megállított és majdnem sírva megkérdezte: „Biztos, hogy  
jól fogadták?” „Biztos.” Aztán csak néztük egymást és nekem is könnyek jöttek  
a szemembe ...

Hallgattunk. Ritkás ligetek között rohant a vonat, kis, kertés házak tünedeztek  
elő. Ez már ismerős vidék volt. Közeledtünk D-hez.

– Kérdezhetek még valamit?

– Mondja csak!

– Melyik szentet érzi magához a legközelebb?

– Én mindig Szent Ferenchez fohászok, ha bajban vagyok. Assisi Szent  
Ferenchez. Én nem vagyok bölcs ember, nem vagyok tudós, s manapság a tudó-  
soknak és a bölcseknek van igazi becsülete. De higgye el nekem, ebből a mai vi-  
lágából azért hiányoznak azok az emberek, akik tudták és átérezték, mit jelent az  
egyszerűség meg az az emberi tulajdonság, amit ráhagyatkozásnak szoktak ne-  
vezni.

Észrevétlenül siklottunk be D-be. Az első vágányon ott állt még a csatlakozó  
vonat, de mellette feltűnt már az indító széles alakja.

– Várj egy pillanatot! – Józsi bácsi úgy hajolt ki az ablakon, mint aki mindjárt  
elrepül. – Hoztam valakit!

Az indító hóna alá csapta a tárcsáját és kíváncsian, némi iróniával figyelte,  
amint rohanvást kászálódtam le a mozdonyról, épp csak megérintve eddigi kí-  
sérőm olajos kezefejét. Amikor felleptem a szerelvény utolsó lépcsőjére, fele-  
melte a tárcsát, és szép lassan ballagott a megzötttyenő személykocsi mellett,  
melynek lépcsőjén állva a mozdony felé nyújtottam a nyakam.

– Maga Józsi bácsival jött?

– Vele.

– Akkor jó utat – és az egyre gyorsuló vonat után kiáltott –: És sok szerencsét!

(Lejegyezte: S. G.)

# Az egzisztenciális vákuum és a szenvedélybetegségek

Viktor E. Frankl egzisztenciál-analízisét, más szóval logoterápiáját szeretnénk ismertetni. E ma is élő és tanító kutató a bécsi és az egyik kaliforniai egyetem neurológiai és pszichiátriai professzora. Egyre inkább úgy tartják számon, mint Freud és Adler után a harmadik bécsi pszichológiai iskola megalapítóját.

Hatását mi sem mutatja jobban, mint az, hogy 23 könyvét eddig 18 nyelvre fordították le, s hogy angol és német nyelven máris három hatalmas teológiai mű s számtalan tanulmány foglalkozik pszichológiájával. Több mint tíz teológiai disszertáció – köztük egy lengyel – foglalkozik már Frankl munkásságával, mint olyannal, amelyet minden pasztorálpszichológusnak ismernie illik, sőt annak főbb eredményeit lelkigondozói szolgálatába hasznosan be is építheti.

Egzisztenciál-analízisét Frankl azért nevezi logoterápiának is (a „logos” görög szót legtágabban értelmezve), mert módszere az ember értelmét, gondolkodását, érzelmét, pszichéjét, sőt szellemét, s élete végső célját, tehát az *egész embert* egzisztenciális feszültségeiben vizsgálja. E rövid tanulmányban meg sem kíséreltem pszichológiája ismertetését, céloim csak logoterápiája alapirányának felvázolása. Segítségével jobban megérthetjük a szenvedélybetegségek egyik fő, ha nem alapokát, s így talán a szenvedélybetegekkel való foglalkozásban is hasznosítani tudja az, aki ezt a sajnos egyre fontosabb, de hallatlanul nehéz szolgálatot, bárhol, bármilyen szinten vállalni kész.

Frankl új, alapvető s jelentős kutatásokkal gazdagította a jelenkori lélekgyógyászatot és ezáltal új képet alkotott, főként a pszichés megbetegedések humán-szellemi erők által való gyógyításáról és a gyógyítások jelentőségéről.

Logoterápiával egyben korrigálja korának a humán-szellemet kikerülő, nemegyszer azt lebecsülő biologizmusát és neurologizmusát, és magas szinten vitázik azokkal az orvosokkal, akik valeriánába és egyéb tinktúrákba vagy gyógyszerekbe akarják belefojtani pácienseik szellemi dimenziókra irányuló hiányérzetét. Tehát a szellemi dimenziók nélküli pszichológiáknak mond ellent az autonóm szellemi egzisztencia érdekében, azaz megkísérli rehumanizálni a pszichológiát. Az ő szavaival, a specifikusan emberi dimenziók, humán, sőt szuperhumán dimenziók felé kívánja vezetni pácienseit. Ugyanakkor a célt felismerő és célismerő életre, s az ezért való felelősségre igyekszik őket ránevelni. Ráébreszteni arra, hogy még a szenvedést is el lehet fogadni pozitív módon, sőt életükbe be lehet építeni, s ilymódon fel is lehet azt használni. Azon fáradozik, hogy a szenvedő ember, de más se veszítse el kapcsolatát saját tudatos énjével, ugyanakkor bizzon szellemi tudattalanjában, illetve öntranszcendentáló képességében, amellyel saját léte fölé képes emelkedni. Ugyanakkor használja önelkülönítő képességét, amellyel mintegy kívülről tudja szemlélni önmagát.

Frankl kutatásainak és tanításainak ez a humán-szellemi irányultsága készteti a magyar lelkigondozót is arra, hogy logoterápiájával foglalkozzék, és azt saját határain és lehetőségein belül felhasználja, ahogy ezt a nyugaton élő lelkigondozók már régen teszik.

## Egy felmérés eredménye

Hogyan kezdett Viktor E. Frankl ebben az irányban kutatni, ahol századunkban előtte senki? Kutatásaira érdemes felfigyelniük a lelkigondozóknak is, legyenek azok telefon-elsősegélyszolgálatot végzők, vagy akár pasztorálszichológusok, bárki, aki a bajba jutott ember problémáival foglalkozik és segíteni is akar.

Kutatásainak talán az is adhatott ösztönzést, hogy nyugaton és keleten egyaránt egyre több szociológus, demográfus, pszichológus és más felelős szakember figyel fel azokra a statisztikai adatokra, amelyek a szenvedélybetegek, köztük az alkoholisták és drogfogyasztók számának riasztó növekedését mutatják. Azt is megállapították már, hogy a különböző szenvedélyrabok és öngyilkosok számának növekedése együtt halad, és majdnem minden korosztályra jellemző, de leginkább a serdülőkre és a fiatalokra, s elsősorban a legfejlettebb és leggazdagabb országokra jellemző. Amikor az amerikai Nevelésügyi Tanács (American Council on Education) hatalmas apparátussal 360 egyetem közel kétszázezer hallgatóját – kérdőíves módszerrel – megszondázta, Frankl minden kortárs pszichiáternél jobban kezdte kutatni, mi áll, ahogy ő nevezi, a postpetroleum-társadalmá és új generációi érdeklődésének előterében. (Később is minden ilyen felmérés eredményét kiértékelte. Bécsben maga is végzett hasonlókat.)

Meglepő eredményre jutott. Kiderült, hogy az emberi vágyak új irányban tolódtak el. Az új generáció szexuális életét így vagy úgy (antikoncepciensekkel vagy másképpen) megoldja. Az úgynevezett freudi probléma már nem tabu számára és nem olyan elsőrendű kérdés, mint volt – ahogy Freud nevezi – a victoriánus kor utáni „plüss-kultúra” idején. Az érvényesülési vágy sem áll az első helyen. Az új generáció tudja, hogy a tudás hatalom. Azt is, hogy övé a jövő. Nagyapáink, apáink generációja nemcsak komolyan veszi őket, hanem tart is tőlük. Fél a tudásuktól, de az öklüktől is. Nincs többé adleri értelemben vett, nyomasztó kisebbségi komplexusuk, legalább is ez az életérzés nem domináló. Az is kiderült, hogy az új generációt már nem érdekli, miből éljen meg (kivéve a harmadik világot). A Marx utáni korszakban ezt a kérdést nagyjából, így vagy úgy, de a szocializálódás következtében többé-kevésbé megoldottnak látja, legalább is nem reménytelennek. Elsősorban az érdekli tehát *miért él?* Így Frankl azt állapította meg, hogy a freudi „gyönyörakarás” és az adleri „hatalomakarás” mellett, sőt fölött, egyre erőteljesebben és tudatosan jelentkeznek az új generációk életében az „*életértelem-akarás*”. Ez utóbbi azt célozza, hogy életét értelmesen alakíthassa, mert ha az ember tudja, miért él, megoldódik a „*hogyan*” is. De teljesen érdektelen számára, hogy éljen-e egyáltalán, ha nem tudja, miért, kiért, kikért is van a világon.

Az derült ki a hatalmas méretű felmérésből, sőt a későbbiekből is, hogy az új generációk elemi erővel vágnak kielégítő válaszra. Annál is inkább, mert a szekularizáció előtörése következtében többségüket már csak vékony szálak kötik a keresztyén kultúrán felnövekedett elődeik hagyományához, akik még kész és századokon át érvényes normákat és válaszokat vettek át egzisztenciális miértjeikre. Ugyanakkor úgy találták, hogy az általuk tanult, új természettudományok legtöbbször óvatosan kerülnek a választ a végső kérdésekre. Az általános-ságok, amelyeket kapnak, nem elégtik ki őket, ti. ezek „a tudomány mai állása szerinti” rész megoldásokra hivatkoznak s a feltett kérdésekre többnyire a távoli jövőre utaló feleleteket adnak.

## A felmérés következményei

Az említett, s azóta végzett felmérések és az ezeken a nyomokon folytatott kutatások szerint az új nemzedékek világából nagyjából eltűntek a régi kerítések, elporladtak a mózesi kőtáblák, eltűntek a tájékozódást elősegítő jelzőoszlopok, s jobbra az „oszlopemberek” is. Ha kellett, erőszakkal tüntették el őket.

Csak néhányat említek többnyire a logoterapeuták kutatásai alapján levonható következtetésekből.

1. Megszűnt a szülők beleszólása a házasságba, a régifajta érdekházasságok száma minimumra csökkent. Megszületett a szabad, a csak szerelemre épülő partnerkapcsolat. Ám hamarosan kiderült, hogy majdnem minden második ilyen kapcsolat tévedés volt. Következésképpen sokasodnak a válás-árvák és velük a társadalmi problémák.

2. Felszabadul a csak „háziasszony”, a „csak-feleség”, és a nő végre hivatást vállalhat, munkába mehet, ugyanakkor sajátos skizoid életformában vergődik családja és hivatása, gyermekei és önmegvalósítása között.

3. A XX. század embere kiharcolta a 40 órás munkahetet, de többsége nem tud mit kezdeni a szabadidejével. Sokan video- vagy audio-idiotizmus felé sodródnak, vagy vasárnapi neurózis gyötri őket, ezért kényszerűségből munkaalkoholistákká (workalcoholic) válnak. A jobbik esetben azért, mert abból esetleg még felépül egy hétvégi ház, de ha tömény italt kezdenek inni, előbb-utóbb maguk is leépülnek.

4. Szemére vetik a múlt századnak, és nem utolsósorban az egyházaknak, hogy elidegenítették az embert az egészséges szexustól. A technika gombnyomogató, automatizáló emberének viszont az erosz, a szerelem válik egyre idegenebbé. A generalitást, illetve szexuális teljesítményt hiszi a szerelemnek, amelyben igen sokan szex-akrobaták ugyan, de szerelmi analfabéták. Következmény: csömör, undor, páros magány az ágyban is, és együttlét után ital, cigaretta s egyéb örömpótlék. Megkezdődik lassan a depresszió felé süllyedés, vagy Frankl szavaival, a hyperintenció és hyperreflexió, azaz éppen a görcsös túl-akarás és túl-odafigyelés következtében impotenssé, illetve frigiddé válnak, vagy újra és újra átélik a percnyi gyönyör riasztóan leverő végességét, következképpen előbb-utóbb a *vég érzése* is eluralkodhat rajtuk, s ez már a depresszió kezdete lehet.

5. A legtöbb családban megszűnt a szülői tekintély, mert az nem modern. Kialakult az apanélküli társadalom (Mitscherli), az apa helyett a zsebpénz lett tekintélyesebb. Elhalványult a szülői modell is, s a gyerekek, útmutatás és modell hiányában céltalanok. Mégis kereső dühvel, értelmetlen agresszivitással vezetik le indulataikat városaik betondzsungeleiben.

6. „Gott ist tot”, meghalt az Isten, jelentette ki Nietzsche, és ezrével születnek a „kisistenek”: guruk, sámánok, csillag- és tenyérjósok, szekták és szélhámosok, akiket vagy amiket egy ideig vakon követnek, majd kiábrándulva belőlük, az olthatatlan transzcendens vágyat immanens alkoholgőzös vagy narkós „mennyországgal” pótolják. De hogyan és meddig? a „Gottesvergiftung”, az istenmérgezés helyett, ahogy valaki az elmúlt század vallásosságát kegyetlen gúnnyal illette, „kisistenek” tömegei mérgeznek, egymással versengve és egyre eredményesebben.

Folytathatók, de ennyi is elég, hogy megértsük, milyen alapon és miért fogalmazott így Frankl: A sorozatos *egzisztenciális frusztráltság* „*egzisztenciális vákuumba*” taszította az új generáció egy részét, egész létüket megrendítő, és pszichikus energiájukat elszívó ürességbe, amelyben a tudatos én elveszti kapcsolatát a szellemi tudattalannal. Végül a kapcsolatvesztés és az ürességérzés okozta *noogén-neurózisba* taszítja, ahogy ezt Frankl nevezi (noos = ész; értelem). Frankl

szerint minden kornak megvolt a maga neurózisa. Nos, ez a legújabb időké. S mert a megelőzés a leghatékonyabb módszer, *ha nem az egyetlen*, igen hasznos itt is Frankra figyelünk.

### Az egzisztenciális vákuum tünetei

Frankl szerint ez az üresség valahogy így kezdődik: időleges létérzés, improvizált élet, egyik napról a másikra való élés, fatalisztikus életbeállítottság, a „lesz ahogy lesz”, olykor „a minden mindegy már” életszemlélet. Felbukkan továbbá az ürérzésre jellemző, kollektivistikus magatartás, a szubkultúrákban élőkkel való együtt sodródás és az abban való eltűnési vágy. Olykor fellobbanó, értelmetlen fanatizmus, máskor a valóságtól és minden felelősségtől való félelem. De mindenképpen a fokozódó szellemi fáradtság, csömörérzés, végül ürérzés lesz úrrá, amikor a *semmi* kezd vonzani és hatni. Főleg ez az oka annak, alapította meg Frankl, hogy bár a régi vágyak és óhajok többé-kevésbé elérhetővé váltak, mégis egyre többen „töltögetik fel” ezt a bennük levő úrt alkohollal és kábítószerrel. Vagy éppen céltalan rohanással, öngyilkoló munkatempóval, státuszszimbólum-gyűjtéssel a szívinfarktusig. Sokan már annyira nem tudják elviselni ezt az ürérzést, hogy „feltöltve” vagy „feltöltetlenül”, eldobják életüket.

Frankl megállapításai után új feladatok elé kerül a lelkipozító is. Nekünk is tudnunk kell, hogy a vágyak eltolódtak. Hogy ma már sokak számára kétségtelenül ez a nagy kérdés: miért élek? Azt is, hogy nemcsak nyugaton, hanem nálunk is egyre rosszabb a két mutató, azaz minden életnívó-növekedés ellenére és mellett, vagy éppen azért szaporodik az alkoholisták, a toxikomániások és egyéb a magukat túlgyógyszerezők száma, sőt lassan a drogszedők is. És nem csökken az öngyilkosok száma sem. Ennek feltehetően a Frankl által leleplezett és megnevezett ürérzés is egyik oka lehet, ha éppen nem a főoka, amelyre ezentúl fokozottabban figyelünk kell. Azokra a fiatalokra, akiknek egy reprezentáns költője ezt írta: „lényem közepén lyuk van”. „Állítsátok meg a földet, le akarok szállni róla”, dalolta nemrégben még ezer és tízezer fiatal a slágerénekes után. Egyébként a mai legismertebb slágerszövegek egy része is ezt az életérzést tükrözi. Érdemes volna külön tanulmányban foglalkozni velük.

### Az úr rémülete

Egy késő esti órán magasan kvalifikált fiatalember cseppet be hozzám. Mivel ismertem, tudtam, se nem pszichopata, se nem karakteropata, rendezett körülmények között él. Igaz: egyedül. Ahogy leroskadt velem szemben, megdöbentett a tekintete. Szorongás, félelem és sötét iszonyat ült benne. A horror vakui, az úr rémülete. Megkérdeztem, honnan jött, válaszul meglehetősen vontatottan elmondta, hogy a Gellérthegyen sétált, sokáig ült egy elhagyott padon és gondolkodott: az életén, önmagán, gépies munkáján. És egyszercsak találkozott a semmivel. Így mondta: rájöttem, hogy a *semmi van bennem*.

Ezért beszélgetés-sorozatunk egyre inkább hasonlított olyan éjjeli sétához a sötétben, ahonnan neki kellett hazatalálnia, én nem ismertem az ő mikrovilágát. Időnként megkíséreltem egy-egy gondolattal, mintegy zseblámpával, néhány lelki-szellemi jelzőtáblára rávillantani, és így mentünk, olykor botorkáltunk lépésről-lépésre tovább. Egy ilyen szellemi jelzőtáblánál azonban megállt. Ennek a tövében kezdődött a fordulat. Ott ért bennünket valamiféle új szellemi hajnal. Talán így mondhatnám, valamiféle: „*Ez az!*” *élmény*, mert ő így fogalmazta meg. Ezt

a bizonyos „Ez az!” élményt, ha tetszik, útra vagy célra találást, részletesen megbeszéltük, amelyben élményét igyekeztem maximálisan „tükrözni”, de a háttérben maradni, hogy ő maga tegye meg az első lépéseket a saját damaszkuszi útján. Merészen hivatást változtatott jóval kisebb jövedelemmel, ám igen jó lelki-szemlelmi eredménnyel. Ma kiegyensúlyozott, házasságban élő, megelégedett ember.

## A hat taktus

Egy másik noogén-neurózisban szenvedő fiatalember szüntelenül rozsdás és repedt csavarocskának mondta magát, aki bármikor ki-, be- és lecsavarható a nagy gépezetről. Azt hajtogatta, hogy ezt a semmiséget képtelen elviselni. Újra és újra elmondta neki, hogy ő egyedi és – Frankl szavaival – „léte egyetlen a kozmoszban és egyszeri az eonokban”. Még ha egyetétű iker volna is, más volna, mint az ikertestvére. Akárhány milliárd ember él a földön, mindegyik egyedi módon és egyedülállóan egyetlen. Más emberrel pótolható talán, de ki nem cserélhető. Újra és újra elmondtam hittel és tőlem telhető szuggesztív módon, hogy ő az élet speciális csodája és mert „egyetlen egyedi a kozmoszban és az eonokban”, s valamiféle egyedi feladat vár rá, tehát neki, ha akarja, a segítségével meg kell találnia azt. Neki kell megtalálnia, ami csak az ő feladata ezen a Földön. Szinte minden beszélgetés alkalmával hangsúlyoztam, hogy életének éppen ez az egyik értelme, hogy megkeresse és megtalálja azt, majd felelősségteljesen betöltse. Még akkor is, ha úgy tűnik, hogy egy-egy ember szerény csavarocská csupán a nagy egészben. De a hatalmas gép is tökéletlen és használhatatlanná válhat egyetlen csavar hiánya vagy hibája miatt.

Nehezen jutottunk előre. Állapota és helyzete nem javult, legfeljebb nem romlott.

Egy terápiás beszélgetés folyamán elmondtam neki, hogy előző nap néhány barátom látogatott meg. Egyikük váratlanul felugrott és búcsúzkodni kezdett azzal a megokolással, hogy ő muzsikos, koncertre kell mennie, s időben oda kell érnie. Mivel ritka fúvós hangszeren játszott, s valamiféle klasszikus műről volt szó, évődve kérdeztem tőle, egyáltalán van-e fűjnívalója abban a műben. Ő komolyan, már az ajtóból visszafordulva, azt válaszolta: van, hat taktus.

Ezután ott folytattuk a beszélgetést, ahol utoljára abbahagytuk, de láttam a szemén, hogy valójában nincs jelen. A következő találkozás alkalmából mondta el, milyen mély benyomást tett rá az a bizonyos hat taktus. Akkor vallotta be azt is, amiről addig hallgatott, hogy az öngyilkosság gondolatával is foglalkozott, mert úgy érezte, nincs értelme az életének. Ezután mondta ki, hogy most már úgy érzi, hat taktusnyi feladata az életben még neki is lehet. Ettől kezdve ezt az ő hat taktusát kerestük közösen. Úgy találta meg, hogy kitűnő sakkozó lévén, munkatársai eddigi hiábavaló unszolásai után – biztatásomra – elvállalta munkahelye sakk-körének vezetését. Hamarosan sakk-karriert csinált és neve ma már az újságok sakkrovatában gyakran szerepel. Élete egyéb vonalon is rendeződött. Hitélete is.

Talán két lelkigondozói eset ismertetésével is sikerült érzékeltetnem, hogy ha Frankl tanítása alapján jobban ismerjük a szenvedélybetegségek egyik alaprugóját, az egzisztenciális vákuumot, s annak feltöltögetésre kényszerítő hatását, másképpen közelíthetjük meg az ettől, vagy az ebben szenvedőket.

Frankl szavaival összegezve az eddig mondottakat: nincs ember, akinek ne volna valamiféle esélye, hogy eddigi önmaga fölé nőjjön, és nincs olyan súlyos életciklus, amelyben ne lenne megtalálható az élet értelmének valamilyen szikrája, amiből esetleg még új tűz keletkezhet, akár a halál peremén. (Ezt ő 1945-ben egy

német koncentrációs táborban saját életével s másokra is életmentően ható magatartásával bizonyította be.)

## A terápia három fázisa

Természetesen Viktor E. Frankl nemcsak a szenvedélybetegek növekvő számának egyik fő vagy éppen az alapokára mutatott rá, hanem terápiás mondanivalója is van.

Frankl és munkatársai a szenvedélybetegek gyógyításának *három főbb fázisát* különböztetik meg. Meg kell jegyeznünk, hogy a lelkipogozó legfeljebb csak a második fázisban állhat a szakember mellé, illetve mögé, ha maga is képzett pszichológus. A harmadikban már több segítséget nyújthat bármely, logoterápiában is kiképzett, gyakorlott, és erre a szolgálatra magát odaszánt lelkipogozó.

1. Az *első fázis*, amit Frankl és tanítványai erősen hangsúlyoznak és érvekkel is részletesen alátámasztanak, az úgynevezett *logoterápiát megelőző szakasz*. Ez nem más, mint az erre megfelelő, vagy éppen specializált *kórházakban vagy klinikákon folyó elvonókúra*.

Véleményük szerint a valóban szenvedélybeteg egyén a szenvedélye által determinált, s ezért lelkiileg szinte hozzáférhetetlen. Hiszen nem más még (vagy már), mint feltételes reflexei által kondicionált, élő organizmus. Szubhumán síkon, akarat nélküli vegetáló lény, aki képtelen bármilyen értelmes célra, értékre, feladatra figyelni, csak az foglalkoztatja, hogy szenvedélyét feltétlenül és időben kielégítse. Frankl és munkatársai szerint az első fázis tehát az ennek megfelelő szakorvosi elvonó-kezelés. Csak *ezután* lehet a beteget a szubhumán síkról valamiféle humánabb síkra emelni.

Ez a logoterapeuták szerint csak a kórházból, vagy klinikákról való távozás után kezdődik. Esetleg annak egy társintézetében. Felhívják azonban a második fázis terapeutaik figyelmét, hogy az első fázison átesett beteg ebben a második fázisban kerül szembe azzal a kérdéssel, hogy mire való volt az egész kúra, ha kívül, makro- és mikrovilágában, így közvetlen környezetében is, minden marad a régiben. Megrohanhatja ismét az élet értelmetlenségének érzése, súlyosbítva azzal, hogy ami vele a kórházban vagy a klinikán történt, ugyancsak értelmetlen, különösen, ha stigmatizáltságát hamarosan és ismételten át kell élnie. Ekkor esik vissza a legtöbb alkoholista, vagy drogdependens. Ezért kell, hogy az első fázist lehetőleg minél hamarább kövesse a második.

2. A *második a továbbsegítő fázis*, amely egyszerre tovább gyógyító és visszaillesztést megelőző szakasz.

Ez előbb pszichológiai síkon folyik, és lehetőségek szerint onnan közelíti meg fokozatosan a szellemi síkot.

3. A *harmadik fázis* azt célozza, hogy a volt szenvedélybeteg a logoterapeuták segítségével *új szellemi töltéshez és új életcélhoz*, esetleg életében először szellemi töltéshez jusson.

Idetartozik az is, hogy megszabaduljon öngazoló önsajnálától. Enélkül nincs előrehaladás. Ha eddig így hangzott például egy mondata: *mert a szüleim is ittak, ezentúl így kell hangzania: noha szüleim is ittak, én már nem iszom*. Így fokozatosan szabadul múltjától is, s menetközben a legkisebb sikerélmény örömmel töltheti el, amelyet a logoterapeuta igyekszik aláhúzni, hangsúlyozni és fokozni. Tehát egykori szenvedélye fölött sikerélményében újra és újra megerősítik és friss sikerélményekhez juttatják. Majd arra is fölkészítik, hogy ha régi körülményei, amelyek között élt, nem változtak is, ne riadjon meg, ha oda vissza kell mennie. Ő változott, s már arra is képes, hogy *ő változtasson* körülményein.



Elbocsátásakor arról biztosítják, hogy mindig készek vele bármit megbeszélni, *nem hagyják magára*, és ha kell, *bármikor rendelkezésére állnak*. A terapeuta elbocsátásakor érezteti vele, hogy hisz és bízik benne. Frankl egyébként ezzel kapcsolatban *Pestalozzít*, a neves svájci pedagógust idézi: „akit meg akarunk változtatni, azt előbb szeretnünk kell.”

## A logoterápia és az AA mozgalom

Tulajdonképpen itt találkozunk a Frankl és munkatársai által ajánlott terápiás módszer a nyugaton már elterjedt és eredményesen működő AA (Anonym Alkoholiker), azaz a gyógyult alkoholisták mentőszolgálatával, amely evangéliumi szellemben, teljes önbédobással és szenvedélyesen küzd azokért, akik szenvedélyüktől szabadulni akarnak.

Az AA csoportok tagjai tulajdonképpen *szenvedélycserében* élnek és az új szenvedély missziójuk motorja. Szendélyesebben mentenek, mint amennyire egykor szenvedélyük rabjai voltak. Talán éppen ez a szenvedélycsere és az ezt követő sorozatos sikerélmény tartós gyógyulásuk egyik titka is.

A hivatásos alkohológusok, pszichiáterek és szakemberek is bizonyára elismerik, hogy már az is elismerésre méltó eredmény ha az egyházak iszákosmentő misszióinak, vagy erre a szolgálatra önmagát odaszentelt lelkészeknek sikerül egy-egy személyt ilyen szenvedélycserére rábírní, természetesen a maguk módján és módszerével: ha meg tudják gyógyíni őket arról, hogy az az élő víz, amelynek Jézus nevezte tanítását, jobb, mint az alkohol. Az egykori alkoholista így – Frankl idézve – köztük megtérésre juthat és új életet kezdhet. Hiszen szenvedélycsere történt úgy, hogy a hitre jutott és meggyógyult ember szenvedélyes szolgálatba kezd egykori ivócimborái között. Ha valaki fuldoklik, nem azt kell néznünk, ki dobja a fuldokló felé a mentőövet, vagy hogy az melyiket ragadja meg, hanem azt, hogy egyáltalában mentjük-e. A szenvedélybetegségek megelőzésének kérdése és a már szenvedélybetegek mentése olyan sürgető feladattá vált, hogy – úgy vélem – azokra is szükség van, akik csak a „mentőkötél” végét tartják, de azt erősen.

„A katekézis nem maradhat független az ökumenikus törekvéstől, hiszen az Egyházban minden hívő, ki-ki a maga hivatásának megfelelő fokon érdekelt abban, hogy része legyen az egységre való törekvésben.”

(II. János Pál pápa: *Cathecesi Tradendae*)

„A katekézis akkor lesz ökumenikus, ha igyekszik felkészíteni a gyermekeket, a fiatalokat és a felnőtteket is a nemkatolikusokkal való érintkezésekre úgy, hogy erősíti bennük a saját katolikus voltuk tudatát és a mások hite iránti tiszteletet.”

(II. János Pál pápa: *Cathecesi Tradendae*)

# Az evangélikus-katolikus Közös Bizottság dialógusa\* (1967–1984)

*Móttó:* „A katolikus egyházfelfogásnak elfogulatlanul el kell ismernie, hogy az újkori katolikus egyház nagyon sokat köszönhet az evangélikus kereszténység létének. Történelmileg nézve el sem tudnók képzelni a katolikus kereszténység konkrét valóságát egy olyan történelmi helyzetben kívül, amelynek hatásos történelmi tényezői közé ne tartoznának oda az evangélikus kereszténység is (391. l.) ... az evangélikus egyház (keresztényiség) valóban hozzátartozik saját történelmi létezésünkhöz, nem térhetünk ki előle, létezésével konkrét kérdést intéz hozzánk.” (380. l.)

*Karl Rahner: A hit alapjai (1983)*

Ez az év sajátos kegyelmi idő, „kairosz” a számunkra: 1893-ban ünnepeltük Luther Márton születésének 500. évfordulóját, 1984-ben pedig itt Budapesten rendezzük meg a Lutheránus Világszövetség 7. nagygyűlését. Ez a nagygyűlés Magyarországon azt is megmutathatja, hogy világviszonylatban sokkal erősebb a protestantizmusnak ez az ága, mint a magyar lutheránus egyházzal köztudatunkban élő kép.

Az evangélikus-katolikus párbeszéd mögött ott húzódik az egész ökumenikus mozgalom: a XX. század második felének az az új atmoszférája, amelyben Jézus Krisztus egységakarata jut kifejezésre. Az egymás iránti érdeklődés azonban túlmutat még a keresztény egyházak körén is: a többi világvallással és a nem-hívőkkel, nálunk elsősorban a marxistákkal folytatott párbeszédre. A hatvanas években úttörő kezdeményezésnek számítottak a Paulus-Gesellschaft által létre hívott megbeszélések – ez ma már nem pusztán divat, hanem szükséglet és nagyszerű lehetőség is.

## A dialógus külső keretei

A II. Vatikáni zsinat után létrehozott evangélikus-katolikus vegyesbizottság eddigi munkájában három egymásra épülő szakaszt különböztethetünk meg. A Közös Tanulmányi Bizottság a zsinat teremtette légkörben és az Ökumenikus Dekrétum alapján jött létre 1967-ben, közös kezdeményezésként. A zsinaton már részt vettek hivatalos evangélikus megfigyelők. A bizottság először az evangélium és az egyház témáját vette vizsgálat alá. Az volt a cél, hogy ne maradjanak meg udvariassági szinten, merjenek mélyre hatolni, s nyíltan vitassák meg a fontos teológiai kérdéseket mindkét egyház szempontjából. Elhatározták, hogy megszüntetik a zavaró félreértéseket, anélkül, hogy gyors és látványos megoldásokra törekednének, vagy csupán gyakorlati kérdésekre adnának feleleteket. Az

\* Elhangzott 1984. január 24-én a budapesti Teológiai Akadémián, a teológiai napok keretében. Az előadást erősen rövidített formában közöljük, kiegészítve az azóta megtartott Közös Bizottság-záró ülés néhány vonásának említésével.

egyes ülésekre szakértőket is meghívtak. Valóban az alapproblémákat tárgyalták. Kiindulópontként az *evangélium* és a *hagyomány* kérdését választották. Elsősorban tehát a biblikus teológia területén mozogtak, s fölfedezték, hogy rendkívül sok kérdésben megegyeznek a vélemények. A mai bibliatudomány sok kérdésben módosította a hajdani különbségeket, s új megközelítési módot tett lehetővé. Egyik fél részéről sem tartható például az a sarkított ellentét: *vagy a hagyomány vagy a Szentírás*. Nekünk, evangélikusoknak el kellett ismerni a hagyomány jelentőségét a Szentírás kialakulásában, a másik oldalon viszont a II. Vatikáni zsinat megerősítette a Szentírás alapvető jelentőségét az egyház életében.

E tárgyalások során az *evangélium* lett kulcsfogalommá. Az igehirdetést és az Eukarisztia kérdését is az evangélium látószögéből tárgyalták. A katolikusokat meglepte, hogy mi mennyire komolyan vesszük Krisztus valóságos jelenlétét az Eukarisztiában, az evangélikusok viszont a megigazulás kérdésében találták a vártnál sokkal nyitottabbnak a katolikus álláspontot. A tárgyalások összegezéséeként kiadott Máltai Riportban már olyan kérdés is megszólalhatott, hogy a fennmaradó különbségek alapján van-e még egyáltalán értelme az egyházi közösség akadályairól beszélni. Azonosan értékelték a bizottság tagjai nemcsak Krisztus személyét és megváltó szerepét, de a keresztyén ember szabadságát és a világhoz való viszonyát is.

A bizottság felhívással fordult az egyházi vezetőkhoz: pásztori felelősségükre figyelmeztette őket, és a testvéri találkozást sürgette a kiengesztelődés érdekében. Hangsúlyozták, az közös út csak akkor és úgy található meg, ha mindkét egyház alázatosan és becsületesen Jézus Krisztus egy evangéliumának igazsága szerint közeledik a vitás kérdésekhez. „A legfontosabb feladatunk az, hogy az Úrral találkozzunk, aki evangéliumával mindig újra az egységre bátorít bennünket. Ez a találkozás többet jelent minden racionális megfontolásnál. A közös teológiai erőfeszítéseknek tehát a lelki életfolyamat szerves részeként kell beleépülniük mindkét egyház életébe. Ebben a lelki találkozásban az Úr maga erősít meg igéjével, s Lelke által biztosítja azt, hogy jelen van ott, ahol ketten-hárman egybegyűlnek az Ő nevében és egy akarattal kérnek valamit.”

A Máltai Riport idején az is kiderült, hogy egyes kérdéseket részletesebben kell megtárgyalni – elsősorban az úrvacsora, a liturgia, az egyházi szolgálat és az egység modelljének kérdését. Az is nyilvánvalóvá vált, hogy a kérdéseket elsősorban nem az egyházjog oldaláról, hanem a biblikusan tájékozódó dogmatika és az egyháztörténet oldaláról kell megközelíteni, tekintetbe véve korunk kihívásait is. Ennek a feladatnak megoldására új összetételű közös bizottságot hívtak létre. (E sorok írója is akkor kapcsolódott bele a munkába.) Feladatul azt tűzték ki, hogy az általánosságokon túl a részletek megtárgyalásához fogjon hozzá anélkül, hogy az egyházszerkezeti kérdésekbe belebonyolódna.

Genf, Róma, Strasbourg, Paderborn ülései esnek az 1973–77 közti időszakra. Majd 1977-ben az kérdés érkezett Rómából, hogy a Közös Bizottság evangélikus része lehetőleg ne adja vissza megbízatását a Dar-es-salaami világyűlésen, hanem a Lutheránus Világszövetség még egy ciklusra hosszabbítsa meg megbízatásukat. Ez meg is történt, és így 1984-ig, ez év tavaszáig azonos összetételben folytatta munkáját a bizottság.

### A Közös Bizottság szerkezeti-személyi összetétele

A bizottság magvát az állandó tagok képezik: 1973-tól 6–6, szavazásra jogosult kiküldött (ez 1977-től egy-egy afrikai kiküldött meghívásával bővült ki). A Lutheránus Világszövetség elgondolása szerint evangélikus oldalról mindig egy német, egy skandináv, egy észak-amerikai, egy európai kisebbségi, egy latin-amerikai, egy ázsiai és egy afrikai tagja van a bizottságnak. Az üléseket közös elnökség vezeti, jelenleg Martensen koppenhágai katolikus püspök, aki különben az európai kisebbségi katolikus egyházakat képviseli, evangélikus részről pedig Lindbeck professzor a Yale egyetemről.

Hozzájuk csatlakozik a tanácsadók és szakértők csoportja, akik a tárgyalásokon részt vesznek, de szavazati jog nélkül. Személyüket mindig a tárgyalásra kerülő kérdések alapján választják ki. A felszabadulási teológia szakértője például Columbiából jött, máskor újszövetségi professzor vagy a korai egyháztörténelem szakértője került meghívásra egy-egy híres német, francia vagy amerikai egyetemről.

Részt vesznek a bizottság munkájában a két központ képviselői is: a római Egységtitkárság protestáns, illetőleg evangélikus ügyekkel foglalkozó vezetője most Duprey bíboros és Aloys Klein dr.; evangélikus részről a főtitkár: Dr. Carl Mau és az ún. Felekezeti-közi Osztály titkára: Dr. E. Brand.

A házigazda szerepét a két egyház váltakozva töltötte be, mindig más országban. Az üléseken az a gyakorlat alakult ki, hogy a munkánk során igyekeztünk kapcsolatot találni a helyi egyházzal: résztvettünk igeistentiszteleteken, találkozókat rendeztünk, hogy a helyi egyháztól, a gyülekezettől el ne szakadjunk.

### A munka módszere

A tárgyalások nyelve angol és német, kiadványaink is két nyelven jelennek meg. Az ülésre előkészített alapszöveget két felolvasásban dolgozzuk fel – a megbeszélések során módosítva azt. A viták során nem egyszer előfordul, hogy valamelyik fél visszavonul külön tárgyalásra, hogy először egymás között egyetértésre jusson. – A végső szöveg elkészülte után rögzítjük az esetlegesen fennmaradó különvéleményeket. A Máltai Riport még négy katolikus és egy evangélikus különvéleményt tartalmazott, 1973 óta ilyenre nem került sor. Az viszont előfordult, hogy egy anyagon három éven át, tehát hatszori felolvasásban dolgoztunk, s mégsem sikerült végleges eredményre jutnunk.

Eleinte sok kérdést vetett föl a teológiai nyelv különbözősége. A római résztvevők szenttamási kategóriái nekünk hangzottak szokatlanul, a mi biblikusabb veretű kifejezés-módunk viszont a katolikusok fülében hangzott idegenül. Állandóan figyelnünk kellett tehát arra, hogy az azonos kifejezéseken valóban azonos tartalmat értünk-e. Eltérőnek tapasztaltuk kettőnk gondolkodásmódját is. A katolikusok igazságrendszere piramishoz hasonlítható: az igazságok hierarchikusan felépített rendszert alkotnak. Mi evangélikusok viszont körkörösén, krisztocentrikusan gondolkodunk. Ezek a különbségek hosszú különélésünk alatt alakultak ki, de az elmúlt tizenegy év alatt sokat szelidültek, és ma már jobban értjük egymást.

A tanulmányi munkát a kölcsönös információ-csere egészítette ki, s ez is sokat segített egymás megértésében. Újra meg újra föl kellett figyelnünk az egyes kultúrák, nemzetek sajátos helyi színárnyalataira. A brazíliai evangélikus professzor például ismételtén a társadalmi kategóriákat hiányolja megfogalmazásainkból, arra hivatkozva, hogy otthon nem értik a mi fogalmazásunkat. Az afrikaiaknak nincs érzésük a 16. századi európai teológiai vitákra, az indonéz evangélikus laikus egyetemi tanár nem sokat tud kezdeni az Ágostai Hitvallással. A lengyel katolikus professzor is nehezen rágja át magát az evangélikus hitvallási iratokon. Luther és kora legjobb szakértőjének Pfnür, a katolikus professzor bizonyult, aki latinul és németül egyaránt fejből idézi valamennyi hitvallási iratunkat és Luther írásait. Az információ-csere megismertetett bennünket a háttérországok egyházi és egyházközi helyzetével is.

1974-től kezdve a *lelkiség* síkján is találkozhattunk egymással. Ekkor Rómában arra kértük a katolikusokat, hogy naponta együtt tarthassunk ige-liturgiát. Az Egységtitkárság rövid habozás után megadta hozzá az engedélyt, és abba is beleegyeztek, hogy kölcsönösen tarthassunk bűnbánó és bűnvalló istentiszteletet, és részt vehessünk egymás Eukarisztia-ünneplésén, anélkül, hogy a másik fél úrvacsorájához járulnánk (a tényleges részvétel helyett tehát a lelki részvétellel kapcsolódjunk bele az Eukarisztia ünneplésébe). Amióta nem csupán a tárgyaló asztalnál ülünk egymás mellett, hanem a kápolnában is

együtt ülünk és térdelünk, azóta sok-sok áldásban részesültünk. Eddig csak tudtunk róla, milyen gazdag az első 1500 év közös kincse énekekben, imádságban és liturgikus szövegekben. Most mindez élő valósággá lett számunkra, kiegészítve azokkal a kegyelmi értékekkel, amelyekkel közös Urunk mindkét egyházat megáldotta lélekben gazdag emberek által. Római testvéreink együtt énekelnek velünk Luther énekeket, mi pedig velük imádkozzuk Loyola Ignác, Avilai Teréz, Newman, Merton imádságait, Eckhardt és Tauler, Kempis, Assisi Ferenc és Ágoston szövegei mellett.

Az együtt olvasott Szentírás, a közösen mondott hitvallás, az együtt imádkozott Miatyánk, a közös Te Deum és Veni Sancte olyan atmoszférát teremtettek, úgy elmélyítették közösségünket, hogy az minden várakozásunkat felülmúlta. Ilyen jellegű communióhoz, közösséghez, kiengesztelődéshez teológiai viták sohasem vezethettek volna. A közös lelki javakból való részesedés feleltette a heves vitákat, a levegőben izzó ellentéteket, gyakran elsimított áthidalhatatlannak látszó különbségeket is. Egy-egy hetes együttlétnünk során az istentiszteleti élet éppoly lényeges elemévé vált a párbeszédnek, mint a teológiai tanácskozások. Erre a vigasztaló és megerősítő forrásra szükség is volt, hiszen egy-egy ilyen dialógus-ülés igen sok türelmet és megértést kíván, amikor nehezen haladunk előre egymás megértésének útján, de olyankor is, amikor a saját egyházunktól kapott gyanúsításokat kell elviselnünk.

## A dialógus tartalma

Tárgyalásaink témáit legjobban kiadványaink jelölik.

A Máltai Riport megjelenése óta azt a feladatot tűzték elénk, hogy részletkérdésekbe bocsátkozzunk az Eukarisztia-Úrvacsora, az egyházi lelkeszi szolgálat kérdéseivel kapcsolatban; próbáljunk felvázolni elfogadható egységmodelleket, s egy-egy egyháztörténeti jelentőségű évforduló kapcsán adjunk ki olyan közös nyilatkozatot, amely túlmegy a formális üdvözlésen vagy emlékezésen, és közös állásfoglalást is tartalmaz.

Legismertebb kiadványunk az Eukarisztiáról jelent meg *Das Herrenmahl – The Eucharist* címmel. 1978 óta tíz kiadást ért meg, s a német és amerikai teológiákon tankönyvként használják. A könyv négy részre tagozódik: 1. Közös tanúságtétel. 2. Közös feladatok. 3. Az Úrvacsora Eukarisztia liturgikus formái a katolikus egyházban és néhány evangélikus nemzeti egyházban. 4. Teológiai következtetések, amelyekből a Krisztus valószínűs jelenlétéről szóló szakasz a legérdekesebb. Ehhez csatlakoznak a két fél kölcsönös ajánlásai egymás egyházai számára. Mi azt ajánljuk a katolikusoknak, hogy: 1. kerüljék a nép részvétele nélküli misét; 2. kapjon minden istentiszteleten nagyobb szerepet az igehirdetés is, és; 3. ha lehetséges, két szín alatt történjék az áldoztatás. Római testvéreink azt ajánlják, hogy legyen nálunk is gyakrabban eukarisztikus istentisztelet is, amelyen lehetőleg az egész gyülekezet vegyen részt, s fűzzük szorosabbra a kapcsolatot az igeliturgia és az Eukarisztia liturgiája között. A testvériség jelének érezzük, ha az egyházak már javasolni is mernek egymásnak, és szeretettel tudjuk fogadni egymás ajánlását.

Az egyházi hivatalról szóló közös közleményünk két kiadást ért meg. Három részből áll: 1. Elvi alapvetés; 2. a szentelési liturgiák összehasonlítása 3. Teológiai következtetések. – Az egységmodellekkel foglalkozó kiadványunk elemzi és elutasítja az eddig fölvetődött egységmodellek többségét (unió, organizáció, abszorpció) – még a zsinati modellt sem tartja megfelelőnek, helyettük „a kiengesztelődött sokféleségben élő testvéregyházak” modelljét tartja megfelelőnek. Ebből a közleményünkben végül is kimaradt az a „mérés vízíó”, amely már egyházi jogi következtetésekig próbál eljutni, mivel ezt egyik fél sem fogadta el.

Az elmúlt esztendő két fontos jubileuma kapcsán aztán a fentemlített közleményeknél jelentősebbé vált az a két közös nyilatkozat, amely nemcsak a szakteológusok szűk körében terjedt el, hanem világszerte az utca embere előtt is ismertté vált. Az 1530-ban meg-

jelent Confessio Augustanara emlékező nyilatkozat címe: *Az egy Krisztus uralma alatt.* (1980.) A Közös Bizottság megállapítja, hogy bibliai, patrisztikai és dogmatörténeti kutatások tárták fel közös örökségünk gazdagságát. Ezek alapján „együtt valljuk meg hitünket a Szentháromság egy Istenben, Jézus Krisztus megváltó művében, a Szentlélemben, és ez a hitünk az egész kereszténységgel összeköt. Még a 16. század nézeteltéréseiben és vitáiban is, evangélikusok és katolikusok egyek maradtak a keresztény hitnek a központi és fontos igazságaiban.” – Együtt tesznek tanúságot arról is, hogy az az „üdvösség, amit Krisztus halálával és feltámadásával szerzett, az evangélium hirdetésével és a szentségek nyújtásával jut el az emberekhez a Szentlélek által.” – Az Ágostai Hitvallás második részében található, a visszaélésekkel foglalkozó szakasz harcias hangja a korabeli visszáshelyzetből érthető, a helyzet azonban ezen a téren napjainkban gyökeresen megváltozott.

A Luther-jubileum kapcsán 1983-ban a bizottság *Luther Márton: Jézus Krisztus tanúja* címen adott ki közös nyilatkozatot. Ebben először áttekinti a történelmi múltat, amely az egymással folytatott küzdelemből lassan a megbékélés felé vette irányát. „Az évszázadok folyamán Luthert egészen ellentétes módon ítélték meg. A katolikusok számára hosszú ideig kimerítette az eretnek fogalmát. Azzal vádolták, hogy ő a nyugati egyházszakadás tulajdonképpeni okozója. Evangélikus oldalról viszont már a 16. században megkezdődött Luther személyének dicsőítése, hithősként emlegetése, amihez nem ritkán még nacionalista heroizálás is járult. Mindenek előtt azonban Luthert egy új egyház alapítójaként értelmezték.” – „Korunkban az evangélikus és katolikus Luther-kutatás csakúgy, mint a mindkét egyházban folyó tudományos bibliakutatás utat nyitott a lutheri reformáció központi ügyének és szándékának megértéséhez.” – „A történelmi eseményeket sem visszafordítani, sem meg nem törtéنتé tenni mi már nem tudjuk. Amit azonban tenni tudunk, az az, hogy eltávolítjuk a negatív következményeket, kutatjuk az okokat és bevalljuk kölcsönösen a bűnöket. Végül pedig begyógyítani a sebeket úgy lehet, ha a reformáció pozitív céljai mind az evangélikusok, mind a katolikusok ügyévé válnak.”

„A történelem folyamán a lutheri örökség sok tekintetben megrövidült és torzulásokon ment keresztül. A Luther művéért érzett minden hála mellett az evangélikus egyházak ma személyének és művének határait éppen úgy látják, mint tetteinek néhány negatív következményét.” „A mi évszázadunkban katolikus körökben Luther személyének és szándékának intenzív újraértékelése kezdődött.” Ezt az új magatartást jól fejezik ki Willebrands bíboros szavai: „Ki az, aki tagadni merné ma, hogy Luther Márton mélyen vallásos személyiség volt, aki becsületesen és teljes odaszánással kereste az evangélium üzenetét? Ki tudná vagy akarná tagadni, hogy annak ellenére, hogy harcolt a római katolikus egyház és az apostoli szentszék ellen – az igazság érdekében nem szabad elhallgatnunk ezt sem –, megtartotta az ősi katolikus hit jelentős részét? Valóban, nem az az igazság, hogy a II. Vatikáni zsinat olyan követeléseket is teljesített, amiket először Luther Márton juttatott kifejezésre? . . .”

## A dialógus visszhangja a két egyházban

Azt szinte mindenki elismeri, hogy olyasminek vagyunk tanúi, ami több mint 400 évet váratott magára, hiszen az egykor csak két pártnak, két félnek nevezett csoport egyre jobban elszakadt egymástól, az ellentétek egyre fokozódtak, s kölcsönös ellenségeskedéssé fajultak. Az utak egyre jobban elváltak, s már nemcsak a tanításban, hanem a lelkiéletben és az egyházzervezetben is jelentkeztek, sok fájdalmat és keserűséget okozva mindkét odalon. Hogy ez mennyire gyöngítette evangélium-hirdető szavunkat, azt különösen a missziókban érezték meg sokan.

Azt is örömmel fogadták legtöbben, hogy bizottságunk nem a múlt hitvitáit elevenítette fel, hanem új stílusú és tartalmú beszélgetés indult, amely bátran nyúlt hozzá a legkényesebb kérdésekhez is. Az egyszerű hívek is megérezhették, hogy itt *valami új* kezdődött el:

a tárgyaló felek nemcsak a saját igazukat hajtogatják, hanem kíváncsiak a másik igazára is. A kétoldalú eszmecsere gazdagította az egymás iránt kialakuló szeretet is, az elfogadásnak és ajándékozásnak kétirányú cseréje. A Lutheránus Világszövetség főtitkára a Lutherische Monatshefte hasábjain (1984. 24. l.) egy interjúban így értékelte munkánkat: „Az, azt hiszem, az elmúlt 15 év párbeszéde és kapcsolata segítettek abban is, hogy a római katolikus egyházban egészen újszerű Luther-értelmezés alakult ki. Természetesen mi is csodálkozunk azon, hogy hányféle és milyen mértékben értékelik ma Luthert; ehhez tartozik az, amit a Vatikánból hallunk mostanában a pápa kijelentéseiként.” II. János Pál pápa így nyilatkozott az Ágostai Hitvallás kapcsán, sajnálatát fejezve ki az elmúlt évszázadok eltávolodása miatt: „Annál boldogabbak vagyunk ma, hogy egyre tisztábban látjuk: bár a hídépítés akkor (450 évvel ezelőtt) nem sikerült, de a pillérek a viharban is megmaradtak. Az időtálló és erőteljes dialógus az evangélikus egyházzal, amit a II. Vatikáni zsinat tett lehetővé, arra készítette minket, hogy fölfedezzük, milyen nagy és biztos a keresztény hitünk közös fundamentuma.”

Természetesen negatív hangok is hallatszottak mindkét oldalról. Egyesek túlságosan gyorsnak, mások túlságosan lassúnak tartották a közeledést. Többen hiányolták, hogy keveset foglalkozunk a mai világ problémáival, nem mertünk belemenni gyakorlati kérdésekbe (pl. a vegyes házasság problémája), Európa-centrikus a párbeszéd, egyenlőségjelet teszünk a kisebbségi és a többségi helyzet között, kerüljük az egyházi jogi következményeket s ezzel az egyházszervezet kérdéseit stb.

Fontosnak látszik az is, hogy a párbeszédet sohasem a többiek, az egyéb felekezetekhez vagy világnézetekhez tartozók elleni szövetség indította. Az az őszinte s valóban konstruktív cél vezette a bizottságot, hogy a meglévő értékeket fedezzük föl egymásban: újfelfedezésre törekedtünk és nem új találmányokra. Nem csupán közös kincseinkre s egykori egységünkre találtunk, hanem azzal fedeztük fel: közös a hitünk, ugyanabban a Krisztusban hiszünk, akinek az uralma alá tartozunk. Bizonyossá vált, hogy akár a múltba tekintünk, akár a jövőbe nézünk, figyelembe kell vennünk egymást.

## A jövő távlatai

A Közös Bizottság jelenlegi összetételében ez év február 27–március 3. között tartotta utolsó ülését Rómában. A Közös Bizottság összegezte és értékelte 11 évi munkáját. Elkészített egy dokumentumot: „Arccal az egység felé: modellek, formák, fázisok az evangélikus – római katolikus egyház egységében.” – A Közös Bizottság ismét meghallgatta tagjainak beszámolóit az evangélikus-római katolikus kapcsolatok tényleges helyzetéről regionális szinten és javasolta, hogy indítsanak vagy folytassanak dialógust az egyes nemzeti egyházakban. Ezekben a dialógusokban fel kellene használni mindazt az anyagot, amivel a Közös Bizottság foglalkozott. Ez előmozdítaná a kölcsönös jobb megértést és szinkronba hozná a nemzetközi és a helyi felekezetközi dialógus munkáját.

A záró ülés kiemelkedő eseménye volt, hogy II. János Pál pápa magánkihallgatáson fogadta a Közös Bizottság tagjait.

A realitások talaján maradván megállapíthatjuk, hogy a Közös Bizottság jelentős munkát végzett, olyan iratokat alkotott, olyan kérdéseket tisztázott és olyan légkört teremtett, amiről ötven, negyven, vagy harminc évvel ezelőtt sem lehetett álmodni sem. Véleményem szerint a „két egyház” között folytatott dialógus iránya visszafordíthatatlan. Továbbra is szükség van ennek az iránynak a tartására. Őszintén kívánom, sok-sok munka után, hogy legyünk mi hazánkban is szinkronban a nemzetközi felekezetközi dialógussal, a szakemberek adják át ismereteiket az egyházak tagjainak és életgyakorlattá válják mindaz, ami lehetséges. A „két egyház” nem két filozófiai rendszer, hanem két emberi közösség, ugyanannak a Krisztusnak az uralma és szolgálata alatt élő, azonos küldetést kapott tanítványok egy közössége.

LUKÁCS LÁSZLÓ

## Számkivetés vagy Újvilág?

(Az ökumenikus mozgalom helyzete ma)

### I. Az ellenségeskedéstől a párbeszédig

Luther Márton születésének (1483. nov. 10.) 500. évfordulója az egész kereszténységnek alkalmat adott az ünnepi megemlékezésekre, de ezen belül Luther életművének felülvizsgálatára is. Ez a történeti újraértékelés mind katolikus, mind protestáns részről végbement: jelentős közeledést hozott Luther értékelésében, s ezzel új lendületet adott az ökumenikus párbeszédnek is.

Karl Lehmann mainzi püspök 1983 novemberében „Luther és az egyházak egysége” címmel tartott ünnepi megemlékezést.<sup>1</sup> Az idők folyamán – mondotta – a reformátor igazi jelentősége egyre jobban elhalványult nemcsak a katolikus egyházban, de a protestáns egyházakban is. Minden kor a maga elképzeléseit olvasta bele a hitújító alakjába. Szerencsétlen történelmi körülmények is közrejátszottak abban, hogy a wittenbergi egyetem teológiai karának megújításából egyházi reform, ebből pedig egyházszakadás lett, a reform tehát reformációhoz vezetett. Höffner kardinálist idézi: „Ehhez a sajnálatos eredményhez azért jutotunk el, mert egyrészt a reformátor türelmetlen vitatkozó hévvel járt el, másrészt az akkori püspökök és a pápa kevés megértéssel és pasztorális megfontolások nélkül fogadták őt.”

A mai katolikus történetírás (elsősorban *Joseph Lortz* úttörő kutatásai nyomán) a hit és Jézus Krisztus egyik tanújának, „vallásos személyiségnek” látja őt. Újításai közül jónéhányat ma már eredeti katolikus gondolatnak és reformtörekvésnek érzünk. „A II. Vatikáni zsinaton észrevétlenül is állandó vendég volt Luther”, mondja Lehmann. Fontosnak tartja azonban, hogy mítosztalanítsuk az alakját. Az egyház hittörténetének egész kórusába, a többi hittudós, a hit többi tanúi közé kell beállítanunk őt is. Kétségtelenül kimagasló egyénisége csak így, az evangélium tanúinak sokszólamú kórusában kapja meg igazi jelentőségét, s küldetésének nagyságát és hiányosságait is csak ekkor érthetjük meg igazán.

Lehmann felsorolja a fennálló hitbéli különbségeket, de hozzáteszi, hogy a megigazulást ma már sem katolikus, sem evangélikus részről nem tartják központi vitakérdésnek. Leglényegesebb eltérésnek az egyéni hit kiemelését tartja, amely elhomályosítja az egyház közösségét is; másrészt éppen az egyház és az egyházi hagyomány felfogásában megmutatkozó különbségeket. Ennek ellenére már az eddigi párbeszédnek során is sokat tanultunk egymástól.



Az ökumenikus mozgalmat nemcsak Lehmann tartja a XX. századi egyháztörténelem legfontosabb eseményének. *Visser't Hooft* szerint „az egymástól elvált egyházak újraegyesítését a korábbi századokban általánosan és határozottan még sohasem tűzték ki célul.<sup>2</sup> Abban is egyetértenek a legkülönbözőbb egyházakhoz tartozó teológusok, hogy a kereszténység széttöredezettége botránkoztatja ma leginkább a nem-keresztényeket, s belülről is ez gyöngíti legjobban a kereszténységet. *Tillard* szerint „jelenlegi helyzetük valóban abszurd. Minden keresztény (a kereshetségben) visszavonhatatlanul igent mond Isten megváltó tervére Krisztusban. De ha már tanbeli beleegyezésüket adják, akkor megszűnik a harmónia. A Fiú azért halt meg, hogy egyesítse Isten szétszóródott gyermekeit. De a keresztvízből fölmerülve a megkeresztelt egy olyan közösségnek lesz a tagjává, amely elkülönült a többitől, s olyan falak választják el, amelyeket magának az evangéliumnak nevében emeltek.”<sup>3</sup>

Hogy az ökumenikus mozgalom mekkora szemléletváltozást hozott a katolikus egyházon belül is, arra *Langley* tanulmánya mutat rá.<sup>4</sup> XI. Pius pápa 1928-ban *Mortalium animos* c. körlevelében kijelentette, hogy „aki az egységhez közeledik, az aláássa az igazi vallás eszméjét, s az ateizmushoz fog eljutni.” „A kinyilatkoztatott isteni igazság nem lehet kompromisszum tárgya.” Azok a katolikusok, akik az egyházak egységét támogatják, „hamis kereszténységet képviselnek, amely idegen Krisztus egyetlen egyházától”. *Willebrands* bíboros szerint ekkora változás még sohasem történt a római katolikus egyház viszonyában a többi egyházakhoz, mint amikor a II. Vatikáni zsinat a polémiáról áttért a párbeszédre. „Napjainkban a Szentlélek kegyelmének ihletésére világszerte sokféle módon törekszenek elérni az Isten-akarta teljes egységet – ezért a zsinat is buzdítja az összes katolikus híveket, hogy ismerjék fel az idők jeleit, és szorgalmasan vegyék ki részüket az ökumenikus munkából.”<sup>5</sup>

Ez a szemléletváltás korszakalkotó a protestáns egyházak történetében is. *Braaten*, a chicagói lutheránus teológia tanára 1982 októberében tartott előadásában szemléletes képet használ.<sup>6</sup> „A protestánsok jelenleg számkivetésben élnek. Ma a száműzöttek arról a napról álmodznak, amikor újra hazatérhetnek. A protestáns száműzötteknek a katolikus egyház a szülőházájuk. A reformátorok nem kívántak új egyházat alapítani. A reformáció nem a függetlenségért folytatott forradalmi harc volt. De a reformátorok örökösei egyenlőre nem térhetnek haza, ezért a számkivetésben ideiglenes kormányokat alakítanak. Imádkoznak azért a napért, amikor újra egyesülhetnek honfitársaikkal. De addig nem térhetnek haza, amíg gyökeres változások nem történnek odahaza.” – A protestánsok nagy része viszont „sohasem kíván hazatérni. Megszokták új életüket a számkivetés földjén. Nem száműzötteknek érzik magukat, hanem emigránsoknak, akik egy új világba mentek át régi hazájukból. Függetlenségükért harcoltak, s most szabad országban élvezik felszabadult életüket. Délkeletük szabadságuk és függetlenségük gondolatát. Talán csatlakoznak is az olyan ökumenikus mozgalomhoz, amely a protestánsokat közel hozza egymáshoz, de álmukban sem gondolnak a katolikusokkal való kiengesztelődésre. Pedig semmi sem világosabb annál, hogy Luther sohasem akarta otthagyni a katolikus egyházat, s nem akart önálló lutheránus egyházat alapítani. Luther nem volt protestáns. Nem alapított protestáns felekezetet. A történelem aljasul megtréfálta a reformációt. Számptalan felekezetre szakadtunk szét, s most már nekünk is ökumenikus mozgalomban kell

keresnünk egymást. Az ökumenikus mozgalom egyetlen célja az lehet, hogy egyesítse a keresztény közösségeket az egy, szent, katolikus és apostoli egyházban.”

\*

Az ökumenizmus az elmúlt évtizedekben világméretű mozgalommá nőtt. Az ellenségeskedés megszűnt, s nem csupán fegyverszünet, hanem tartósuló béke váltotta fel. Lehmann szerint ma hálás szívvel látjuk, hogy az elszakadás ellenére milyen sok közösét őriztünk meg, s hogy a különbségek nagyrésze elenyészik ennek a közös örökségnek tágabb horizontján. „Bár a XVI. századi sebek mélyen belénk vágtak, magát az alapot nem kezdték ki: egy az Úr, egy a hit, egy a keresztség, egy az Isten, mindnyájunk atyja – hiszen ezt az alapot nem emberi kezek rakták, hanem Isten. Ez a lényegi egység a kiindulási alapunk, nem pedig a célunk.”<sup>7</sup> „Minden elkülönülés ellenére, amely az évszázadok során kialakult. létezik egy valódi, bár tökéletlen közösség, amely fennáll azok között, akik Krisztusban hisznek és nevére megkeresztelkedtek . . . A bennünket összetartó közösség lényegét még nem tudjuk közösen konkrét szavakban leírni. Az általunk használt nyelvet meghatározza a történelem során bekövetkezett szakadás. Mindegyik egyháznak megvan a maga gondolkodásmódja és saját egyházi kifejezőkészlete. De ha az egyházak Krisztus nevében összejönnek, és az Ő adományából részesednek, akkor közösségüknek valóságos egyháznak kell lennie. Az idők folyamán pedig egyre határozottabban ki kell rajzolódnia előttünk a már jelenleg is meglévő közösségnek és a jövőben elérendő egységnek is. A római katolikus egyház és az Egyházak Világtanácsába tartozó egyházak a két és többoldalú kapcsolatok révén ugyanabban az ökumenikus mozgalomban vesznek részt. Egyre jobban közös nevezőre jutnak az egység céljának megértésében . . . Növekszik egyetértésük abban, hogy az egyetlen egyháznak ez a látványa megnyilvánulhat a helyi egyházak zsinati közösségében, akik ténylegesen egyesültek egymással.”<sup>8</sup>

„Egymás értékeinek kölcsönös megbecsülése elvezetett oda, hogy kölcsönösen tanulhattak egymás értékeiből”, folytatja *Kasper*. A megindult, majd állandósuló párbeszéd mindegyik egyház számára gazdagodást jelentett: közelebb segíthette őket saját belső azonosságuk és a közös krisztusi örökség megértéséhez.

A következő példát említi: A reformátorok új fényben szemlélték az egyházat – az Ige művének tartották, a szentségeket pedig látható szavaknak. A katolikusok viszont a szentségek szemszögéből közeledtek az egyházhoz. Ma már jobban látjuk, hogy a kettő nem mond ellent egymásnak, az igehirdetés és a szentségki szolgáltatás együtt valósítja meg Krisztus jelenlétét az egyházban. „Egymás kölcsönös tiszteletétől tehát el kell jutnunk a párbeszédig és az együttműködésig, végül pedig az egyházak teljes elismeréséig.”

A két- és többoldalú párbeszéd során az egyházakban új, ökumenikus tudat alakul ki. Az ökumené a keresztény élet egyik dimenziójává lett. A közeledés azonban nemcsak az egyházak belső életében hozott eredményeket, hanem a világgal való kapcsolatukban is. Ma már közös erőfeszítéseket tesznek a világ jobbá tételére, az emberek megsegítésére, együtt harcolnak az emberi jogokért, a szenvedőkért, a békéért. Közösnek tesznek tanúságot Krisztusról, a hit válságára az egyház hitének közös megváltásával felelnek.

II. János Pál pápa már 1978-ban hangsúlyozta annak szükségességét, hogy „növelnünk kell az erőfeszítéseket az összes keresztények egységének helyreállításáért, utakat találni, hogy tanúságot tegyünk a közös hitről, s arról a tökéletlen, mégis valóságos közösségről, amely bennünket Krisztusban és az egyház titkában máris összeköt. Növekvő együttműködésnek kell létrejönnie az egyházak világtanácsa és a katolikus egyház között, minden olyan területen, ahol ez lehetséges.”

## II. Az együttműködéstől az egységig

Melyek az ökumenikus mozgalom távlatai? Elegendő-e az együttműködés? Van-e remény arra, hogy valaha is elérhetjük a látható egységet? – Ezek a kérdések annál inkább fölvetődnek napjainkban, mivel a hatvanas évek optimizmusát a hetvenes években mintha megtorpanás követte volna minden oldalon. Valójában azonban csak a túlzott illúziók foszlottak szét. Csöndesebb, de hosszabb távon eredményesebb munka kezdődött – olyan érlelődési-növekedési folyamat, amely lehet gyorsabb vagy lassúbb, de mindenképpen visszafordíthatatlan.

Milyen konkrét feladatokat kellene megoldani az egység eléréseért? Érdemes talán két katolikus és két protestáns teológus véleményét meghallgatnunk.

A lutheránus Braaten abból indul ki, hogy az emberi kifejezésformák átmenetiek, szegényesek és leegyszerűsítőek. Utal arra, hogy Krisztus egyetlen, marandó, végérvényes és változhatatlan kinyilatkoztatása is töredékes; ezért kiegészíthető emberi mondatokban, állításokban fejeződik ki. Különbséget kell tennünk *hitünk és annak szóbeli megfogalmazása* között. „Föl kell fedeznünk, hogy hitvallásunk eltérő pluralista állításai az egység szolgálatában is állhatnak, ahogyan az újszövetségben is a legkülönbözőbb módokon tettek tanúságot Krisztusról. Minden megállapításunk átmeneti, az igazság kincsét törekeny cserépedényben hordozzuk. Legigazabb állításaink is csupán törekszenek arra, hogy megragadják Istennek Krisztusban egyszer s mindenkorra adott kinyilatkoztatását. De egyik állításunk sem végleges, nem meríti ki teljesen ennek az igazságnak eszkatologikus távlatait. Föl kell fedeznünk, hogy a miénktől eltérő hagyományokon is keresztülragyog Krisztus igazsága. Az ökumenikus mozgalomban ez a felismerés növekszik – s ezzel óvatosan elindulhatunk a kiengesztelődés felé, és majd az egyházak általánosan egyetemes zsinatán megvallhatjuk egységünket abban az igazságban, amely összeköt és megszabadít mindnyájunkat.” (Kasper szerint is „az ökumenikus törekvések végső célja egy olyan egyetemes zsinat, amely nem csupán a katolikus püspököket gyűjti össze, hanem minden olyan egyház képviselőjét is, akik a részvételt kívánják.”)

A katolikus Langley javaslata kettős:

1. *Térjünk vissza a közös keresztény múlthoz.* Alázatos és bűnbánó szívvel lépünk át a bennünket elválasztó különbségeken, hogy mélyebben megértsük Krisztus Isten-adta egységének titkát egyházával.

Ehhez ő is fontosnak mondja a hitnek és a hit megfogalmazásának megkülönböztetését. Utal a Hittani Kongregáció 1973-ban kiadott iratára: „A hit-igazságok megfogalmazásában is számolnunk kell a nyelv töredékes kifejező erejével. A dogmatikus kifejezések is lehetnek befejezetlenek és hiányosak, s egy

későbbi, teljesebb szövegösszefüggésben teljesebb értelmezést és kifejtést kaphatnak. A dogmatikus tételek szóhasználata is magán viselheti az adott kor változó fogalomkészletét. Elképzelhető tehát, hogy egyes megfogalmazások új kifejezéseknek adnak helyet, hogy világosabban és tökéletesebben kifejezzék ugyanazt az értelmet.”

2. *Pillantsunk előre az Istenben feltáró jövőbe*, az eszkatonba. A célként előttünk álló egység körvonalai még nem rajzolódtak ki előttünk elég határozottan. Ehhez egyetemesebbé, tágasabbá kell tennünk a középkorban kialakult egyházképünket. A helyi egyházakat az eukarisztia asztala és a püspök pásztori szolgálata fogja egységbe, az egyetemes egyházat pedig a püspökök kollégiuma, egységben a római püspökökkel, a pápával, az eukarisztia asztala körül.

Mind a református *Lukas Vischer*, mind a katolikus *Tillard* öt szempontot emel ki, amelyet az ökumenikus mozgalom továbbfejlődése szempontjából lényegesnek tart.

Vischer szerint öt nyílt kérdésre kell választ találnunk.

1. Hogyan kell ma értékelnünk a Szentírás tekintélyét? A „*sola scriptura*” (egyedül az Írás) elve könnyen odavezethet, hogy a Bibliát keletkezésének történelmi körülményeiből kiszakítva szemlélik. A református egyházban gyakran olyan sugalmazott könyvnek tekintették a Bibliát, amellyel szemben semmilyen történelmi kritikának nincs helye. Ma fölvetődik a kérdés: milyen kapcsolat áll fenn a Biblia és a hagyomány között? Az egyház a kezdettől fogva hirdetett evangélium hagyományaiból él. Maga a Biblia is ennek a hagyománynak a tanúja. A református egyházaknak újra kell vizsgálniuk a Szentírás és a hagyomány kapcsolatát.

2. Milyen kapcsolat áll fenn a hit megvallása és a közösség istentisztelete közt? A hit megvallása nem játszik elég fontos szerepet a református istentiszteleten. Mivel nem rendszeresen ünneplik az eukarisztikus liturgiát, a közösség tudatába nem gyökerezett bele igazán a hitvallás. Az úrvacsora rendszeres ünneplésével kellene újra megeleveníteni a hitvallást.

3. A hitvallás fölveti a hagyomány folytonosságának a kérdését. A református egyházaknak viszonylag kevés érzékük van az évszázadokon át élő egyház folyamatosságának átéléséhez. Inkább a jövő felé fordulnak, mintha a biblia alapján újra lehetne szerkeszteni az egyházat. Az új helyzetekre való megnyíltságunk nem csökkenhet, de szorosabban kellene a református egyházaknak csatlakozniuk a régi egyház hitvallásához.

4. A hitvallások sokféleségében fölvetődik a kérdés, vajon mennyire mondhatjuk közösnek az evangélium megvallását a református egyházban? Valóban egy értelem szólal-e meg sokféle hangon?

5. Az egyháznak hitvalló egyházzá kell lennie: minden tagjával együtt a maga egészében meg kell vallania hitét a mai világban. Mai állapotukban alkalmasak-e erre a református egyházak? Nem bénít-e meg bennünket az individualizmus? Hogy hivatásunknak megfelelhessünk, el kell mélyítenünk lelki életünket, és meg kell újítanunk struktúráinkat. A zsinati közösség református perspektívája új erőfeszítéseket kíván tőlünk.

A katolikus Robert Kress is abból indul ki az ökumené jelenlegi helyzetéről szóló tanulmányában, hogy Luther, de főleg Melanchton eredetileg mindenképpen kerülni akarta a szakadást. Szintén kiemeli a hagyomány fontosságát. Öku-

menikus feladatunk az, hogy minden oldalról újraértékeljük az egész keresztény hagyományt. Tillichet idézi: „A hitújítók is annak a római hagyománynak az örökösei, amely ellen fellázadtak.” Az evangélium és a hagyomány nem lehet konfliktusban egymással, sőt a hagyomány úgy mutatja be az evangéliumot, ahogyan halad előre a történelemben, annak a világnak terében és idejében, amelynek örömhírévé lesz. Ilyen értelemben minden teológiának (s az ökumenikus törekvéseknek is) a hagyományra kell épülnie. A hagyomány azonban elválaszthatatlan az egyháztól: a hagyomány az egyházban él tovább, az egyház pedig a hagyományban él. Az ökumenizmus kérdése tehát elsősorban az egyház és a hagyomány problémáját érinti.

A megoldás útját keresve Kress Rahnerhez csatlakozik: „Az ember életének teljességét és saját legbenső lényegét sohasem tudja maradéktalanul kifejezni fogalmakban. Mindig többet élünk meg, mint amennyit ebből pontosan ki tudunk fejezni, akár önmagunknak, akár másoknak. A teológia szintén képtelen kimeríteni a megélt hitet. A keresztény lét és hit mindig több, mint amennyire a teológia rá tud világítani.”

Ebből a megfontolásból kiindulva a következő megkülönböztetést ajánlja: az egyházaknak elsősorban arra kell törekedniük, hogy *hitvallásukban* egyetértésre jussanak. Ez rögzíti azt, ami feltétlenül szükséges a keresztény hagyomány megőrzéséhez és továbbadásához. A niceai-konstantinápolyi hitvallás (amelyet a mi sében imádkozunk) lehet a keresztények közös hitvallása. Erre különböző *teológiai rendszerek* épülhetnek, koronként és kultúránként eltérő kifejezőmódokkal. Az eltérések természetesen csak addig jogosultak, amíg nem érintik a hitvallás alapvető tételeit – de igen gyakran csupán a teológiai megfogalmazások térnek el, nem pedig a megvallott hit. Ugyancsak eltérések mutatkozhatnak az egyes korok, irányzatok, emberek *lelkiségében*: abban a módban tehát, ahogyan egyének vagy közösségek megélik a befogadott hitet. (A katolikus egyházon belül is megkülönböztetünk bencés, ferences, jezsuita stb. lelkiséget – mindezek egymást kiegészítve a Krisztus követésének azonos irányba tartó különböző útjait jelölik.) Ezen a módon, véli Kress, végülis eljuthatunk az egy, szent, apostoli, egyetemesen katolikus egyházhoz.

A fenti megfontolások talán elsősorban az egyházak tanítóit és pásztorait foglalkoztatják. Az ökumenizmus azonban mindnyájunk ügye. S a tanulmányok többsége figyelmeztet arra, hogy az ökumenizmus szellemét, lelkiségét minden kereszténynek el kell sajátítania.

Az evangélikus Dirk Hansen szerint:<sup>11</sup> „az ökumenét meg kell tanulni. Ennek alapja: a másikat – bárhol éljen is ezen a Földön – felebarátomnak, partneremnek, testvéremnek kell elfogadnom; magamat pedig a másik szemével kell látnom: ez a két legfontosabb jellemzője az ökumenikus tudatnak.”

## Jegyzetek

1. Karl Lehmann: *Luther und die Einheit der Kirchen heute*. Herder Korrespondenz 1983. dec. – 2. Robert Kress: *Leise Treten: An Irenic Ecumenical Hermeneutic*. Theological Studies 1983. Sept. – 3. J. M. R. Tillard: *Une seule Église de Dieu: l'Église brisée*. Proche Orient Chrétien. 1980. 1–4. – 4. Wendell E. Langley: *How „Catholic” is ecumenical Theology?*. Theology Digest 1982. Winter 337. – 5. A II. Vatikáni zsinat tanítása. Unitatis Redintegratio n. 4. – 6. Carl E. Braaten: *The future of ecumenical*

*movement. Theology Digest* 1982 Winter. – 7. Walter Kasper: *Lo stato del dialogo ecumenico fra Chiesa cattolica e Chiesa della Riforma*. Asprenas 1982 Jan. – 8. Günther Grassmann: *Lima – Vancouver – und danach*. Ökumenische Rundschau 1983. Jul. – 9. L. Vischer: *Bekenntnis und Bekennen in der Reformierte Kirche*. Una Sancta 1982. 2. – 10. J. M. R. Tillard: *Vorüberlegungen zu einem gemeinsamen Glaubensbekenntnis*. Una Sancta 1982. 2. – 11. Dirk Hansen: *Ökumene muss man lernen*. Una Sancta 1982. März.

## A keresztény kultúra óriása: Spanyolország

Ötször akkora, mint Magyarország. Lakosainak száma 37 millió. S olyan távol esik tőlünk, mintha más földrészen lenne. Pedig Európa, sőt több annál: az európai keresztény küldetéstudat harcos képviselője évszázadokon át, az európai kulturális folyamatosság őre a népvándorlás idején és a katolicizmus megújulásának egyik fő forrása az újkor hajnalán. Mai jelentősége sem lebecsülendő: bár földrajzilag és politikailag *kontinensünk peremén* fekszik, egyúttal *hidat* is képez a zömében spanyol nyelvű Latin-Amerika, a legdinamikusabban fejlődő és a legkatolikusabb világrész felé. Kétezer éves múlt tömértelen kincsével és a modernizálódó kereszténység lendületével Spanyolország ma *ébredező óriás*.

Talán ez a világ egyetlen pontja, ahol az ókeresztény időktől mind máig ország, nemzet, a társadalmi szervezet, a történelem középpontja, rendező elve a kereszténység. Krisztus jó hírét a hagyomány szerint *Szent Pál* és *Szent Jakab* apostol hozta az Ibér félszigetre. (Az utóbbi feltételezett sírja Santiago de Compostela-ban a középkor egyik leglátogatottabb búcsújáróhelye.) A népvándorlásban ide jövő vizigótok ariánusok, de hamarosan katolikussá lesznek. A katolicizmust az 589. évi 3. Toledói Zsinat *államvallássá* nyilvánítja (s az is marad 1978-ig). A katolicizmus biztosítja a nemzeti egységet Közép- és Dél-spanyolország évszázados mór megszállása (711–1492) idején.

A vallási egység a cél az „Aranykorban”, a XVI. században is. Az újjáalakuló spanyol királyságban megmaradnak az etnikai és nyelvi (a kasztíliai mellett elsősorban a katalán és a baszk) kultúrák és a helyi politikai szervezetek – a tartományi parlamentek, a jogalkotás és bíraskodás önállósága stb. Az egység eszköze a közös hit. Isabella és II. Ferdinánd, V. Károly, majd II. Fülöp Spanyolországáa Krisztus királyságának földi megvalósítására törekedett. Ezzel indokolták a nem katolikusok, a mohamedánok, a zsidók, később a protestánsok kiűzését, kitiltását, törvényen kívülvé tételét (1492–1501). Ugyanúgy egyszerre politikai és vallási célja volt az *inkvizíció* felállításának (1478). Az „Aranykort”, s alig kétséges, hogy ez a spanyol történelem legnagyobb százada, a kereszténység kozmikus értelmzése – és sok-sok véglet jellemzi. A jézusi szeretettel ellentétes szélsőség az erőszakos térítés. Ezzel egyidőben viszont olyan nagy emberek a kereszténység radikális megvalósításának példái, mint *Loyolai Szent Ignác* és *Xavéri Szent Ferenc*, *Avilai Szent Teréz* és *Keresztes Szent János*, *Alcantarai Szent Péter* és *Borgia Szent Ferenc*. A szemlélődő élet és a misztika melegágya az akkor reformált kármelita rend. Ekkor alakul a Jézus Társaság. A spanyol teológia olyan világnagyságokkal büszkélkedhet, mint a modern államjog alapítója *F. Vitoria*, vagy mint *L. Molina* és *F. Suarez*.

A kereszténység átfogó érvényesítése nemcsak belpolitikai cél. Ugyanez a világ körülhajózásának, a földrajzi tudásvágyának, és a politikai terjeszkedésnek egyik motorja. *Amerika felfedezését* néhány évtizeden belül Közép- és Dél-amerika és a világ másik felén a Fülöp-szigetek meghódítása követi. Ez a foglalás ellenben – az aranyláz ellenére sem – nem hasonlít a későbbi gyarmatosításhoz. Az új területek lakossága a spanyol törvények szerint az otthonival egyenjogú. A katonák hittedzítő buzgalmát gyakran szerzetesek fékezik. Az Új Világ püspökei iskolákat, egyetemeket (pl. Mexikó 1551) alapítanak, ahol a helyi nyelveket is ápolják. Az indiók röghőzkötése vagy rabszolgává tétele ellen pápai bulla (1537), a papság, püspökök (például *Las Casas* chiapa-i és *Zumárraga* mexikói püspök) és a szerzetesrendek küzdenek. Későbbi hódítók az angol és francia gyarmatok „bennszülötteit” pusztítják, rabszolgának adják el a legjobb esetben is gazdaságilag kiszípolozzák. A spanyol koronához tartozó területeken az őslakosság szaporodik, összeházasodnak a bevándorló spanyolokkal, átveszi az európai kultúrát – és a kereszténységet.

A XVI. század végétől Spanyolország sorra elveszíti európai birtokait, tengeri hatalmát és szerepét a világ politikai és gazdasági életének irányításában. Évszázadokra a múlt nagyságából élő mezőgazdasági országgá válik. Nemzeti öntudata és kereszténysége azonban változatlan. Törést a XIX. század, az északi ország-rész iparosodása, a nemzeti-nemzetiségi ellentétek kieleződése hoz. Az 1855., majd az 1909. évi általános sztrájkoknak sok halálos áldozata van, köztük számos pap. 1920 után a politikai *polarizálódás* világnézeti megosztottsággal párosul. Amikor a baloldali Népfront 1936-ban megnyeri a választásokat, *Franco* tábornok a tiszti karra támaszkodva egyebek között – úgymond – „Krisztusért” kezd fegyveres felkelésbe. A *három éves polgárháború* története, a Nemzetközi Brigád szerepe, Anglia, Franciaország, Németország, Olaszország csendes vagy nyilvános beavatkozása közismert. A harc rendkívül véres volt. A több százezer halott között csak a köztársaságiak területén 13 püspök, 4200 pap, 2500 szerzetes testvér, 280 apáca és 250 szeminarista volt.

A polgárháború utáni *Franco*-diktatúra a katolicizmust ismét államvallásként kezeli, a papságot fizeti – igaz azonban, hogy a püspöki székek betöltését államfői jóváhagyástól teszi függővé. *Franco* közel 40 évre konzerválni tudta a trón és oltár szövetségét és az egyházi tradicionalizmust. A papi hivatások száma igen magas. Évtizedeken át Spanyolország látja el lelkipásztorral Latin-Amerika papban szegény országait. Ezzel szemben a vallásosság csupán megszokás. A munkásságnak csak egy töredéke vallásos. A teológia stagnál. Az európai teológiai fejlődés nem jut túl a Pireneusokon.

A 60-as évek eleje óta Spanyolország lassan *megnyílik* a nemzetközi gazdasági kapcsolatok és kulturális csere előtt. A II. Vatikáni zsinat (s valamivel később *Franco* halála és a meginduló társadalmi-politikai demokratizálódás) pedig gátszakadásszerű változást hozott. A 60-as években spanyol gazdasági csodáról beszéltek. A bruttó nemzeti termék 1960–1970 között megduplázódott. Azóta a fellendülés lassult, az Európai Gazdasági Közösség akadályozza a továbblépést. A fejlődés mégsem visszafordítható. Spanyolország, ahol nem volt polgári forradalom, most zárkózik fel véglegesen az európai társadalmi és kulturális fejlődéshez. Ezt a felzárkózást pedig katolikus országgént teszi, annak ellenére, hogy a vallási és egyházi élet legtöbb területe is átalakulóban van.

Még a múlt században „a szerzetesek országának” nevezték Spanyolországot. Az akkor mintegy húsz millió lakosú országban 60 000 férfi és 24 000 női szerzetes volt. A hivatások számában azóta óriási ingadozások voltak, hosszabb távlatban az országot mégis a papi utánpótlás kiapadhatatlan forrásának tekintették. Ez részben ma is elmondható. A ma 37–38 milliós országban 22 900 világi és

10 500 szerzetes pap tevékenykedik. A fogadalmas apácák száma 77 200, a szerzetes testvéreké 7800. 3200 nagyszeminarista és 24 900 kisszeminarista készül a papi hivatásra (1977 évi adatok). Az 1969 évi csúcshoz képest a papság száma csökken, a nagyszeminaristáké egyenesen rohamosan. A szerzetesek száma nagyjából változatlan, de az iskolaügy és az egészségügy gyors ütemű állami kiépítése kérdésessé teszi legtöbbjük feladatait. A 70-es évek végére nyilvánvalóvá vált tendenciák a püspöki kart új hivatásgondozó koncepció kidolgozására, intézmények felállítására ösztönözték . . .

A Zsinaton jóformán nem szólalt fel spanyol püspök. Az államfői egyetértés szükségessége megakadályozta a püspöki kar megfiatalítását. Franco halála itt egy csapásra változást hozott. Ma a püspökök 70 százaléka „zsinat utáni”. Tevékenységük jelentős állomása a papok és püspökök 1971 évi „Közös Értekezlete”, amit két éves országos vallásszociológiai kutatássorozat előzött meg s aminek eredménye lelkipásztori távlati terv elkészítése lett. A Közös Értekezőlet állást foglalt az államtól kapott anyagi támogatás ellen; bírálta az egyház és a gazdasági hatalom összefonódását (főleg az Opus-Dei-t); bűnbánatra és a megértés keresésére szólított fel a polgárháború sebeinek behegesztésére és végül igen melegen méltatta a vallási élet és a keresztény közösségek új formáit, köztük a bázisközösségeket. A püspöki kar az állam és az egyház elválasztására törekedve távol tartja magát a politikától. Egy katolikus párt szervezését kifejezetten elutasítja. Az 1982. évi választásokon a gyakorló katolikusok – sőt a papok és a szerzetesek – többsége Felipe Gonzáles szocialista pártjára szavazott.

Egy szociológiai tanulmány a spanyol katolicizmust három tulajdonsággal jellemzi. 1. Népi vallásosság, ami inkább hagyomány, semmint meggyőződés. 2. Egyházszerzetét a tradíció tartja fenn, hiányoznak belőle mind a rangos teológusok, mind az elkötelezett világi értelmiség. 3. Életét klerikalizmus és antiklerikalizmus, illetve e kettő konfliktusa terheli. A mai kor aktuális kérdéseiben a katolikusok legkevésbé sem egységesek. A válasz polgári lehetővé tételét a lakosság 48, a magzatelhajtás engedélyezését 29 (de a 18–24 évesek 45) százaléka igényli. A családtervezés mellett foglal állást a népesség 73 százaléka (1977. évi adatok). Ugyanakkor a vasárnapi szentmisehallgatási adatok városokban 25–35, falun 30–100 százalék között váltakoznak. (Összehasonlításként: Magyarországon a katolikus népességben 1940 táján 40–50, 1980-ban 7–10 százalék között volt.)

Nagy és növekvő szerepe van a spanyol egyházban a világi mozgalmaknak. Az Actio Catholica ugyan még a 40-es évek elején jelentőségét veszítette, de egyházközségi csoportjai ma is élnek és a plébániai közösségi élet fontos eszközei: önállóságuk minimális, a lelkipásztori törekvések megvalósításában viszont nagy segítséget nyújtanak. Önállóbb mozgalmak és csoportok vannak „jobbrol” is, „balról” is. A zsinat utáni egyház „tradicionalista” ellenzéke az 1928-ban alapított s 1943-ban Róma által jóváhagyott Opus Dei. Zárt, félig meddig titkos szervezet, amely ma a legtöbb nyugati országban tevékenykedik. Célja a társadalom kereszténnyé tétele saját tagjainak politikai és gazdasági befolyása révén. A tagok az előrehaladásban segítik egymást – ezért az Opus Dei-nek kissé maffiahíre van. Spanyolországban 20 000 tagja van. Az Opus Dei egyetemet tart fenn és a nagyipar, a tömegtájékoztatás és a politika nagyon sok kulcspozícióját tartja kézben. A „progresszista” mozgalmaknak nincs egységes szervezete. Számtalan változatot képviselnek. Kettő közülük, az 1949-ben alapított Kereszténység Tanfolyamai és az 1962 óta működő Új-Katekumen Közösségek mozgalom világszerte elterjedt. 1930 óta a keresztény családmozgalom sok ágazata fejlődött ki. Ma több, mint 100 000 tagot számlálnak. Karizmatikus csoportok 1973 óta vannak Spanyolországban. Végül a bázisközösségek egyértelműen a zsinat indítására alakultak és a zsinati szellem-megvalósítására törekednek.



A nem katolikusok száma (1979-ben) 553 700, azaz a népesség 1,49 százaléka. Közülük 180 000 muzulmán. A *vallásszabadságot* először 1967-ben rögzíti a törvény, fenntartva azonban a katolicizmus államvallás jellegét. Csak az 1978. évi új alkotmány teremtett jogi *egyenlőséget*, kimondva, hogy „Spanyolországnak nincs hivatalos vallása!” A protestantizmus egyik fő funkciója korábban a tradicionális katolicizmus kritikája volt. A II. Vatikáni zsinat tanítása a vallásszabadságról, a spanyol egyházban ezt követő dialóguskészség, majd az alkotmányos egyenjogúsítás kérdésessé tette a kritikai tevékenység értelmét. A protestantizmus *identitás-krízisbe* került. A régebbi protestáns egyházak híveinek száma stagnál vagy csökken. Csak az újjonnan jöttek, elsősorban a ma 50 000 hívőt ki-mutató *Jehova Tanúi* kisegyház, terjednek.

„Spanyolország más!” – hirdeti egy spanyol földön gyakran hallott jelszó. Spanyolország más! Nem csak *Cervantes, Lope de Vega, Calderon* vagy *Garcia Lorca* irodalma; nem csupán *El Greco, Ribera, Murillo, Velazquez, Goya, Picasso, Dali* festészete; nem csak *Albeniz* és *de Falla* zenéje, hanem a szentek földje, templomok országa, katolikus óriás, amely ma ugyanazokkal a feladatokkal bír-kózik, mint a legtöbb keresztény állam. Legfeljebb a siker reménye nagyobb. „Spanyolország más!”

T. M

## KORUNK IMÁI

### Ökumenikus ima

Atyánk, szomorúság tölt el,  
hogy olyan egyházak tagjaiként  
állunk eléd, amelyek századokon át  
egymástól elszakadva éltek.

Megpróbáltuk  
megérteni igazságodat,  
hírt adni szeretetedről,  
de fáradozásaink gyakran  
elutasítottuk egymást –  
s ez ma szegyenkezéssel tölt el;  
félreértettük egymást  
s ez mindnyájunkat szegényebbé tett.

Gyakran beérjük az egység látszatával,  
de kudarcot vallunk,  
ha világunk nyomorúsága tárul elénk,  
és segítségünkre vár.  
Gyakran elfelejtjük, mennyit  
tanulhattunk volna egymástól,  
s mennyire meggyöngül  
tanúságtételünk a világ előtt.

Mert jobban figyelünk  
a különbségekre, mint Arra,  
aki mindnyájunk középpontja  
és közös élete:  
Jézus Krisztus, a mi Urunk.

Add, Urunk, hogy  
megnyílt szívvel figyeljünk  
Reád és egymásra,  
amikor az egységért imádkozunk  
amelyet oly sürgetve kívánsz.

Vezesd át egyházadat abba a korba,  
amelyben akarathozod hűen  
végre minden keresztény közösség  
zsinata szólhat az egész  
kereszténységhez;  
amelyben az emberiség és az egész  
teremtés eléri teljességét –  
mert megnyilvánul benne  
a Te Országod.

Publik-Forum

## II. János Pál pápa beszéde az evangélikus–katolikus vegyesbizottság ülésén

Kedves Barátaim Krisztusban!

Szívből üdvözlöm Önöket és köszöntöm a bennünket összefonó kötelékek iránti mély tisztelettel és élénk érdeklődéssel.

Szívünk hálával van teli. „Mindig hálát adunk Istennek mindnyájatokért, valahányszor megemlékezünk rólatok imádságainkban.” (1 Tessz 1, 2.)

Gondolataink visszaszállnak a II. Vatikáni zsinat emlékezetes éveire. Akkor történt, hogy a katolikus egyház a Szentlélek sugallatára a főpásztorok gyülekezetében Péter utódjával együtt elhatározta, hogy minden erejével megújítja erőfeszítéseit a keresztények egységéért. Abban az időben első kapcsolatainkat a zsinatra érkezett nagyrabecsült kiküldöttek teremtették meg. Ez hamarosan hivatalos párbeszédhez vezetett. Ilyen párbeszéd jött létre a Lutheránus Világszövetség és a Keresztény Egység titkársága között. Ezeket a különleges, hivatalos kapcsolatokat szükségszerűségnek és Isten ajándékának tartjuk.

Csaknem húsz éve vezet bennünket az isteni gondviselés a dialógus ösvényén. Ez idő alatt Önök, mint az evangélikus-katolikus vegyesbizottság tagjai és tanácsadói, tíz plenáris ülést és több kisebb találkozót tartottak. Ezek eredményeként fontos és lényeges meglátásokat dolgoztak ki; munkájuk jól szolgálja az egység házának felépítését, amelyen közösen fáradozunk. Hálával néznek vissza a megfeszített munka éveire, amelyeket az önfeláldozás szelleme jellemez. Fáradozásaikat a keresztények imái támogatták, és gyümölcsei a Szentlélek ajándékaiba vetett bizalomban születtek meg.

Nagy felelősséget vállaltak magukra: szenvedélyesen keresték az igazságot, aki maga Krisztus, és alázattal meghajoltak Isten szent akaratának titka előtt, hűségesen saját örökségükhöz. Fáradozásaik nyomán a szoros barátság légköre alakult ki körülükben, és szolidaritást vállaltak azokkal, akik a megosztottságtól szenvednek. Munkájuk eredménye széles körben ismert az egész keresztény világon. Sok ember elgondolkodik rajtuk, tanulmányozza és vizsgálja az elkészített közös dokumentumokat. Jelentéseik segítsék elő a keresztény egység mozgalmát. Ezt az illetékes egyházi hatóságok vezetik, úgy, hogy ez a mozgalom mély gyökeret eresszen minden hívő szívében, őket is arra indítva, hogy a maguk lehetőségei szerint szintén csatlakozzanak hozzá.

Négy évvel ezelőtt került sor az augsburgi birodalmi gyűlésen 1540-ban be-terjesztett lutheránus hitvallás jubileumi ünneplésére. Ószinte meglepéssel nyugtázták, hogy hitünk néhány központi igazságában egyetértésre tudtunk jutni. Ami egyesít bennünket és amit közösen vallunk, az bátorít bennünket abban a reményben, hogy további egységre juthatunk a hitnek és a keresztény életnek olyan területein, amelyek jelenleg még elválasztanak bennünket.

Martin Luther születésének tavalyi emlékévében megállapíthattuk, hogy az evangélikus és katolikus kutatások eredményei teljesebb képet rajzolnak élénk Luther személyéről és tanításáról, és igazabb képet adnak a XVI. század bonyolult történelmi eseményeiről. Mindezek fontos tényezők a katolikusok és luther-

ránusok kiengesztelődésében és egyesülésében. Mérföldkövek azon a hosszú és viszontagságos úton, amelyen előrehaladunk. Mindig új és új lehetőségeket kell keresnünk, hogy lépésről lépésre megvalósítsuk azt az egységet, amelyért Krisztus imádkozott áldozati halála előestéjén. Élő valósággá akarjuk tenni mindazt, ami itt és most lehetséges közös keresztény tanúságtételünk útján.

Még egyszer köszönöm önöknek mindazt, amit Jézus Krisztus akaratának engedelmeskedve tett, az igazsághoz hűségesen és az evangélium szolgálatában, olyan világban, amely világosságra és útmutatásra vágyik. Legyen bőségesen áldott a munkájuk, és hozzon sok gyümölcsöt. Imádkozom azért, hogy Isten Lelke kísérje bőséges áldásával a Lutheránus Világszövetség e nyári közgyűlését. Imádkozom párbeszédünk jövőjéért is, hogy együtt, a Szentlélek sürgetésének engedelmeskedve „gyarapodjatok Urunk és Megváltónk, Jézus Krisztus kegyelmében és ismeretében. Neki legyen dicsőség most és az Örökkévalóság napján. Amen.” (2 Pét 3, 18.)

*Osservatore Romano*, 1984. márc. 3.

**NAPLÓ**

**In memoriam**

## **Mezey László**

(1918–1984)

A Magyar Tudományos Akadémia I. Osztálya és Társadalomtudományi Főosztálya, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészeti Kara, az Eötvös József Kollégium és a Művelődési Minisztérium Könyvtörténeti bizottsága nevében búcsúzom Mezey László professzortársunktól, barátunktól, a tudós és igaz embertől.

A búcsúztató nehéz műfaján belül is különösen nehéz feladatot kellett vállalnunk, hiszen a mindannyiunk előtt érthetetlen, sőt mondhatnám: értelmetlen tragédia még túl friss és ajkunkra fagyasztja a szót. Még fel sem tudjuk fogni, hogy mit veszítettünk távozásával. Akik azonban közel állottunk hozzá, kötelességünknek érezzük, hogy a látszólag torzóban maradt életmű *nemzeti* jelentőségét és folytatandóságát máris hangoztassuk.

Honnan indult, min munkálkodott Mezey László? Mi az az ércnél maradandóbbnak hirdető *monumentum*, amelyet tulajdonképpen mégis befejezetten hagyott ránk?

Egerben született 1918. december 5-én. Az ősi város beszédes kövei, műemlékei, hagyományai mindmegannyi *character indelebilis*-ként vésődtek a történelem, különösen a magyar középkor iránt fogékony gyermek, majd ifjú lelkébe. Később, nemzetközi hírű tudós korában is meghatódottan, a reá jellemző szerény mosollyal kalauzolta Európa minden részéről jövő kutatótársait – legutóbb a Vatikáni Könyvtár igazgatóhelyettesét – ahhoz az épülethez, amelynek falán ma is ki lehet betűzni nevének diákkori megörökítését. Belső daimonionjának ösztönzésére választotta meg hivatását, amelyre előbb a római,

majd a budapesti egyetemen készült fel. Az örök városban alapozta meg páratlan egyház- és művelődéstörténeti, teológiai és filozófiai, irodalmi és jogi, paleográfiai és zenei tudását, amelyre itthoni mestereinek – a mindig hálásan emlegetett Hajnal Istvánnak, Horváth Jánosnak és Szekfű Gyulának – irányításával bizton építhetett tovább. A fővárosra már hullottak a bombák, amikor történelemből, magyar és olasz irodalomból megszerezte a bölcsészdoktori címet. A salgótarjáni gimnáziumból 1947-ben került fel Budapestre; et-től fogva megszakítás nélkül tudományos életünk központi műhelyeiben: az Egyetemi Könyvtár kéziratárában, az Irodalomtudományi Intézetben, majd az Országos Széchényi Könyvtár tudományos főmunkatársaként dolgozott. 1968-ban lett az irodalomtudományok doktora, 1969-től címzetes egyetemi tanár az ELTE Régi magyar irodalomtörténeti tanszékén, majd jó néhány éve a Latin tanszékkel együttműködő akadémiai kutatóhely vezetője, a magyarországi kódextörédek feltárásának kezdeményezője és rendszeres feldolgozásának motorja.

Tudományos munkásságának számbavétele és méltatása külön – ünnepi – alkalomra vár. Itt csak a legutóbbi évek terméséből említjük *Deák-ság és Európa* című monográfiáját, amelyet szerzője szerényen „irodalmi műveltségünk alapvetésének vázlata” alcímmel jellemezett, de amely valójában nem vázlat, hanem magisztrális alapvetés és hosszú időkre az is marad. Hogyan jutottunk el az első, Magyarországon leírt *litterától* a *litteratura* világának meghódításáig, az európai *latin* műveltség világába való aktív bekapcsolódásunkig? A különleges feladat megoldásához a szülőváros Árpád-kori székesegyházának rom-maradványaira emlékező tudós különleges módszert dolgozott ki: úgy járt el – írja –, „ahogyan a régész teszi a földből előkerülő épületelemmel, melynek funkcionális szerepével tisztában lévén, ki tudja jelölni helyét az ismert szabályosságok szerint rekonstruálható egészben.” Így szerkesztette újra felejthetetlen közös barátunk, Csemegi József, középkori mestereink kőbefaragott álmait.

Az európai örökség megítélésében és ábrázolásában Mezey Lászlónak óriási előnye volt másokkal szemben az, hogy a középkor egyházi intézményeit és hagyományait szuverén módon át tudta tekinteni. Amit az újabb korok kutatói „előzmények” címén, a régebbiekéi pedig „utókor” címén általában csak közvetve ismernek vagy értetlenül mellőznek, az ő számára *életelem*, evidencia volt. Egyáztörténeti, liturgiai, kánonjogi, írástörténeti stb. okfejtéseinek követése nem mindig könnyű, de csak így – az ő kalauzolásával – érthetjük meg, hogyan vált Pannonia Hungariává. Lépésről lépésre, de csalahatlan biztonsággal helyükre tették az az bizonyos épületelemek, amelyeknek legnagyobb részét neki magának kellett kiásnia, meghatározni és kiegészíteni, hogy az egyetemes – európai – rendszer hálózatába illeszthetők legyenek. Mesteri ez a feltáró és restaurátori munka, amelynek eredményeképpen Mezey László legszemélyesebb erőfeszítéseinek gyümölcseiből, az említett kódex-törédekekből varázslatos egész bontakozik ki.

Ezzel eljutottunk a nagy vállalkozás (a *Fragmenta codicum in bibliothecis Hungaricis asservatorum*) nemrég megjelent bemutatkozó kötetéhez, amely elsőnek a budapesti Egyetemi Könyvtár kincseiből egyelőre háromszáz latin pergamentörédék feldolgozását adja. Eddig a chartres-i Fulbertnek Bonipert pécsi püspökhöz írott levelét, illetve az 1010-es években Magyarországra küldött Priscianus-példányt emlegettük, mint a latinság jegyében kezdődő francia kapcsolataink szimbolikus nyitányát. Most Mezey László jóvoltából latinságunknak, azaz európaiságunknak még korábbi dokumentumaira hivatkozhatunk: korszakalkotó felfedezéseinek fényében elpusztult középkori könyvtárainknak – elsősorban az esztergominak – a X. század második feléből való szerény, de bizonyítható állagát, egyelőre öt karoling és húsz X–XI. századi kódexet tarthatunk számon nemzeti kultúránk első korszakának emlékei közt. Ne féljünk az összehasonlítástól: ha a Zsigmond-kori Buda szobortemetője joggal kápráztatott el bennünket néhány éve gazdagságával és a szobrok megvoltából adódó következtetésekkel, akkor ezek a napjainkban életre kelő és megszólaló pergamenlapok fél évezreddel korábbi és nem kevésbé becses vívmányoknak, Európa-hoz való tartozásunknak beszédes tanúi.

Az emberi tudás és akarat ilyen gyümölcsseinek láttára még jobban fáj annak elvesztése, aki mindezt létrehozta. Érdemei és teljesítményei, melyeket hosszan sorolhatnánk, mégse csüggedést váltásanak ki most bennünk, hanem elhatározást, hogy Mezey László életművét folytatjuk. Ki tudja, mikor támad – ha támad – olyan felkészültségű és munkabírási utód, mint amilyen elhunyt barátunk volt: akkor is kötelességünk folytatni. Ezzel az elhatározással tartozunk neki és magunknak. Emléke nemcsak a hozzátartozókban, nemcsak a barátokban és tisztelő tanítványokban: kitörölhetetlenül él műveiben.

(A búcsúztató vége – tekintettel az elhunyt életművének fő tárgyára és második anyanyelvére – *latinul* hangzott el.)

In fine tristis ministerri mei, priusquam „Ite!” dico vobis, amicum defunctum licet mihi ad ultimum alloqui, librum eius laudando, cui inscribitur „*Athleta patriae*”. In quo inter alia de legenda nostri regis gloriosissimi Ladislai sancti et de vi nominis eius agitur. LADISLAE, qui fuisti vir bonus, discendi et alios docendi peritus, integerrimus, fidelis et vere humanus, LADISLAVS, qui LAVS SATVS es POPVLO TVO DIVINITVS, amice carissime nobis quidem numquam obliviscende, anima candida et pia, in aeternum ave atque vale!

(Szomorú feladatomat befejezve, mielőtt végleg elbúcsúzunk, hadd szóljak elhunyt barátomhoz utoljára, a Haza bajnoka című könyvét dicsérve. Ebben többek között a mi dicsőséges Szent László királyunk legendájáról és nevének erejéről beszél. László, te derék férfiú voltál, a tanulás és mások tanításának művésze, feddhetetlen, hűséges és igaz ember. Téged, aki néped számára dicsőséges égi ajándék vagy, kedves barátunk, soha nem szabad felednünk! Te tisztá és hívő lélek, légy örökké boldog és Isten veled!)

1984. április 24.

Borzák István

## Prokop Péter 65 éves

*Meg nem nyugodhatsz, míg a földön élsz,  
egy pillanatra soha meg nem állhatsz.  
Nagy őszi múlás bágyadón ha int,  
idegeidben készen áll a válasz.*

*Mert folyton indulsz, ha megérkezel,  
sok-sok barátot felejtés naponta,  
s kérdéseikre néha úgy felelsz,  
mintha szavad csak folytatása volna*

*annak, amit már mondanod sem kell,  
hisz úgylis értik, miért szólni többet?!  
Napok, virágok, tájak, emberek  
még alig szóltak, máris elköszönnek.*

32 évvel ezelőtt egy délalföldi nagyközség plébániája csöndjében és magányában élő, fiatal festőnek szolt ez a vers. A mélykúti káplánt, akinek festészetében már jelentős alkotásokat tartottunk számon, akkoriban csak kevesen ismerték, s még kevesebben ismerték el, mint művészt. Egyházmegyéjének vezetőségéből sem mindenki nézte jószemmel a fiatal pap „mellékfoglalkozását”. A Képzőművészeti Főiskoláról tanulmányainak befejezése előtt fél évvel visszaparancsolják. Kevés számú barátja és tisztelője közt azonban olyanok voltak, mint Belon Gellért és Kopp Jenő, akik biztatták és munkát adtak neki

Belon Gellért bízta rá a sükösi templom kifestését, Kopp Jenő írta róla az első tekintélyes, műértő kritikát a *Vigilia* 1955. februári számában. Ezt a szűk baráti körét leszámítva Prokop Péter, a művész mind a mai napig magányos maradt, nem csatlakozott soha semmiféle hivatalos vagy nem hivatalos művészi irányzathoz vagy körhöz. Arra sem vállalkozott, hogy tanítványokat szerezzen magának, pedig később, Amerikában följánlották neki a Mestrovics művészeti kollégium vezetését.

Művészetének ebben az első, hazai korszakában, amely az alkotó felkészüléssel együtt 10–12 évet ölel át 1956-ig, legfontosabb jellemvonásai: a szinte bravúros grafikai készség és pontosság, a művészi indulatosság, az expresszív téma-kezelés, valamint a kereső, felfedező nyugtalanság. „Elsőrangú komponáló készség, biztos rajztudás, kiváló színérzék és főleg igen erőteljes jellemábrázolás egyesül benne nagyfokú képzelőerővel” – írja róla Kopp Jenő a sükösi freskó kapcsán, amely 1950-ben készült. Ugyanakkor jellemzi Prokop művészetét bizonyos összegező, békéltető törekvés is. A sükösi templomfreskóval az Aba Novák által meghirdetett „nyelvújítási küzdelemhez csatlakozik, de alkotásaiban felismerhetők itt-ott reálisabb, harmonikusabb mestereinek, Barcsaynak és Kontulyinak vonásai is.

A sükösi freskó ígéretét, prófétai monumentalitását ebben a korszakban nem tudta előremutató módon megismételni, bár sokféle megbízást kapott templomfestésre a kalocsai, a győri, a rozsnói egyházmegyében. A művész mintha a bizonytalanság zsákutcájába jutott volna. Az okok közt nyilvánvalóan szerepel az ötvenes évek elejének teljes magyar művészeti csődje és kilátástalansága. Prokop Péter ezekben az években önmagával küszködve, csupa rezignált emberrel körülvéve, – az egyik legveszélyesebb irányba kezdett sodródni, ami egyik legutolsó itthoni templomi munkáján, a szendi képeken tetten érhető, – a karikatúrismusba. Nem rosszak ezek az alkotásai sem, de sokszor a megállás és a kiúttalanság érzetét keltették a szemlélőben. Utolsó hazai papi állomáshelyén, Kiskőrösön tanúja lehettem művészi és emberi küzdelmének, szomorúságának és útkeresésének.

Rómában megkezdődött művészetének „felfedező korszaka”. Mindent megnézett, mindent kipróbált, mindent elolvasott, ami gazdagíthatta művész szemléletét és alkotásait. Beiratkozott a római festészeti akadémiára, leszerződött a Michelangelo-film művész munkatársának, utazott és feladatokat vállalt, minden alkalmat felhasználta kísérletezésre és a felfedezésekre. Nem nyugodott, amíg rá nem jött Chagall és Picasso titkára, s ekkor ismerte meg Klee művészetét, amelyet – vallomásai szerint – ma is a modern festészet és az emberi szellem egyik csúcsteljesítményének tart. Ez a „felfedező korszak”, nagyjából 6–8 lázas esztendő, megtermi gyümölcsét: Prokop Péter fölfedezi saját magát, megérkezik önmagához. Rajta is beigazolódik Thomas Merton zseniális meglátása. Nagyon sok keresztény azért nem szent, amiért sok író nem igazi író és sok művész nem igazi művész. Mert nincs bátorsága azzá lenni, aki valóban önmaga, akivé az Isten akarja, hogy legyen.

Keveseknek adatott meg, hogy művészetükben legyen bátorságuk elválasztani a lényegest a lényegtelenről, a létezést a díszről, a benső valóságot a külső látszattól. A drámaiság: a lélek ártatlanságának és a szemlélet tisztaságának az eredménye. Valaki egyszer azt mondta: Prokop képein sok a visszatérő elem, ugyanazok a vonalak, ugyanazok a figurák, csak más színekkel, – ez nyilván öncélú játék. Igen, ez játék, de a szó klasszikus értelmében: máslekvés, tett, dráma – tele ellentmondással, feszültséggel.

Csoda-e, ha ez a művészet ellentmondást szül a közvéleményben, a sznob elképzelésekben? Csoda-e ha, ez a művészet felőrli az ember gyarló idejét és természetét?

Még hatvan éves sincs, amikor a halál tornácáról tér vissza a mindennapi életbe. Egyre elmélyültebben, egyre több reménnyel a szívében áll oda naponta a festőállvány mellé. Tudja, hogy pótolhatatlan ajándék számára (és másoknak is) az alkotás minden órája, minden perce. Most már valóban az *élete a művészete*. Az egyik a másikat táplálja, erősíti. S miután a művészet és az élet egységének a kifejezési eszközeit – a neki adott tehetség

szerint – megtalálta, függetleníti magát minden emberi szemponttól: kritikától, igénytől, rendeléstől, sértegetéstől. Egyedül élete normája és lelki „ösztonei” szerint alkot, de mindig az isteni Szellem és a teremtett Anyag tiszteletével. Mert meg kell becsülni az anyagot, a testet, amely képes hordozni a szellemi valóságokat, a lélek érzéseit. Tisztelnünk kell a világot – vallja Prokop festészete –, amelyet Isten méltónak tartott arra, hogy arcvonásait magára vegye, az örök szeretetet és jóságot hirdesse.

Prokop Péter önmaga megtalálása, „nagy megtérése”, művészetének harmadik korszaka teljes egészében Róma nevéhez kapcsolódik. Róma Prokop számára a többszörös „új-jászületés” városa, élete színtere. Hűséges akar maradni hozzá. De szülőhazájáról sem feledkezik el, alkotásaival akar jelen lenni köztünk.

Nem az ő kára, hogy nem vesszük eléggé tudomásul.

Főhajtással és csodálattal tartozunk neki

Csanád Béla

(Elhangzott a Művészetbarátok Egyesületének Prokop-estjén, 1984. február 24-én.)

## Színház

GORKIJ

### Éjjeli menedékhely

A könyveknek sorsuk van, tartja a régi mondás. Miért ne lenne sorsa a színdaraboknak? Ez jutott eszembe, mikor Magyarország legújabb színházépületében, a győri Kisfaludy Színházban ültem Gorkij *Éjjeli menedékhely* című drámájának előadásán. A színpadon a gorkiji nyomortanya lakói és a díszletek nemcsak arról beszéltek, hogy számunkra már szinte elképzelhetetlen fizikai mélységei léteztek-léteznek az életnek, de az emberi léleknek is vannak mélységei, kavernái, amelyekből – simogatásra vagy rugásra – fölsüvölt a szenny éppúgy, mint a betemetett jóság.

Azt hihetné bárki, az a véleményem, hogy nem volt érdemes elővenni Gorkij darabját, poros ez már, ahogy mondani szokták. Lehet-e üzenet-értéke a nyomorúságnak és kiszolgáltatottságnak egy relatíve jóléti társadalom polgára számára?

Gorkij 1902-ben írta művét; s ez a fizikai nyomor rongyaival, éhezésével, munkanélküliségével valóban távol áll tőlünk. De

van egy belső vonulata a drámának, a naturalis rongyokba burkolt emberi szívek szenvedése, a bűn alól olykor fel-felcsillanó szépsége és jóra szomjúzása.

Szükség van Gorkij darabjára, mert még sokan vannak, akik nem tudják, hogy: „Mi az igazság? Az ember – az az igazság... Tisztelni kell az embert! Nem sajnálni...” Jobb ruhákba öltözöttek és emberibb lakásokban lakva változott-e a helyzet egyáltalán? Empátiáról beszélünk állandóan, de *nem tiszteljük* a másik embert, meg sem halljuk felszakadó lelki gyötrelmeit, és *tisztelve* nem segítjük, hogy megváltozhasson.

Ezt mondja a darab, ettől aktuális.

S ha egy régen írt színdarab aktuális, akkor az már klasszikus. Ha az ember véleményét formál egy színdarab előadásáról, szükségképpen hasonlítgatja ugyanannak a darabnak régebben látott előadásaihoz.

A kritikák legtöbbször kifogásolják Luka szerepértelmezését, mert a rendezések Lukát központi, sőt legfőbb figurává teszik,

aki fideista, már-már vallásos szövegével (Gorkij szövege!) és a szöveg hangsúlyaival (a Lukát alakító színész vagy a rendező hangsúlyai!) félreértelmezi a darab mondanivalóját.

A drámának valóban próbaköve Luka alakja. Jól emlékszem Pécsi Sándor egyébként kitűnő alakítására a darab 1956-os Madách Színház-beli előadásán: sztarszerű maszkiára, magát vonszoló mozgására, elvékonyult, öreges hangjára. Pécsi törődött öregembert játszott, tolsztoji figurát, akiről valóban el tudom hinni, ahogy a darab szereplői többször is mondják: „hazudott az öreg”, – hazudott, hogy másoknak elviselhetővé tegye a valóságot. A győri előadás Luka apója egészen más. Öreg, de nem szenilitásában jóságos, nem szent szélhámós. Fekete Tibor határozott, energikus mozgású, nem reszketeg hangú Luka apót jelenít meg színpadra. Ez a Luka tudja, mit akar. Nemcsak szánalma teszi a többiek testvérévé, hanem hite. Ez a hit emeli őt az Éjjeli menedékhely többi lakója fölé erkölcsileg, emberileg. Ideológiai ellenlábasa, Szatyin sem tud szabadulni hatásától. Mikor a Bátor az imádkozó Tatárra mutat, Szatyin ezt mondja: „Hagyd. Derék fiú ez... Ne zavarj. Ma én jó vagyok... Fene tudja miért!... Az ember – több annál – több annál, hogy csak jóllakják.” Ezek a mondatok csak Fekete alakításának fényében válnak igazán hitelessé Szatyin szájából. Illés István rendezése nagyon finoman, de jelentőségteljesen helyezte el még két mellékhangsúlyt a darabban. Ezek a Színész és a Tatár színpadi játékában revelálódtak. A Színész (Paláncz Ferenc kitűnő, érzékeny alakítása) azt játssza el, hogy a hit, amit Luka plántált belé, csodát művel. Ez az emberi roncs felül tud emelkedni saját gyöngeségén, értéktelenségén. Még Luka eltűnte után is. Csak az emberi szeretet abszolút hiánya döbbsenti rá, hogy nem érdemes élni szeretet nélkül. Az elő-

adás legdöbbenetesebb pillanata, mikor kéri a Tatárt, hogy imádkozzon érte, s az mintha fontolgatná, tegye-e. Majd miután rájön, hogy érte sem tesz senki semmit, a Színész arcába vágja az „Imádkozz magad!” szavakat. Semmi kétségünk nem lehet, a Színész most nagyon fontosat kér, számára pillanatnyilag a legfontosabbat. Ezt a Tatár is tudja. Ő azzal akarja megbosszulni a világot, amelyik olyan gonosz hozzá, hogy megtagadja egy rászorulóétól az imát, amely még megmenthetné. S ezzel a halálba kergeti. A Tatárt mint villám sújtja a felismerés, mit követett el. Ezért bünteti önmagát azzal, hogy hívó mohamedán léteire elfogadja a felkínált pálinkát, és ezzel mintegy szimbolikusan átadja lelkét a kárhozatalnak, testét a „mélységnek”, amelyben mostmár erkölcsé és hite nélkül nem különbözik a többiektől. Remélés, ahogy Paláncz Ferenc és Szűcs István kifejti és játékaival értelmezi az általuk ábrázolt figurák tragédiáját. Már csak ezért érdemes volt előadni a drámát.

S hogy az olyan sokat hangoztatott empátia az emberek között valóság legyen.

„Az irodalom célja – segíteni az embernek, hogy megértse önmagát, jobban higgyen magában, és kifejlődjék benne az igazságra való törekvés; harcolni kell az emberekben megbúvó aljasság ellen, meg kell találni bennük a jót, felkelteni lelkükben a szégyent, haragot, férfias bátorságot, mindent megtenni azért, hogy az emberek nemesen erősek legyenek, és átszellemítsék életüket a szépség szent fuvallatával.”

Talán Gorkij – aki e sorokat írta – örülne legjobban, ha *Mélységben* című drámája, melyet hazánkban *Éjjeli menedékhely* címen játszanak a színházak, teljesen korszerűtlenné válna. Nem lenne klasszikus. És így végképp lekerülne a színházak repertoárjáról.

Bognár Lambert

**Hibaigazító:** Júniusi számunk 468. oldal 16. sorában téves adatot közöltünk. A sor helyesen... belül 1,7 százaléka, azaz 11,8 millió fő katolikus (1980).



## RESUMÉ

Le thème central du numéro de juillet de Vigilia est **La Bible et la littérature**. Gellért BELON, évêque auxiliaire de Pécs, rend compte d'un ton personnel, de l'expérience: comment il a appris à connaître la Bible. Le péché de David, étude d'István JELENITS, évoque cette figure centrale de l'Ancien Testament. Sous le titre: „Luther, le docteur de la Sainte Ecriture”, Andor MUNTAG, professeur à l'Académie de Théologie Luthérienne, analyse l'oeuvre de Martin Luther, du point de vue de la redécouverte de la Sainte Ecriture. Dans une étude intitulée: „La Bonne Nouvelle de Jésus”, Béla TARJÁNI parle de l'enseignement de Jésus. Après ces articles de sujet biblique, viennent deux essais littéraires: celui d'István SÓTÉR sur les poèmes d'inspiration religieuse de la poésie hongroise contemporaine, et celui de Péter BALASSA qui analyse le célèbre poème de Mihály Babits: „Psychoanalysis Christiana”. Endre GYÖKÖSSY présente Victor Frankl, psychiatre renommé de notre époque. – En juillet, c'est à Budapest que la Fédération mondiale Luthérienne tient sa séance plénière. Plusieurs articles se penchent sur le dialogue entre Luthériens et Catholiques: Károly HAFENSCHER rend compte des travaux du comité commun luthérien-catholique; nous publions ensuite le discours du pape Jean-Paul II, qu'il a adressé à la dernière séance de ce comité. Dans la rubrique Eglise mondiale vivante, László LUKÁCS analyse la situation actuelle du dialogue œcuménique. Notre rubrique: Journal contient une commémoration de la mort subite de László Mezey, excellent historien; un portrait de Péter Prokop, peintre hongrois vivant à Rome, à l'occasion de son 65. anniversaire, un compte rendu de la présentation théatrale des Bas-Fonds de Gorki au théâtre de Győr, ainsi que des comptes rendus de plusieurs livres d'actualité.

## INHALT

Zentralthema unserer Juli-Nummer lautet: **Die Bibel und die Literatur**. Gellért BELON, Auxiliarbischof von Pécs berichtet in einem in persönlichem Ton verfassten Beitrag darüber wie er mit der Bibel Bekanntschaft machte. István JELENITS schrieb unter dem Titel „Davids Schuld” ein Essay über eine der zentralen Figuren des Alten Testaments. Unter dem Titel: „Luther, Doktor der Heiligen Schrift” bewertet Andor MUNTAG, Professor an der Evangelischen Theologischen Akademie die Tätigkeit Martin Luthers vom Gesichtspunkt der Neuentdeckung der Heiligen Schrift. Unter dem Titel „Die Frohbotschaft Jesu” analysiert Béla TARJÁNYI die Lehre Jesu. Die biblischen Beiträge werden von zwei literarischen Studien gefolgt: István SÓTÉR schrieb ein Essay über die religiös inspirierten Gedichte der ungarischen Poesie, während Péter BALASSA das berühmte Gedicht von Mihály Babits, betitelt Psychoanalysis Christiana analysiert.

Der berühmte Psychiater unseres Zeitalters, Viktor Frankl wird in einem Beitrag von Endre GYÖKÖSSY präsentiert.

In diesem Monat wird die Generalversammlung des Lutheranischen Weltbundes in Budapest abgehalten. Mehrere Artikel befassen sich mit dem evangelisch-katholischen Dialog: Károly HAFENSCHER berichtet über die Arbeit des evangelisch-katholischen gemeinsamen Komitees. Wir bringen die Rede von Papst Johannes Paul II. die er an die letzte Sitzung des Komitees in Rom richtete. Über die aktuelle Lage des ökumenischen Dialogs berichtet László LUKÁCS in der Spalte Lebendige Weltkirche.

Im Journal gedenken wir den vor kurzem unerwartet verstorbenen namhaften Historiker László Mezey; Gewürdigt wird gelegentlich seines 65-sten Geburtstages der in Rom lebende Maler Prokop; Besprechungen der Vorführung des Theaterstückes „Nachtasy!” von Gorkij in Győr, sowie von mehreren aktuellen Büchern.

## SOMMARIO

Il numero di luglio ha per tema centrale „La Bibbia e la letteratura.” Il vescovo ausiliare di Pécs Gellért BELON racconta, in uno scritto di tono personale, come ha conosciuto la Bibbia; István JELENITS, in un saggio intitolato „Il peccato di David”, tratta una delle figure più importanti dell’ Antico Testamento; il professore dell’Accademia di Teologia Evangelica Andor MUNTAG valuta l’opera di Martin Lutero nella riscoperta della Bibbia nell’articolo „Lutero, il dottore della Sacra Scrittura”; Béla TARJÁNYI invece analizza l’insegnamento di Cristo col titolo „La buona novella di Gesù”. Agli articoli biblici seguono due saggi letterari: István SÖTÉR ne scrive uno sulle poesie di ispirazione religiosa nell’arte poetica ungherese moderna, mentre Péter BALASSA analizza il famoso poema di Mihály Babits „Psychoanalysis Christiana”. Endre GYÖKÖSSY poi ci presenta il noto psichiatra contemporaneo Viktor Frankl. – In questo mese si tiene a Budapest il congresso dell’Unione Luterana Mondiale, e più articoli trattano del dialogo evangelico–cattolico: Károly HAFENSCHER riferisce il lavoro del comitato comune evangelico–cattolico; pubblichiamo il discorso di Giovanni Paolo II, pronunciato a Roma, all’ultima seduta del detto comitato; László LUKÁCS analizza la situazione attuale del dialogo ecumenico nella rubrica „Chiesa mondiale viva”. – Nel „Diario” ricordiamo l’improvvisa scomparsa dell’illustre storico László Mezey, il sessantacinquesimo compleanno del pittore ungherese Péter Prokop, vivente a Roma, nonché la rappresentazione del dramma di Gorki „Asilo notturno” al teatro di Győr, e parecchi libri di attualità.

## CONTENTS

The central subject of this copy is the Bible and Literature. Gellért BELON, Auxiliary Bishop of Pécs, tells, in a personal writing, how he got to know the Bible. – The Sin of David is the title of a study by István JELENITS on one of the central figures of the Old Testament. – In an article on „Luther Doctor of the Bible”, Andor MUNTAG, Professor at the Lutheran Academy of Theology, gives an appraisal of Martin Luther from the point of view of the rediscovery of the Bible. – A Message of Joy is the title of a writing by Béla TARJÁNYI, in which he analyses the teachings of Jesus.

These biblical articles are followed by two literary studies: István SÖTÉR devotes an essay to the modern Hungarian poems of religious inspiration. – Péter BALASSA analyses Psychoanalysis Christiana, a famous poem by Mihály Babits. – Endre GYÖKÖSSY introduces Viktor Frankl, a famous psychiatrist of our days. – The Lutheran World Federation holds its general assembly this month in Budapest. Several articles deal with the Lutheran–Catholic dialogue: Károly HAFENSCHER reports on the work of the Joint Lutheran–Catholic Committee. We publish the speech of POPE JOHN PAUL II, which he addressed to the last meeting of the Committee, in Rome. The present situation of the oecumenical dialogue is analysed by László LUKÁCS in the column The Living Universal Church. – The Diary commemorates László Mezey, an eminent historian, who suddenly died recently; it also makes mention of the 65th birthday of Péter Prokop, a Hungarian painter living in Rome and reports on the performance of Gorky’s Night Shelter at the theatre in Győr and on several new books.

**Ökumenikus-lexikon** – Egyházak, vallások, mozgalmak. O. Lembeck–J. Knecht Kiadó, Frankfurt am Main. 1983. 1326 oldal, táblázatokkal, térképekkel, fényképekkel és irodalommal kiegészítve.

Jelentős ökumenikus lexikon jelent meg német nyelven, alapvetően új elgondolásban. A lexikont H. Krüger, W. Löser SJ és W. Müller–Römheld szerkesztették tizenhárom társszerkesztő segítségével. A tudományos munkába még 285 szerzőt von-

tak be, akik között még két magyar nevet is felfedezhetünk; Vályi-Nagy Ervin budapesti professzort és Nemeshegyi Péter tókiói professzort. A tárgymutató közel ezer címszót, a személymutató pedig közel háromszáz címszót jelez.

A főszerkesztők így összegzik szándékukat az előszóban: „Az ökumenikus közösségek közvetlen tapasztalata a hatvanas és hetvenes években gyakran erős és érzelmileg is hangolt elvárásokat ébresztett.

Időközben kialakult az a fölismerés, hogy az az egység, amelyet a kereszténység az ő Urától ajándékba kapott, csak lépésről-lépésre és csak erőfeszítéssel tehető láthatóvá. A ma megtehető és megteendő lépések közé tartozik főképpen annak megismerése és megértése, hogy a különböző egyházak gondolkodás és életformáiban hogyan szólal meg a krisztusi üzenet. Ezt a célkitűzést szolgálja a jelen kézikönyv. Fölvilágosítást nyújt az egyházak közötti eseményekről, a fejlődésről, valamint az ökumenikus mozgalom intézményeiről, személyiségeiről, a megtett útról és annak fordulatairól; mindarról, ami az elmúlt három évtizedben történt. A lexikon háttérben az a szándék rejlik, hogy a szócikkek a jelen helyzetet világítsák meg. Mindig a sajátos ökumenikus szempontot emelik ki a tárgyalásra kerülő témában.”

Az ökumenizmus, a keresztények egységének fölismerése és munkálása egyre határozottabb igény és program lett az idők folyamán a különböző keresztény egyházakban, a katolikus egyházban is. A kereszténységben belüli szakadások szomorú történetét ismerjük. Az egység helyreállítására tulajdonképpen mindig törekedtek. Az elmúlt századokban azonban csak elégtelen kezdeményezésekhez jutottak el. Igazán századunk elején kezdődött az ún. ökumenikus mozgalom, amely aztán idővel egyre jobban elmélyült és kiszélesedett. Századunk második felében az egyházak közeledése és összműködése egészen új hangsúlyt kapott. A lexikon a jelen helyzetet vázolja. Föltárja, milyen az egyes egyházak (főképp a katolikus, evangélikus, ortodox) elgondolása és magatartása, és hogyan áll az egyházak közötti párbeszéd. Elénk tárulnak azonban a különböző egyházak, hitvallások, vallások, egyházközi struktúrák sőt a történelmi, földrajzi és személyes tényezők is. Szó esik a vallási kisebbségekről, és a jelentősebb ökumenikus jellegű mozgalmakról is, mindaz ami kifejezi vagy szolgálja az egységre való törekvést. Napjainkban számos ökumenikus közösség is keletkezett, sőt egészen új ökumenikus lelkiségről is szó lehet.

Az ökumenikus mozgalom erőterében két rendező és irányító központ van; II. Vatikáni Zsinat szellemében létesült a Keresztény Egység Titkársága, valamint a többi keresztény egyházak egységre törek-

vését átfogó Egyházak Ökumenikus Tanácsa. A lexikon pontosan ismerteti az ökumenikus mozgalom tényleges helyzetét és problémáit, a mozgalmat irányító kiemelkedő személyiségeket, az időközben kialakult ökumenikus teológia fogalmait és problémáit. Beszámolót kapunk a legújabb tudományos eredményekről, a konvergenciákról, az esetleges ellen-áramlatokról, az ökumenikus párbeszéd mai irányzatairól. Az eddig elért eredmények láttán már szó eshet arról is, hogy milyen lehetőségei és esélyei vannak az egység megvalósulásának.

A szerkesztők semmilyen előfeltevést vagy előzetesen fölvetett alaplmcért nem állítottak fel. Teljes szabadságot biztosítottak a közel háromszáz szerzőnek nézeteik nyilvánításában. Mivel ténylegesen többféle nézet és törekvés létezik, és az ökumenikus életet kívánták szolgálni és alakítani, ezért minden jelentős nézetnek teref adtak. Végül mégiscsak egységes összkép bontakozik ki. Jele ez annak, hogy az egyházak közti egyre növekvő kölcsönös megértésnek és összműködésnek van értelme és érett gyümölcse.

Mivel a lexikont nem lehet egyhuzamban végigolvasni, ezért értékelését csak az egyes részletek, az egyes szerzők oldaláról lehet megközelíteni. Így az egyes részszempontok különböző értékelést kívánnak meg. Általánosságban azt azonban elmondhatjuk, hogy nagyon hasznos és aktuális fölvilágosításokkal szolgál a lexikon. Első betekintésre még az is föltűnik, hogy a katolikus szemlélet is kellőképp kidomborodik. Az majd csak később derül ki, hogy végül is milyen összképet ad, és milyen tudományos értéket képvisel a lexikon; hogy hányan és milyen eredménnyel fogják forgatni és mennyiben segíti elő a tényleges megértést és összműködést. A lexikon szándéka azonban mindenképpen az, hogy élethűen tájékoztasson az ökumenizmus állásáról, feladatairól és problémáiról. Az ökumenikus gondolkodási és fejlődési folyamat nemcsak az egyházak számára jelentős, hanem döntő jelentősége van a mai világ, az emberiség egésze számára, mert hathatósan szolgálja az emberiség nagy családjának lelki egységét és összetartozását, ami egyre aktuálisabb feladat és követelmény.

*Fila Béla*

## Haza és nagyvilág

A **Mérleg** 1984. első száma három jelentős tanulmányt ismertet. Mindhárom segíthet bennünket abban, hogy átfogóbb képet kapjunk korunk teológiai-szellemi áramlatairól. *Erhard Kunz A krisztológia és az emberi tapasztalás összefüggéseit vizsgálja.* A fogalmak és a témával foglalkozó két legfontosabb elmélet (Barth és Rahner) ismertetése után három tézisben foglalja össze saját álláspontját: 1. Emberi tapasztalásunkban mindig fölvetődnek olyan központi kérdések, amelyekre Jézus szavakkal és cselekedetekkel sajátos feleletet adott. 2. Tapasztalásunkban igazolható, hogy Jézus válaszában felszabadító hatása van, és ezért az ember mértékére szabott. 3. Ha Jézus feleletét és ennek felszabadító hatását is át tudjuk élni, akkor a krisztológiai hitvallás igen jelentős számunkra. *Robert Spaemann A modern világszemlélet alkonya és a keresztény vallás kapcsolatát elemzi.* Tág horizontú tanulmányát aligha lehet néhány szóval ismertetni. Kitérő áttekintést ad korunk gondolkodásának eredményeiről és szakutcaíról, majd a felvázolt helyzetkép alapján vizsgálja a kereszténység lehetőségeit korunkban. „A kereszténység több, mint vallás; a kereszténység válasz Isten önközlésére. De nincs kereszténység vallás nélkül, azoknak az értekeknek az ápolása nélkül, amelyekkel észleljük, hogy a világban felcsillan az isteni dimenzió.” „A keresztény hit semmit sem jelenthet a világ számára, ha csupán azért, hogy jelenthessen valamit a világ számára, feláldozza saját mivoltát. A kereszténységnek Istenről kell hírt adnia minden korban.” – *Robert Haight a felszabadulás teológiájának* alapvető elveit ismerteti cikkében. A felszabadulás teológiája számára a szegénység élménye vallási tapasztalat. A teológia láthatárát a világ, az emberi történelem és benne az élet élménye alkotja. Felismerte az emberi egzisztencia társadalmi természetét. Kulcsfogalmak: szolidaritás, az elköteleződés egymásért; Isten országa, amely már most hatást gyakorol a történelemre – az igazságtalan társadalmi viszonyok és az emberi nyomor megszüntetését sürgeti, s ezzel segíti

elő az ember felszabadulását. – A mindig sok érdekességet felkínáló folyóirat ezúttal húsz lapon keresztül ismerteti a *Luther-jubileumra kiadott könyveket.* Ezúttal első sorban a történeti és teológiai szakmunkákat tekinti át – összesen húsz könyvet, köztük Fabiny Tibornak a Corvina kiadásában magyarul és németül is megjelent füzetét: Luther Márton végrendelete. A református testamentumának tartalma és története. Ezután az ökumenikus párbeszéddel foglalkozó néhány tanulmányt ismertet, köztünk első sorban a közismert katolikus Lutherkutató, Otto Hermann Pesch írásait. Végül az „eukarisztikus vendéglátás” körül folyó vitában elhangzott legújabb véleményeket említi meg.

### Számunk írói:

**Balassa Péter**, irodalomtörténész, az ELTE Esztétika Tanszékének munkatársa.

**Gyököcssy Endre**, pasztorál-pszichológus, kutatóprofesszor. Legutóbb megjelent könyvei: Nem jó az embernek egyedül (lélektani rész); Magunkról magunknak (ön- és lelkiismeret); Együtt a szeretetben (gyermek és családlélektan).

**Hafenscher Károly**, a Deák-téri evangélikus templom igazgató lelkésze. Címzetes teológiai tanár, homelitikát tanít. A Lutheránus Világszövetség valamint az evangélikus-katolikus vegyesbizottság tagja.

**Muntag Andor**, az Evangélikus Teológiai Akadémia öszövetség tanszékének tanára. Az Evangélikus Sajtóosztály gondozásában munkája jelent meg Amos könyvéről (1980) és Jób könyvéről (1982). Jelentős az „Ótestamentum világa” című műve (Pálfi-Solymár szerzőtársakkal).

**Sótér István**, író, irodalomtörténész, akadémikus.

**Tarjányi Béla**, a Pázmány Péter Római Katolikus Hittudományi Akadémián az újszövetségi tanszék professzora, a Bibliaapostolság Világszövetségének tagja.